

Sanna Kaivosoja

LAPSEN KOKEMUS
VANHEMMAN ONGELMALLISESTA
ALKOHOLINKÄYTÖSTÄ JA SILTÄ
SUOJAAVISTA TEKIJÖISTÄ

Pro gradu -tutkielma
Erityispedagogiikan yksikkö
Kasvatustieteiden laitos
Jyväskylän yliopisto
Kevät 2010

Tiivistelmä

Kaivosoja, Sanna Kristiina. 2010. Lapsen kokemus vanhemman ongelmallisesta alkoholinkäytöstä ja siltä suojaavista tekijöistä. Jyväskylän yliopisto. Kasvatustieteen laitos. Erityispedagogiikka. Pro Gradu -tutkielma. 124 sivua.

Tutkimuksen tarkoituksena oli tarkastella lasten kokemuksia vanhemman alkoholinkäytöstä sellaisissa perheissä, joissa toinen vanhempi tai molemmat vanhemmat käyttävät alkoholia lapsen näkökulmasta ongelmallisesti. Tutkimuksessa selvitettiin myös sellaisia lasten kuvaamia heidän elämässään vaikuttavia tekijöitä, jotka suojaavat lasta vanhemman alkoholiongelman vaikutuksilta. Tutkimuksessa korostui selviytymisen näkökulma.

Tutkimukseen osallistui kolme alakouluikäistä lasta. Tutkimuksen aineisto kerättiin erään Raha-automaattiyhdistyksen rahoittaman projektin puitteissa järjestetyssä alkoholikäyttäneiden vanhempien lasten vertaisryhmässä syksyn 2008 aikana. Aineistonkeruumenetelminä toimivat ryhmätoiminnan videointi, havainnointi ja lasten haastattelut. Lisäksi aineistona käytettiin lasten ryhmätoiminnan aikana täyttämää työkirjoja ja muita dokumentteja. Aineiston analyysimenetelmä oli teemoittelu/luokittelu.

Tutkimukseen osallistuneiden lasten kokemus vanhemman alkoholinkäytöstä oli poikkeuksetta negatiivinen. Alkoholinkäyttö kuvattiin pahana asiana ja vanhempaa pelättiin tai kummeksuttiin erityisesti tämän ollessa humalassa. Alkoholinkäyttöön liittyi lapsilla huolta ja hämmennystä. Alkoholi aiheutti myös riitoja lasten kotona, eikä väkivallankaan näkeminen ollut harvinaista. Lasten kuvaamia suojaavia tekijöitä olivat heidän omat toimintatapansa niissä tilanteissa, kun vanhempi on humalassa. Lapset suojautuivat alkoholiongelman vaikutuksilta muun muassa vetäytymällä pois vanhemman läheisyydestä tai ottamalla vastuunkantajan roolin. Lapset myös käyttivät erilaisia psyykkisiä ajattelutapoja selviytyäkseen vanhemman alkoholiongelman aiheuttamista uhkaaviksi koetuista tilanteista. Lapsen ympäristö toimi myös osaltaan lasta suojaavana. Toiselta vanhemmalta saatu tuki oli tässä ensiarvoisen tärkeää. Lisäksi muut lapsen läheiset ihmiset, kuten isovanhemmat tai opettaja, toimivat lapselle turvallisina ja hyvän aikuisen mallia tarjoavina ihmisinä. Juomisesta puhuminen koettiin myös tärkeäksi avun saannin muodoksi.

Tutkimuksen pohjalta voidaan todeta, että lapsen elämä perheessä, jossa vanhempi käyttää alkoholia, on monella tapaa epävakaa. Vanhemman alkoholiongelma on riskitekijä lapsen suotuisalle kasvulle ja kehitykselle. Lapsella on kuitenkin käytössään erilaisia omia selviytymisen keinoja sekä ympäristön tarjoamaa tukea. Nämä suojaavat tekijät tukevat lasten resilienssiä, eli mahdollisesti auttavat lasta säilyttämään kompetenssinsa ja psyykkisen palautumiskykynsä traumaattisessa elämäntilanteessa ja sen jälkeen.

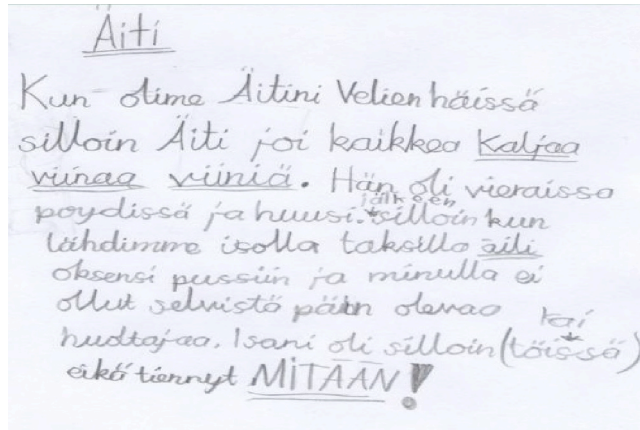
Asiasanat: alkoholiongelma, alkoholi- ja alkoholiperhe, lapsi, kokemukset, resilienssi, riskitekijät, suojaavat tekijät

SISÄLTÖ

1 JOHDANTO	5
2 ALKOHOLIONGELMA KANSANTAUTIMME?	8
2.1 Alkoholin kulutus ja päihdeperheiden yleisyys	9
2.2 Alkoholiperhe vai perhe, jossa on alkoholiongelmainen jäsen?	12
3 LAPSEN KASVUYMPÄRISTÖNÄ PERHE, JOSSA VANHEMMALLA ON ALKOHOLIONGELMA	14
3.1 Päihdeperheen toimintastrategiat	15
3.2 Unohdetut lapset.....	18
3.2.1 Alkoholiongelmaisten vanhempien lasten psykososiaaliset ongelmat.....	19
3.2.2 Vanhemman alkoholiongelman vaikutus myöhempään elämään.....	20
3.3 Lapsen kokemus vanhemman alkoholiongelmosta	23
4 LAPSI SELVIYTYJÄNÄ	27
4.1 Selviytymisteoreettinen näkökulma alkoholiongelmaisen läheisten elämään..	27
4.2 Suojaavat tekijät tukevat lapsen resilienssiä	30
4.2.1 Lapsen omat selviytymiskeinot, kompetenssi ja toimijuus	34
4.2.2 Ympäristön tuki.....	37
5 TUTKIMUSTEHTÄVÄT JA TUTKIMUKSEN TOTEUTUS	40
5.1 Ryhmätoiminta	41
5.1.1 Tutkimukseen osallistuneet lapset	42
5.1.2 Ryhmätoiminta etenee teemoittain	43
5.1.3 Ryhmätoiminnan haasteet	45
5.2 Laadullinen tutkimus	46
5.2.1 Fenomenologia – pyrkimys ymmärtää kokemusta	46
5.2.2 Etnografia osana tutkimusta	47
5.3 Aineistonkeruumenetelmät	49
5.4 Aineiston analyysi	52
5.5 Tutkimuksen luotettavuus ja tutkimuksen eettinen arviointi	56
5.5.1 Aineistonkeruumenetelmien luotettavuus.....	59
5.5.2 Tutkijan rooli.....	61
6 TUTKIMUKSEN TULOKSET	64
6.1 Lapsen kokemus vanhemman alkoholiongelmosta ja perheen arjesta	66
6.1.1 Negatiivinen suhtautuminen alkoholiin ja alkoholinkäyttöön.....	66
6.1.2 Juomistilanteiden ennakoinnin haasteet	67
6.1.3 Hölmöilevä, humalainen vanhempi	69
6.1.4 Vetäytymistä ja vastuunkantoa	71
6.1.5 Huolestuneisuudesta ärtymykseen	73
6.1.6 Juominen aiheuttaa riitoja	76
6.2. Lasta vanhemman alkoholiongelmalta suojaavat tekijät	79

6.2.1 Lasten omat selviytymiskeinot	79
6.2.2 Alkoholiongelmaton vanhempi lapsen turvallisuuden lähteenä.....	81
6.2.3 Lapsen suhde alkoholia ongelmallisesti käyttävään vanhempaan	83
6.2.4 Turvallisten ihmisten verkosto	84
6.2.5 Arkirutiinit vievät ajatukset muualle	86
6.2.6 Juomisesta puhuminen helpottaa oloa.....	87
6.2.7 Toiveet kantavat tulevaisuuteen	88
7 TULOSTEN TARKASTELU JA POHDINTA.....	92
7.1 Vanhemman alkoholiongelma lapsen elämän riskitekijänä	93
7.2 Lapsen omat selviytymiskeinot suojaavat lasta	95
7.3 Turvalliset ihmiset tukevat lasten minäpystyvyyttä	98
7.4 Jatkotutkimusehdotuksia.....	101
7.5 Lopuksi	102
Lähteet	105
Liitteet	114
Liite 1. Aloituskirje vertaisryhmään osallistuvan lapsen vanhemmille	114
Liite 2. Aloituskirje ryhmään osallistuvalla lapsella	115
Liite 3. Tutkimuslupa vanhemmalle.....	116
Liite 4. Tutkimuslupa lapselle.....	117
Liite 5. Ryhmäsuunnitelmat 1–8	118
Liite 6. Esimerkit lapsen kotiin ryhmäkerroilta lähetetyistä kirjeistä	123
Liite 7. Aineiston luokittelu	124

1 JOHDANTO

(TK1, s. 11)

Suomessa sadoilla tuhansilla ihmisillä on ongelmia päihteiden käytössä. Lääkkeiden ja huumeiden käyttö on lisääntynyt maassamme huomattavasti, mutta edelleen valtaosa heistä on alkoholin suurkuluttajia. Jos ajatellaan näiden satojen tuhansien ihmisten perheenjäseniä ja ystäviä, joiden elämää läheisen alkoholiongelma myös monin tavoin koskettaa, saadaan kuva tämän inhimillisen ja sosiaalisen ongelman laajuudesta yhteiskunnassamme. (Koski-Jännes & Hänninen, 2004, 7.) Sisäasiainministeriön selonteossa (2007, 4) kuvataan muutosten määrän lisääntyneen ja muutosvauhdin olleen nopea niin maailmalla kuin Suomessakin monella elämän osa-alueella koko 2000-luvun aikana. Nämä muutokset vaikuttavat suoralla tai epäsuoralla tavalla lähes kaikkiin yhteiskunnan osa-alueisiin, myös nuoriin ja lapsiin. Lasten hyvinvointi ja elinpiiri on muuttunut paljon kahden viimeisen vuosikymmenen aikana. Lasten pahoinvoinnin kuvataan kasvaneen. Julkisessa keskustelussa ilmaistaan huolta vanhemmuudesta ja lapsuudesta (Bardy 2003, 13). Traditionaalisen perhesysteemin rikkonaisuus, päihteiden käyttö ja varsinkin alkoholikulutuksen kasvu on lisännyt perheiden ja erityisesti lapsiperheiden pahoinvointia (Sisäasiainministeriö 2007, 5; Järventie & Sauli 2001, 8). Vanhemman päihdeongelma on kytköksissä lapsen turvallisuuden kokemukseen, joka on tärkeä osa lapsen subjektiivista hyvinvointia (Vornanen 2001, 27).

Tutustuin alkoholia ongelmallisesti käyttävien vanhempien ja erityisesti heidän lastensa kanssa tehtävään työhön erityispedagogiikan opintoihini liittyvän valinnaisen harjoittelun aikana, jonka tein pro gradu -työni taustalla vaikuttavassa projektissa (nimi jätetty mainitsematta tunnistettavuussyistä) vuonna 2008. Kolmevuotisen Raha-automaattiyhdistyksen rahoittaman projektin tarkoituksena oli kehittää lasten kanssa tehtävää työtä sekä huostaanoton kokeneiden biologisten vanhempien kanssa tehtävää työtä. Projektissa luotiin ja arvioitiin erilaisia työskentelymenetelmiä. Sen puitteissa julkaistiin käsikirja yksilö- ja ryhmätyöskentelyyn päihdeongelmaisten vanhempien lasten kanssa. Lisäksi työstettiin arviointilomake lapsen riski- ja suojaavien tekijöiden kartoittamiseen sekä tuotettiin erilaisia materiaaleja päihdeperheiden lasten kanssa työskentelyyn. Idea lasten kokemusten tutkimukselle syntyi harjoitteluni kuluessa, tarpeesta ymmärtää paremmin lapsen kokemusta vanhemman alkoholinkäytöstä. Projektin tavoite tuoda alkoholiongelmaisten vanhempien lasten ääntä kuuluville toimi motivaationa tutkimukseen ryhtymiselle sekä projektille suodut resurssit takeena ryhmätoiminnan käynnistämiseksi.

Tutkimuksen tarkoituksena on siis selvittää alakouluikäisten lasten kokemuksia vanhempien alkoholinkäytöstä sekä elämästä perheessä, jossa vanhemmalla on alkoholiongelma. Tutkimustehtävät rakentuvat tutkimuksen tarkoituksen pohjalta. Tutkimustehtäviäni ovat:

- 1) Millaisena lapset kokevat vanhemman alkoholinkäytön, erityisesti tämän juomis- ja humalatilanteet?*
- 2) Millaisia suojautumis-/selviytymiskeinoja lapsilla on käytössään koskien vanhemman alkoholinkäytön aiheuttamia tilanteita ja tunteita? Mitä muita suojaavia tekijöitä lapsen elämässä ilmenee?*

Tutkimukseen läheisesti kietoutuvan ryhmätoiminnan tarkoituksena lasten näkökulmasta on auttaa lapsia puhumaan kokemuksistaan ja käsittelemään vanhemman alkoholin käyttöön liittyviä tapahtumia ja tunteita. Vertaisryhmän tavoitteena on tukea lapsen omaa käsittelyprosessia. Lisäksi päämääränä on tehdä

lapsen kokemus näkyväksi yleisellä ja henkilökohtaisella tasolla niin vanhemmille kuin lapsen kanssa työskenteleville ammattilaisillekin.

Tutkimusraporttini luvuissa 2 ja 3 kuvaan alkoholiongelmia ja lapsen elämää alkoholiongelmaisen vanhemman kanssa aiempaan tutkimustietoon pohjaten. Luvussa 4 keskityn selviytymisen näkökulmaan ja esittelen analyysini taustalla vaikuttavan resilienssiteorian. Luvut 5 ja 6 avaavat tutkimuksen teon prosessiani sekä tutkimuksen keskeisiä tuloksia. Luvussa 7 pohdin tutkimuksen tuloksia yleisemmin ja suhteessa aiempaan aiheesta tehtyyn tutkimukseen.

2 ALKOHOLIONGELMA KANSANTAUTIMME?

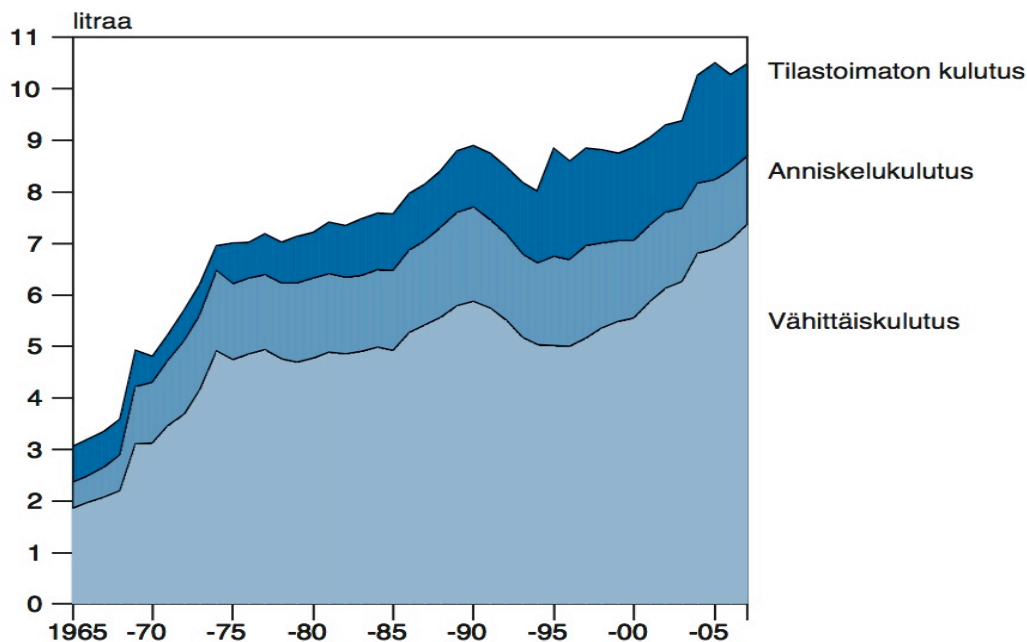
Alkoholi on päihde. Päihteiksi määritellään aineet, jotka aiheuttavat aineen keskushermostovaikutuksista johtuvia korjaavia käyttäytymisoireita tai psykologisia muutoksia. Päihde siis päihdyttää ja sen alle lukeutuvat alkoholin lisäksi myös muut huumaavat aineet. Alkoholijuomia on erilaisia, mutta se, mitä arkikielessä kutsumme alkoholiksi sisältää etanolia eli etyylialkoholia. (Kiianmaa & Hyytiä 1998, 92; Peltoniemi 1983, 21; Forsander 1983, 32.) Alkoholi vaikuttaa muun muassa mielihyvän kokemiseen, ahdistuneisuuteen, aktiivisuuteen ja mahdollisesti aggressiivisuuteen. Vaikutuksen suunnat ovat tilanne- ja yksilökohtaisia. Alkoholi aiheuttaa humalatilan, jossa yksilön aktiivisuus usein lisääntyy. Virkistyminen ilmenee mielialan kohenemisena, mielihyvän ja rentoutumisen tunteena, itsevarmuuden lisääntymisenä, puheliaisuutena ja estottomuuden kasvuna. Kun alkoholin määrä veressä kasvaa riittävän suureksi, alkoholin vaikutus ihmiseen on päinvastainen eli lamaannuttava. Tämä ilmenee muun muassa liikkeiden kömpelyytenä, puheen äänekkyytinä ja sammalteluna, kuulon heikkenemisenä, valppauden huonontumisena, hikoilun lisääntymisenä, silmien punoituksena reagoinnin hidastumisena ja henkisten toimintojen suoritustason alentumisena. Alkoholin määrän laskusta ihmisen veressä seuraa krapulavaihe, johon kuuluu myös suoritustason alenemista, masennusta ja ahdistusta. (Sinclair 1983, 43–46; Kiianmaa 1998, 102–103; Ylikahri 1983, 40.) Kiianmaa ja Hyytiä (1998, 92) kuvaavat päihteiden tuottavan huumaavan vaikutuksen ohella muita psyykkisiä vaikutuksia, jotka koetaan miellyttävinä ja joiden takia käyttäjä on taipuvainen nauttimaan niitä toistuvasti.

Alkoholiriippuvuus syntyy, kun keskushermosto on mukautunut alkoholiin ja sen poistuminen elimistöstä aiheuttaa häiriön elimistön tasapainotilassa. Riippuvuudelle on ominaista toleranssin kehittyminen ja pakonomainen tarve saada päihteitä. Sen vaikutukset heijastuvat yksilön kaikkinaiseen terveyteen. Alkoholin käyttöön liittyvät ongelmat mielletään käsitteen *alkoholismi* avulla. Alkoholismia pidetään sairautena, josta on mahdollista toipua. Söderling (1995, 30) korostaa, että

alkoholismi sisältää kaikki sairaudelle tunnusomaiset piirteet kuten perinnöllisyyden, kehityskulun ja ennustettavuuden. Alkoholin haitallinen käyttö ja alkoholiriippuvuus ovat diagnostisia määritelmiä. Päihde- ja alkoholiriippuvuus löytyvätkin sekä amerikkalaisesta DSM-IV sekä WHO:n julkaisemasta yleismaailmallisesta ICD-10 -tautiluokituksesta. Alkoholistiksi voidaan määritellä henkilö, joka on psyykkisesti riippuvainen alkoholista tai täyttää tietyt diagnostiset kriteerit. (Ylikahri 1983, 40–41; Kiiänmaa & Hyytiä 1998, 92; Poikolainen 1998, 74, 112; Seppä 1998, 54; Kiiänmaa 1998, 107.)

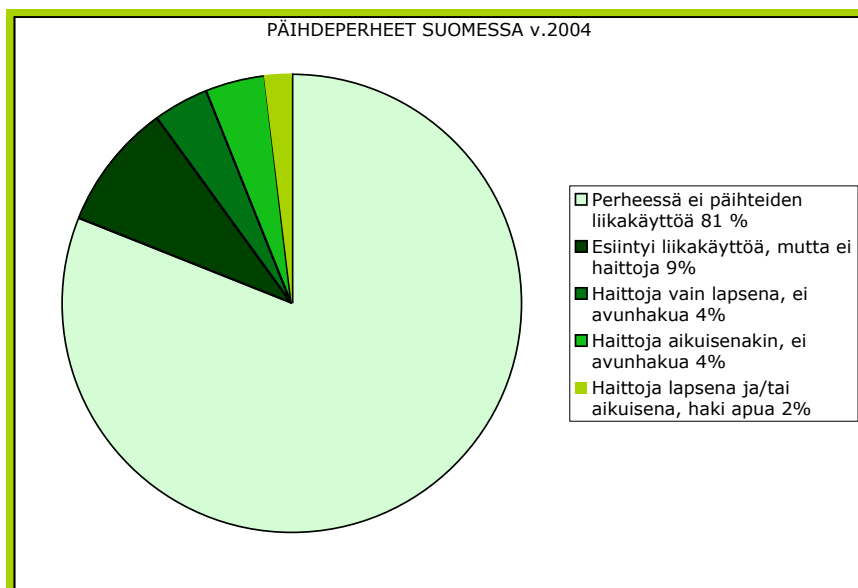
2.1 Alkoholin kulutus ja päihdeperheiden yleisyys

Alkoholinkulutus on ollut maassamme jatkuvassa kasvussa aina viime vuosiin saakka (Kuvio 1). Kasvu jatkuu edelleen. Vuonna 2007 alkoholijuomien kokonaiskulutus kasvoi 1,9 prosenttia edellisestä vuodesta ja oli 10,5 litraa sataprosenttista alkoholia asukasta kohti (10,3 litraa vuonna 2006). Aikuisväestöstä 88 prosenttia ilmoitti käyttävänsä alkoholia. Näistä suurkuluttajia arvioidaan olevan 6–12 prosenttia. Vuonna 2008 alkoholijuomien kokonaiskulutus oli 10,4 litraa 100-prosenttista alkoholia asukasta kohti laskettuna. Kokonaiskulutus väheni edellisestä vuodesta noin 0,1 litraa eli noin prosentin verran. Kokonaiskulutuksen väheneminen johtuu tilastoidun alkoholikulutuksen (alkoholijuomien vähittäiskulutus ja anniskelu) vähenemisestä. Tilastoimaton alkoholinkulutus (matkailijoiden tuoma alkoholi, laillinen ja laitton kotivalmistus, suomalaisten ulkomailla kuluttama alkoholi, salakuljetus sekä korvikealkoholi) on puolestaan kasvanut vuodesta 2007. (Päihdetilastollinen vuosikirja 2008; Jääskeläinen & Virtanen, 2009, 3.)

KUVIO 1. Alkoholijuomien kokonaiskulutus 100 %:n alkoholina asukasta kohti 1965–2007.
(Lähde: Stakes. Päihdetilastollinen vuosikirja 2008)

Alkoholinkäyttö on siis hyvin yleistä ja yhä useampi suomalainen lapsi näkee alkoholinkäyttöä kotonaan. Vuonna 1994 tehdyn Lasinen lapsuus -kyselyn osallistujista 16 prosenttia kertoo, että perheessä on käytetty liikaa alkoholia. (Peltoniemi 1998, 2–3 ja 2003a, 164.) Kysely uusittiin vuonna 2004 (Kuvio 2). Vuoden 2004 Lasinen lapsuus -aineiston 15 vuotta täyttäneistä vastaajista 9 prosenttia sanoo, että perheessä juotiin liikaa, mutta siitä ei aiheutunut heille haittoja. 10 prosenttia vastaajista kertoi kokeneensa haittoja lapsena tai myöhemmin elämässään. (Peltoniemi 2005, 4–6.)

KUVIO 2. Päihdeperheet Suomessa vuonna 2004, %. 15 vuotta täyttäneiden suomalaisten lapsuudenperheet. "Lasinen lapsuus" -gallututkimus 2004 (N=1005)
(Peltoniemi T. Suomalaisten lasinen lapsuus 1994 ja 2004. *Tiimi* 2/2005 s. 3)

Lasinen lapsuus -gallup toistettiin jälleen vuonna 2009 internet-paneelina. Kyselyn mukaan lähes neljäsosa (23 %) suomalaisista kertoo lapsuudenkodissaan käytetyn liiallisesti päihteitä. Yhtä suuri osa vastaajista myös raportoi kodin runsaan päihteidenkäytön aiheuttaneen lapsuudessa monenlaisia haittoja, kuten riitoja, häpeää ja turvattomuuden tunnetta. Noin joka neljäs lapsuudenkodissaan päihteidenkäytöstä haittoja kokenut kertoo todistaneensa kotona väkivaltaa ja joka kymmenes ilmoittaa joutuneensa itse väkivallan kohteeksi. Vain joka viides lapsuudenkodin päihteidenkäytöstä kärsinyt kertoo jonkun aikuisen puuttuneen tilanteeseen. (www.lasinenlapsuus.fi, luettu 21.11.2009.) Vuosina 1994, 2004 ja 2009 toteutetut väestökyselyt piirtävät kuvaa hälyttävän yleisestä ilmiöstä: kuluneiden viidentoista vuoden aikana lapsena liiallista päihteidenkäyttöä todistaneiden suomalaisten osuus on lisääntynyt merkittävästi (Roine, Ilva & Takala 2010, 11). Peltoniemen (2003a, 166–167) mukaan päihdeongelma perheessä on hyvin yleinen ja aliarvioitu perheväkivallan ja lasten hoidon laiminlyönnin muoto. Ei ole täysin ymmärretty, kuinka paljon kodin päihteidenkäyttö heijastuu lasten tunne-elämään, elämäntilanteisiin ja myöhempään päihteidenkäyttöön, ja kuinka suuresta lapsijoukosta on kysymys. Nämä ongelmat näkyvät erilaisten hoito- ja auttamisammattilaisten työssä

jatkuvasti, mutta siitä huolimatta aihepiiriin on tutkimuksellisesti perehdytty varsin vähän (Itäpuisto 2008, 84).

2.2 Alkoholiperhe vai perhe, jossa on alkoholiongelmainen jäsen?

Yleisesti suomenkielisessä kirjallisuudessa käytetään käsitettä *päihdeperhe* kun käsitellään perhettä, jossa on huume- tai alkoholiongelmainen perheenjäsen. Holmbergin (2003, 10) mukaan päihdeperhe on perhe, jossa joko toinen vanhemmista tai molemmat vanhemmat, joskus myös sisarukset tai lapsi itse, käyttävät päihteitä niin, että siitä on välillistä tai välitöntä haittaa joko päihteiden käyttäjän itsensä tai muiden perheenjäsenten psyykkiselle ja fyysiselle terveydelle. Se, mikä arvioidaan haitaksi, on yksilöllistä ja perhekohtaista. Hännisen (2004, 105) mukaan ei ole olemassa yksiselitteistä tapaa määritellä, milloin päihteidenkäyttö on ongelma. Perheenjäsen saattaa kärsiä käytöstä, jota ei esimerkiksi lääketieteellisin mittarein pidetä liikakäyttönä. Peltoniemi (2003b, 168) perustelee Lasinen lapsuus -toiminnassa käytettävän *alkoholiperhe*-käsitettä *alkoholistiperhe*-käsitteen sijaan nimenomaan yksilöllisen kokemuksen näkökulmasta. Alkoholismin lisäksi on otettu mukaan ne perheet, joissa alkoholia käytetään lasten kehitystä haittaavalla tavalla. (Peltoniemi 2003b, 168.)

Itäpuisto (2003, 41) puolestaan huomauttaa, että kun käytetään termiä *alkoholistiperhe*, luodaan harhaanjohtava kuva siitä, että on olemassa jokin tietyin yhtenevin kriteerein määriteltävissä oleva ongelmaperhe. Usein *alkoholistiperhe* halutaan nähdä kaikin tavoin poikkeavana ja huonona. Alkoholiongelmaista huolimatta perheissä on myös tavalliset perhe-elämän ainekset ja ainakin osa ajasta eletään ihan tavallista arkea. Ainoa perheille yhteinen seikka – lasten kokemus vanhempien alkoholinkäytön häiritsevyydestä – ei taas ole selvitettävissä muutoin kuin kysymällä lapsilta itseltään. *Päihdeperhe* ja *alkoholistiperhe*-termien käyttö jättää helposti huomiotta alkoholiongelmaisen läheisten näkökulman, sillä huolen kohteena on koko perhe. Sen lisäksi, että *alkoholistiperhe* on hyvin leimaava ilmaisu, se myös piilottaa ja patologisoi lapsen toimintaa korostamalla perheen yhtenäisyyttä

ja perheenjäsenten systemisesti määräytyviä rooleja. Alkoholiperhe-käsite on luonteeltaan stereotyyppinen ja leimaava. (Itäpuisto 2005, 14.)

Tutkimuksessani en ota kantaa siihen, mikä termi olisi paras kuvaamaan perhettä, jossa vanhemmalla on alkoholiongelma. Ymmärrän, että alkoholiperhe- ja päihdeperhe-termit ovat yleisesti käytössä niiden käytön "helppouden" vuoksi. Olen päättänyt tässä tutkimuksessa käyttämään alkoholiperheen termiä lähdekirjallisuuteen viitatessani, mukailen siellä käytettyjä sanavalintoja. Vältän kuitenkin tuon termin käyttämistä tutkimusraportin muissa osioissa sen vuoksi, etten tahdo leimata tutkimukseeni osallistuneita perheitä Itäpuiston kuvaamalla tavalla. Mielestäni on tärkeää kuulla lasten mielipide siitä, mitä määritelmää heidän perheestään ja vanhemmistaan tulisi käyttää. Kysyinkin tutkimukseeni osallistuneilta lapsilta, miten he itse määrittelisivät omat vanhempansa suhteessa alkoholiin. Vastaukset hajaantuivat ”tavallinen äiti/isä” ja ”äiti/isä, jolla on alkoholiongelma” välille. Kaikki lapset myönsivät vanhemman vähäisenkin alkoholinkäytön olevan ongelma, vaikka vanhempaa muutoin pidettiin "tavallisena". Lasten määritelmää kunnioittaen pyrin käyttämään tutkimuksessani alkoholiperhe-käsitteen sijaan määritelmää "*perhe, jossa vanhemmalla on alkoholiongelma*".

3 LAPSEN KASVUYMPÄRISTÖNÄ PERHE, JOSSA VANHEMMALLA ON ALKOHOLIONGELMA

Käsitys lapsuudesta on muuttunut viime vuosina. Lapsuutta ei pidetä enää niinkään vain yksilöllisenä kehitysvaiheena ja siirtymänä aikuisuuteen vaan se käsitetään yhteiskunnan rakenteellisena osana, joka on pysyvä, vaikka sen yksittäiset jäsenet vaihtuvat. Näin myös lasten elämän ja mielipiteiden näkyväksi tekeminen, lasten ja lapsuuden ymmärtäminen, on noussut vahvaksi osaksi lapsuuden tutkimusta. Lapset on alettu nähdä toimijoina ja omaa elämäänsä koskevien tutkimusten informanteina. Lasten hyväksyminen tiedon tuottajina on avannut aikuisperspektiivien rinnalle uusia näköaloja. (Bardy 1998, 69–72.) Lapsuus on ihmisen elämänkaareissa ensimmäisenä ja se kulkee matkassa läpi elämän. Myös lapsuuden kokemukset jäävät vaikuttamaan esimerkiksi muistikuvina ja persoonallisuutta muokanneina tekijöinä. (Alanen & Bardy, 1991, 9.)

Perhe on keskeisessä asemassa lapsen ja nuoren kehityksen kannalta. Perheellä on suuri vaikutus lapsen tunne-elämään ja identiteettiin ja sitä kautta koko ihmisen elämäntapaan. Se ei kuitenkaan ole ainoa kehitykseen vaikuttava tekijä, sillä myös suhteet vertaisryhmään sekä koulutusjärjestelmä ja yksilön oma käyttäytyminen ohjaavat elämäntapaa (Alheit, 1994, 134). Alanen ja Bardy (1991, 39) huomauttavat, että lapsuuden perheistämisestä seuraa se, että vanhempia koskevat elämäntapahtumat ja muutokset siirtyvät usein koskemaan myös lapsia. Perhe ymmärretään klassisesti ydinperhe-termin kautta, mutta todellisuudessa perheen rajat ovat huomattavasti väljemmät. Alkoholi-ongelmaisten perheet ovat hajanaisia ja useat lapset kasvavat yksinhuoltaja-, laajentuma- tai uusperheessä. Perheenjäsenyys on enemmänkin tunnesuhteeseen kuin esimerkiksi asumissuhteeseen perustuvaa. (Itäpuisto 2005, 77.) Myös tähän tutkimukseen osallistuneiden lasten perherakenteet erosivat toisistaan. Yksi lapsista kasvoi molempien vanhempien ydinperheessä, kaksi lasta puolestaan yksinhuoltajavanhemman kanssa.

Taiton (2002, 18–19) mukaan lapselta puuttuva hyvä ja turvallinen vanhemmuus on päihdeongelmaisen perheen keskeisin ongelma. Lapsen

kiintymyssuhde vanhempaansa on pohja lapsen emotionaaliselle ja kognitiiviselle kehitykselle. Kiintymyssuhde muodostuu lapsen ensimmäisen ikävuoden aikana ja se on pysyvä tunneside lapsen ja hänen hoitajansa välillä. Kiintymyssuhde voi muotoutua joko turvalliseksi, turvattomaksi tai jäsentymättömäksi riippuen siitä, kuinka lapsen ensisijainen hoitaja (usein äiti) kykenee vastaamaan lapsen tarpeisiin. Päihteitä käyttävien äitien lasten kiintymyssuhde jää usein jäsentymättömäksi. Äidin pitäisi luoda turvaa, mutta onkin ajoittain lapselle pelon lähde ja päihteiden vaikutuksen alaisena psykologisesti poissaoleva. (Koponen 2005, 14–15.)

Päihdeperheen peruspiirteenä on se, että lapsilta katoaa vanhemmuus. Alkoholi sitoo juovan vanhemman energian ja ei-juovan vanhemman voimavarat menevät puolisostaan huolehtimiseen lasten sijaan. Taitto kuitenkin aiheellisesti huomauttaa, että on kyseenalaista luokitella perhettä joko toimivaksi tai ei-toimivaksi, koska rajanveto on epäselvää. Missä tahansa perheessä voi syntyä ongelmia, mutta perhe voi silti olla hyvä. Alkoholismistakin huolimatta perhe voi olla lapselle hyvä riippuen siitä mitä muuta perheessä tapahtuu. (Taitto 1998, 33, 38.) Holmila, Bardy ja Kouvonen (2008, 421) huomauttavat, että vaikka vanhempien päihteiden käyttö on lapsen hyvinvoinnin ja menestyksen kannalta monella tavoin hyvin vakava asia, sen vaikutukset lapsen myöhempään elämään eivät ole yksinkertaisia tai mustavalkoisia. Tämä antaa lisää toivoa sille, että oikein kohdennetulla avulla ja tuella voidaan päihdeperheiden lasten elämään vaikuttaa olennaisesti.

3.1 Päihdeperheen toimintastrategiat

Päihdeongelmaa perheessä kuvataan usein "Virtahepo olohuoneessa" -metaforalla (ks. Hellsten 2003, Kroll 2004, Hastings & Typo 1984). Virtahepo täyttää olohuoneen fyysisen kokonsa ja pelottavuuden puolesta eivätkä perheenjäsenet voi välttyä sen huomaamiselta. Virtahepo on koko ajan läsnä ja sitoo suuren osan perheen voimavaroista. Vaikeinta perheenjäsenille on se, että virtahevon olemassa olo täytyy kieltää. Perhe kehittää kolme sääntöä, joista kiinnipitämisestä muodostuu elinehto: älä puhu, älä tunne, älä luota. (Hellsten 2003, 51.) Kroll (2004, 132) huomauttaa, että

lapselle virtahevon salassa pitäminen on vaikeinta, sillä lapsi ei kykene ”näkemään virtahevon yli, vaan sen sijaan tallautuu sen jalkoihin”.

Läheisriippuvuus-käsite yhdistetään alkoholiongelmaisten läheisiin. Hellsten (2003, 45, 82) puolustaa alkoholismin määrittelyä sairautena ja kuvaa myös läheisriippuvuutta sairauden kaltaisena tilana, joka syntyy, kun ihminen elää jonkin hyvin voimakkaan ilmiön läheisyydessä kykenemättä käsittelemään sitä persoonassaan ja sopeutuu sen olemassaoloon. Läheisriippuvuus-malli on saanut osakseen runsasta kritiikkiä. Esimerkiksi Itäpuisto (2005, 44–46) huomauttaa läheisriippuvuuden olevan epätieteellinen määrittely alkoholiongelmaisten läheisille, joskin se on päässyt tunkeutumaan myös tieteelliseen keskusteluun johtuen siitä, että Suomessa oma-apukirjallisuuden ja tieteellisen päihdetutkimuksen välinen raja on häilyvä. Hän korostaa myös, että läheisriippuvuusajattelun hallitseva asema on ollut osaltaan merkittävästi estämässä päihdeongelmaisten läheisiä käsittelevän tutkimuksen syntymistä.

Ackermanin mukaan (1991, 20–40) perheen reaktiot päihdeongelmaan kulkevat nelivaiheisesti:

- 1) *Reaktiiviselle vaiheelle* on ominaista muiden perheenjäsenten vastareaktiot päihdeongelmaisen käyttäytymiseen. Tyypillisiä käyttäytymispiirteitä ovat kieltäminen, selviytymisstrategioiden etsiminen ja sosiaalinen eristäytyminen. Ongelmaan voidaan suhtautua ikään kuin sitä ei olisi, koska halutaan suojella esimerkiksi perheen lapsia. Voidaan myös ajatella, että päihdeongelmainen on se, joka tarvitsee kiireellisintä apua ja kielletään samalla muiden perheenjäsenten hoidon tarve. Alkoholiperheessä selviytymisen avainkysymys on sopeutuminen. Sopeutuvalla käyttäytymisellä yritetään minimoida päihdeongelman haittavaikutuksia ja siten kehitellään selviytymisstrategioita. (Ackerman 1991, 20–32)
- 2) *Aktiivinen vaihe* tarkoittaa, että päihdeongelman uhrit eli muut perheenjäsenet eivät enää tyydy olemaan passiivisia uhreja vaan ryhtyvät itse aktiivisiksi. He eivät suostu enää päihdeongelmaisen kontrolloitavaksi, vaan alkavat ottaa etäisyyttä tähän ja hallita omaa elämäänsä. (Ackerman 1991, 32–34.) Peltoniemikin (2003b, 170) korostaa, että alkoholiperheen kuntou-

tuminen vaatii päihdeongelmasta tietoiseksi tulemista. Muiden perheenjäsenten tulee alkaa elää mahdollisimman normaalia elämää ja hakeutua tarpeen mukaan hoitoon. Normaalistuminen on tietoisuuden heräämisen ja kieltämisen vähenemisen lisäksi yksi aktiivisen vaiheen tunnusmerkki. On tärkeää, että perheenjäsenet ymmärtävät, etteivät he ole vastuussa päihdeongelmasta, ja yrittävät jatkaa elämää mahdollisimman normaalisti. (Ackerman 1991, 32–34.) Peltoniemen (2003b, 170) mukaan normaalia perhe-elämää voidaan viettää, vaikka päihdeongelmaisen juominen jatkuisi. Tarkoituksena on ehkäistä päihdeongelman kielteiset vaikutukset kodin sisällä ja sen ulkopuolella.

- 3) *Vaihtoehtojen vaihe* alkaa kaikkien muiden selviytymiskeinojen epäonnistumisesta. Tunnusmerkkejä sille ovat polarisaatio, ero, muutos ja perheen uudelleenyhdistäminen. Polarisaatio tarkoittaa, että perheenjäsenet alkavat vetäytyä erilleen toisistaan. Lapsille tämä merkitsee muutosuhkaa, johon liittyy hämmennyksien, lojaalisuusristiriitojen, pelon, vastustuksen, vihan ja eristäytyneisyyden tunteita. Polarisaatio johtaa usein eroon, jolla saattaa olla perheestä riippuen positiivisia tai negatiivisia vaikutuksia lapsen perhe-elämään. Muutosprosessi voi olla lapselle tuskallinen. Muutoksen jälkeen perherakenne uusiutuu ja perheenjäsenet hakeutuvat hoitoon ja kuntoutukseen, minkä seurauksena myös lapsen rooli perheessä muuttuu. (Ackerman 1991, 34–38)
- 4) *Uudelleenyhdistymisen vaiheessa* perheen alkoholiongelmainen raitistuu. Vaikka elämä helpottuukin, saattaa raitistumisprosessiin sisältyä monenlaisia hankaluuksia. (Ackerman 1991, 38–40.) Sekä Ackerman (1991, 38–40) että Peltoniemi (2003b, 170) mainitsevat, että raitistuminen ei välittömästi synnytä tervettä perhettä. Kaikki perheen ongelmat on saatettu sysätä alkoholin syyksi, mutta ne näyttäytyvätkin nyt normaaleina ristiriitoina ja niiden käsittelemiseen tarvitaan uusia keinoja. Myös päihdeongelman aikaisen kokemukset saattavat olla niin juurtuneita, että perhe ei kasva, vaan toistaa opittuja käyttäytymismalleja. Elämä kuitenkin paranee niissä perheissä, joissa päihdeongelmainen kyetään ottamaan takaisin perhe-

yhteyteen ja perheenjäsenet kykenevät itsekin henkisesti kasvamaan uuteen perherakenteeseen.

Ackerman (1991, 16–18, 20) huomauttaa, että kaikki alkoholiperheet eivät tietenkään koe vaiheita samalla tavalla eivätkä jaksot aina etene yhdenmukaisesti. Vaiheesta toiseen eteneminen ei myöskään ole automaattista. Hän korostaa, että päihdeongelma koskettaa koko perhettä tuoden perheenjäsenille stressiä ja pelkoja. Tämän vuoksi päihdeongelmasta puhutaankin usein koko perheen sairautena. Kuitenkin usein päihdeongelmainen on kaiken keskipisteenä ja lapset unohdetaan. Peltoniemen (2003b, 168) mukaan perheen lapsia voidaan ja heitä tuleekin auttaa jo silloin, kun vanhempi jatkaa juomista. Päihdeongelmaista ei jätetä ilman hoitoa, mutta on varmistettava, ettei muiden alkoholiperheenjäsenten avuntarvetta kielletä päihdeongelmaisen hoitamisen varjolla. Ackerman (1991, 16–18) muistuttaa, että päihdeongelman seuraukset eivät näy kaikissa alkoholiperheissä tai edes perheenjäsenissä samalla tavalla. Päihdeongelman aste eli kuinka usein alkoholinkäyttöä esiintyy ja päihdeongelmaisen tyyppi eli millaiseksi alkoholiriippuvainen henkilö juotuaan muuttuu vaikuttavat yksilöiden kokemuksiin. Lisäksi yksilöllinen taju ja ymmärrys tilanteesta johtavat erilaisiin yksilöiden välisiin kokemuksiin.

3.2 Unohdetut lapset

Suomalaista alkoholiongelmaisten vanhempien lapsia käsittelevää tutkimustietoa on hyvin vähän, sillä lapsuutta ja lapsia käsittelevä tutkimustraditio on maassamme melko suppea. Sen sijaan esimerkiksi opas- ja terapiatarkoitukseen julkaistua kirjallisuutta löytyy Suomesta runsaasti. (Itäpuisto 2005, 21, 24.) Yhdysvalloissa ja Isossa-Britanniassa "Children of alcoholics" (COA) -tutkimus on vakiintuneempaa. Kroll (2004, 129) kuitenkin huomauttaa, että tutkimuksen ja alkoholiongelmien laajuudesta huolimatta *lasten* elämästä alkoholia käyttävien vanhempien kanssa tiedetään hyvin vähän. Itäpuiston (2008, 85–86, 88) mukaan alkoholiongelmaisten vanhempien lapsiin kohdistuva tutkimus jää usein kovin ulkokohtaiseksi. Lapset ovat

tutkimuksen kohteita, joiden ongelmallisuus on nostettu keskiöön. COA-tutkimus keskittyykin vahvasti päihdeongelman periytyvyyden sekä alkoholiongelmaisten vanhempien lapsilla esiintyvien erityisten piirteiden, ominaisuuksien tai käyttäytymisongelmien tarkasteluun. Lasten kokemukset ovat jääneet hyvin vähälle huomiolle ja vain muutamat tutkimukset tuovat lapsen omaa ääntä kuuluviin.

Positiivista on kuitenkin se, että lapsiin on alettu vähitellen kiinnittää yhä enemmän huomiota. Oksanen (2006, 60) kokoaa tutkimuksessaan 2000-luvun alussa ilmestyneitä Sosiaaliturva-lehtiä ja toteaa, että alkoholiperheen lapsia käsitteleviä artikkeleita on useita. Näistä artikkeleista kuitenkin suurin osa käsittelee sikiö- tai vauvaikäisiä lapsia ja FAS-oireyhtymää. Myös tutkimuskirjallisuus on keskittynyt pääosin sikiöaikana vanhemman alkoholinkäytölle altistuneisiin lapsiin (esim. Koponen 2005; Viittala 2001).

Aiempaan alan tutkimukseen tutustuessani sain huomata, että useissa tutkimuksissa, joissa puhutaan lasten kokemuksista, tarkoitetaan itse asiassa aikuisten tai nuorten aikuisten muistelemia kokemuksia omasta lapsuudestaan (ks. esim. Itäpuisto 2005, Peltoniemi 2005, osittain myös Velleman & Orford 1990). Nimenomaan lapsilta suoraan kerättyyn aineistoon pohjautuvaa tutkimustietoa on vain vähän. Margaret Corkin "Unohdetut lapset" -tutkimusta (1970) pidetään lasten kokemusten tutkimisen klassikkoteoksena. Sen aineisto on kerätty suoraan lapsia haastattelemalla. Näiden suoraan lapsiin kohdistuvien tutkimusten vähäisyydestä johtuen olen perehtynyt myös aikuisilta kerättyyn tietoon heidän lapsuudestaan perheessä, jossa vanhemmalla tai vanhemmilla on alkoholiongelmia. On mielenkiintoista selvittää, ovatko tutkimustulokseni yhdensuuntaisia näiden tutkimusten kanssa, vaikka tutkimukseen osallistuneet henkilöt ovatkin lapsia juuri tällä hetkellä ja vanhemman alkoholiongelma on heille ajankohtainen asia.

3.2.1 Alkoholiongelmaisten vanhempien lasten psykososiaaliset ongelmat

Alkoholiongelmaisten vanhempien lapsilla väitetään esiintyvän muita lapsia enemmän erilaisia psykososiaalisia ongelmia. On tutkittu lasten alttiutta esimerkiksi emotionaalisiin ongelmiin, epäsosiaaliseen käyttäytymiseen, hyperaktiivisuuteen, aggressiivisuuteen, kognitiivisen kehityksen hitauteen sekä koulumenestykseen.

Tutkimustulokset koskien vanhemman alkoholiongelman psykososiaalisia vaikutuksia lapsiin ovat kuitenkin ristiriitaisia. (Velleman & Reuber 2007, 15; Itäpuisto 2008, 86)

Rangajan ja Kelly (2006, 656) toteavat, että vanhempien alkoholiongelma ja lapsen heikko itsetunto ovat yhteydessä toisiinsa. Alkoholiongelmaisten vanhempien lasten hyperaktiivisuuden ja aggressiivisuuden todetaan usein olevan korkeampi kuin muilla lapsilla. Kuitenkin esimerkiksi Barnow, Schuchkit, Smith, Spizer & Freyberger (2007) havaitsivat tutkimuksessaan, että vanhempien alkoholiongelma ei ollut yhteydessä ADHD-diagnoosiin tai sen piirteisiin. Useat tutkimukset todistavat, että alkoholistivanhempien lasten itsearvostus on muita lapsia alhaisempi, mutta syy-seuraussuhteet ovat jääneet tutkimuksessa tarkastelun ulkopuolelle (Rangajan & Kelly 2006, 656).

Itäpuisto (2008, 86–87) huomauttaa, että yksiselitteistä ja yhtenäistä kuvaa alkoholiongelmaisten vanhempien lasten ominaisuuksista on vaikea luoda tutkimuksen perusteella sen ristiriitaisuudesta johtuen. Alkoholiongelmaisten lapset ovat kuitenkin riskiryhmää, sillä moninaisten ongelmien mahdollisuus on osa lasten elämää. Tässä yhteydessä on kuitenkin syytä muistaa suojaavien tekijöiden vaikutus ja myös kriittinen näkökulma siinä, onko juuri vanhempien alkoholiongelma lasten mahdollisia ongelmia selittävä tekijä. Myös Sher (1997) korostaa, että yleistysten tekemisessä alkoholiongelmaisten vanhempien lasten piirteistä tulisi olla varovainen. Itäpuiston (2005, 30–33) mukaan uudemmassa alkoholiongelmaisten vanhempien lapsia käsittelevässä tutkimuksessa onkin alettu kyseenalaistaa vanhempien ongelmien deterministiset vaikutukset ja painottaa näkökulmaa, jossa tarkastellaan riskien ja haavoittuvuuden kysymyksiä.

3.2.2 Vanhemman alkoholiongelman vaikutus myöhempään elämään

Kansainvälinen ACOA-tutkimus (Adult Children of Alcoholics) selvittää alkoholiongelmaisten vanhempien aikuiseksi kasvaneiden lasten elämää ja lapsena koetun vanhempien alkoholiongelman vaikutusta aikuisuuteen. Se perustuu oletukseen siitä, että alkoholiongelmaisten vanhempien lapset vaurioituvat ja näkemykseen lapsuudesta aikuisuuteen siirtyvistä ongelmista. (Itäpuisto 2008, 88)

Lasinen lapsuus -gallupin mukaan alkoholiongelmaisten vanhempien kanssa eläneiden aikuiseksi kasvaneiden lasten suurimmaksi kokema haitta on erittäin kielteinen ja paheksuva suhtautuminen alkoholiin. Persoonaan ja ihmissuhteisiin liittyviä aikuisuuden ongelmia ovat muun muassa alentunut itsetunto, pelokkuus, jännittyneisyys, aggressiivisuus, vaikeus luottaa muihin ihmisiin, turvaton ja voimaton olo sekä pari- ja ihmissuhdeongelmat. (Peltoniemi 2005, 10–11.) Myös Velleman & Reuber (2007, 15) kuvaavat vanhemman alkoholiongelman myöhemmiksi vaikutuksiksi ystävyysuhteiden muodostamisen haasteita, kotoa muuttamisen aikaistumista, avioliiton solmimisen aikaistumista sekä riskiä päihteiden liika-käyttöön.

Alkoholistien aikuisten lapsen kyvystä muodostaa parisuhdetta tai muuta läheistä ihmissuhdetta on tutkimuksessa kahdenlaisia käsityksiä. Esimerkiksi Kearns-Bodkin ja Leonard (2008, 944–947) toteavat, että ensimmäisten vuosien avio-ongelmien ja vanhemman alkoholinkäytöllä on yhteyttä, mutta siihen vaikuttavat huomattavasti alkoholia käyttäneen henkilön ja tämän lapsen sukupuoli. Watt (2002, 260–263) kumoo sen populaarin käsityksen, että alkoholistien aikuiset lapset päätyisivät muita useammin alkoholiongelmaisten puolisoiksi ja toteaa, että alkoholiongelmaisten kanssa kasvaneiden tyttärien sietokyky alkoholistin kanssa elämiseen on usein muita pienempi.

Vanhemman alkoholiongelman ja aikuistuneen lapsen depressio välinen yhteys on suosittu tutkimuksen kohde. Tässäkin kohtaa tutkimustulokset ovat varsin ristiriitaisia. Lewis ja Harter (2000, 311) kokoavat tutkimustuloksia ja toteavat, että alkoholistien aikuiset lapset kuuluvat riskiryhmään depression osalta. Kuitenkaan esimerkiksi Nicholas ja Rasmunssen (2006) eivät löytäneet tutkimuksessaan yhteyttä nuorten aikuisten depression sekä aggressiivisuuden ja vanhempien alkoholinkäytön välillä. Yhteys nähtiin enemmänkin vanhemman väkivaltaisen käytöksen sekä lasta tukemattoman kasvatuksen ja masennuksen välillä.

Alkoholiongelman periytyminen on yksi COA-tutkimuksen keskeisistä teemoista. Tutkimalla alkoholismin periytymistä on yritetty päästä selvilleen alkoholiriippuvuuden syistä. Alkoholiriippuvuutta tutkittaessa on pyritty selvittämään käyttäytymisgeneettisiä tekijöitä ja psykososiaalisia kysymyksiä. Arkiajattelussa elää

vahvana käsitys, että alkoholiongelmat ovat keskimääräistä yleisempiä alkoholistien lapsilla. Suomalainen tutkimus osoittaa, että 15-vuoden iässä 83 % tytöistä ja 79 % pojista oli käyttänyt alkoholia. 18 % alkoholia käyttäneistä pojista ja 14 % alkoholia käyttäneistä tytöistä oli ollut humalassa useammin kuin kerran kuussa. Tutkimuksen pohjalta voidaan todeta, että erityisesti isän runsas alkoholinkäyttö ja vanhempien aikaisin aloittama juominen selittävät 15-vuotiaiden ongelmallista alkoholinkäyttöä (Sher 1997, 247; Sher, Johnson, Jacob & Chassin, 1997, 259–260; Aromaa, Koivusilta, Rautava, Sourander, Helenius & Sillanpää, 2006, 984).

Myös Chalder, Elgar & Bennet (2006, 107, 110–112) toteavat tutkimuksensa perusteella nuorten säännöllisemmän, rankemman ja epäsosiaalisemman juomistyylin olevan yhteydessä heidän vanhempiansa alkoholiongelmiin. Taitto (1998, 13) korostaa, että biologisen periytyvyyden lisäksi myös opitut mallit vaikuttavat siihen, että päihdeongelmilla on usein taipumusta pysyä samassa perheessä. Pitkänen (2006) selvittää väitöstutkimuksessaan alkoholin juomiskäyttäytymistä nuoruudesta keski-ikäen kynnykselle sekä sitä, minkälaiset lapsuuteen ja nuoruuteen liittyvät asiat ennakoivat alkoholin ongelmakäyttöä aikuisiässä. Tutkimuksesta käy ilmi, että perhetaustaan liittyvät ongelmat, erityisesti vaikeudet vanhemmuudessa sekä vanhempien alkoholinkäyttö ja äidin tupakoiminen lisäsivät riskiä sekä varhaiseen alkoholinkäytön aloittamiseen että aikuisiän ongelmajuomiseen.

Aivan suoraviivaista päihdeongelman siirtyminen vanhemmalta lapselle ei kuitenkaan ole ja sitä puoltavaa tutkimusta kohtaan esitetään myös kritiikkiä. Kritiikki kohdistuu muun muassa tutkittavien valikoituneisuuteen. (Itäpuisto, 2008, 85–86.) Esimerkiksi Barnow, Schuckit, Lucht, John & Freyberger (2002, 305) verratessaan alkoholiongelmaisia nuoria ei-ongelmaisiin havaitsivat, että nuoren alkoholiongelma ei selittynyt perheessä esiintyvällä alkoholismilla. Tutkimus on myös osoittanut, että lapsen altistuminen 0–12 vuoden iässä isän alkoholiongelmalle ei ole yhteydessä myöhempään ongelmalliseen alkoholinkäyttöön (Duncan, Scherrer, Fu & al. 2006, 649).

Ristiriitaisista näkemyksistä huolimatta käsitys alkoholiongelman periytymisestä elää vahvana. Itäpuiston (2008, 86) mukaan tutkimus antaa ajoittain jopa vaikutelman, että alkoholismin periytyminen vanhemmilta lapsille on suora-

viivaista ja yksiselitteistä, vaikka sukupolvien välillä on mahdollisuus katkoksiin ja toisenlaisiin valintoihin. Ackerman (1991, 47) huomauttaa, että lapsen elämäntulkkuun vaikuttaa muun muassa lapsen ikä vanhemman päihdeongelmien alkamisaikana, sisarusten määrä, onko päihdeongelmainen isä vai äiti sekä erityisesti se, pystyykö lapsi solmimaan positiivisia ihmissuhteita perheen ulkopuolelle. Myös myöhemmillä perhesuhteilla on merkitystä. Esimerkiksi Jennison & Johnson (2001, 368) toteavat, että hyvä avioliitto, jossa on keskinäistä yhteyttä ja positiivista kommunikaatiota, suojaa alkoholiongelmaisten vanhempien tyttäriä alkoholiongelmilta. Itäpuistokin (2003, 32) vastustaa lapsen suoraviivaista leimautumista ja korostaa, etteivät vanhempien teot välttämättä määrää lapsen tekemisiä, tulevaisuutta tai persoonallisuutta, eivätkä pakota häntä seuraamaan vanhempien esimerkkiä.

3.3 Lapsen kokemus vanhemman alkoholiongelmaista

Lapsen elämä perheessä, jossa on alkoholiongelmainen vanhempi, määritellään usein alkoholiongelman tuottamien haittavaikutusten kautta. Kroll (2004, 132) kuvaa lasten kokemusta alkoholiongelmaisen vanhemman kanssa elämisestä vahvasti negatiivisten kokemusten kautta. Muun muassa pelko, viha ja häpeä ovat toistuvia lasten tunteita. Lasinen lapsuus -gallupin mukaan yleisesti koetut ongelmat voidaan jakaa neljään ryhmään: turvattomuus ja pelko, omaan itseen kohdistuvat negatiiviset tunteet, perheen ulkopuolella koetut haitat (esimerkiksi heikko koulumenestys) ja päihteiden käyttöön liittyvät haitat. Päihdeperheessä eläminen korostuu suuren turvattomuuden, pelon ja yksinäisyyden ajanjaksona. Useat haitoista ovat seuranneet alkoholiperheessä lapsuutensa eläneitä myöhempään aikuisuuteen saakka. (Peltoniemi 2003a, 166 ja 2004, 9; Roine & Ilva 2010, 28–29.)

Lasinen lapsuus -gallupeissa (1994, 2004 ja 2009) perheriitojen ja epäsovun näkeminen on yleisin alkoholiongelmaisten vanhempien aikuisten lasten mainitsema haittavaikutus (Peltoniemi 2003a, 166; Roine & Ilva 2010, 28–29). Alkoholiperheissä riidat ja epäsovu ovat hyvin yleisiä ja lasten mielestä ne usein ovatkin perheen isoin ongelma. Humalainen vanhempi saattaa olla väkivaltainen ja käyttäytyä vahingoit-

tavasti niin lasta, puolisoaan kuin irtaimistoakin kohtaan. Myös henkinen väkivalta on yleistä. Vaikka lapset kokevat väkivaltaa lähinnä alkoholia käyttävän vanhemman taholta, myös raittiin vanhemman tunteet saattavat purkautua väkivaltaisena käytöksenä, kun perheen elämäntilanne on kuormittunut erilaisista stressitekijöistä. On kuitenkin muistettava, että perheen sisäiset konfliktit eivät välttämättä ole aina yksioikoisesti vanhemman alkoholiriippuvuuden seurausta vaan syyt voivat olla moninaiset. (Cork 1990, 39, Kroll 2004, 134–135 ja Itäpuisto 2005, 74–75.)

Cork (1990, 37–39) kuvaa päihdeperheen lapsen elämää melko yksinäiseksi ja salaisuuksien verhoamaksi. Suhteet ystäviin ovat hankalia, koska lapsi usein häpeilee perhettään ja haluaa pitää vanhemman alkoholiongelman salassa. Kroll (2004, 132) huomauttaa, että usein vaatimus päihdeongelman salaamiseen ja kieltämiseen niin perheen sisällä kuin ulkopuolellakin tulee perheen aikuisilta. On ristiriitaista, että nämä lapset työskentelevät kovasti vanhemman alkoholinkäytön salassa pysymisen eteen, mutta toisaalta toivovat hartaasti, että joku huomaisi perheen tilanteen ja ongelmat. Lapset itse ovat usein tietoisia perheen ongelmista eivätkä tahtoisi niitä salata, mutta pelko seurauksista saa heidät vaikenemaan. Lapsen elämää kuitenkin leimaa perheen sisäinen jännittynyt ilmapiiri ja vähitellen kasvava huolestuneisuus. Salailemisen kulttuuri eristää lapsia ja perhettä muusta suvusta sekä yhteiskunnasta.

Alkoholiriippuvaisten perheille on tyypillistä, että koko perhesysteemi alkaa pyöriä alkoholiriippuvaisen vanhemman ympärillä siten, että alkoholiriippuvaisen vanhemman tarpeet ja tunteet dominoivat koko perhettä. Myös lapset usein luopuvat omista oikeuksistaan ja kieltävät omat tunteensa, minkä seurauksena he kokevat eristäytyneisyyttä ja yksinäisyyttä, tunnetta siitä, että kukaan ei välitä. Lapset kokevat, että alkoholi on vanhemmalle lasta itseään tärkeämpää. Lapset kärsivät rakastetuksi tulemisen puutteesta. Useat lapset kokevat konkreettisen hylkäämisen, mutta myös hylätyksi tulemisen tunne on vahva silloin, kun vanhempien mielenkiinto on alkoholissa. Luottamus vanhempiin vähenee toistuvien lupausten pettämisten seurauksena ja lapsi oppii, että vanhemmat eivät kykene kantamaan hänestä vastuuta. (Kroll 2004, 133–134.)

Velleman & Orford (1990) selvittävät tutkimuksessaan 16–38 -vuotiaiden alkoholiongelmaisten vanhempien lasten kokemuksia lapsuudestaan. Tutkimusta varten haastateltiin 170 henkilöä. Ensisijainen mainittu vanhemman juomista koskeva haitta lasten kotona on vanhemman arvaamattomat mielen ailahtelut, epäluotettavuus ja perheen yhteisten aktiviteettien puuttuminen. Huolestuneisuus ja jatkuva epävarmuus, tunne perhesuhteiden epätasapainosta, kokemus vanhempien mielenkiinnon kohteiden välissä olemisesta sekä vanhemman roolin ottamisesta olivat tutkimukseen osallistuneiden henkilöiden yleisimmin mainitsemat lapsuudessaan kokemat vanhemman alkoholiongelman aiheuttamat tunteet. (Velleman & Orford 1990, 297.) Roolien vaihtuminen on yleistä alkoholia käyttävien vanhempien ja lasten välillä. Lapsi ottaa usein perheessä vastuunkantajan ja huolehtijan roolin, mihin sisältyy myös syyllisyyttä vanhemman päihdeongelmasta. (Kroll 2004, 136.) Itäpuisto (2005, 102) kuvaa lapsen ottamaa huolehtijan roolia eräänä lapsen selviytymisen tapana.

Itäpuisto (2005, 73) mainitsee alkoholiongelmaisten vanhempien lasten kuvaavan alkoholiongelman lapsille aiheuttamia haittoja usein humalatiilojen ja humalassa oloaikojen kautta. Lapset erottavat selkeästi vanhemman selvänä ja vanhemman humalatilassa. Humaltuneen vanhemman käytöksen lapset kuvaavat muuttuvan ei-toivottuun suuntaan. Humalainen vanhempi koetaan toisista piittaamattomaksi ja toisaalta toisia häiritseväksi. Jotkut lapset kuvaavat vanhempansa muuttuvan hyväntuulisemmaksi ja näissä tapauksissa vanhemman humalassa olo voi olla lapsen mielestä jopa mukavaa. Kuitenkin sellaisenkin humalajuomisen, johon ei liity vanhemman häiritsevää käytöstä, lapset kertovat aiheuttaneen pelkoa ja ahdistusta.

Holmilan (2003, 82) mukaan lasten kokemuksia leimaa huoli vanhemmasta, sosiaalinen häpeä ja eristäytyneisyys, ainainen epävarmuus, kotiolojen ristiriitaisuus ja arkipäivän kaottisuus. Myös taloudelliset ongelmat heijastuvat lapsen elämään, ja jos molemmat vanhemmat juovat, lapsi voi jäädä heitteille. Cork (1990, 46–47) kuvaa, että molempien vanhempien juodessa lapset kokivat tilanteensa entistä vaikeammaksi. Äidin juominen oli lasten mielestä kamalampaa kuin isän. Myös Vellemanin ja Orfordin (1990, 297) mukaan äidin juomisen lapset kokevat usein

negatiivisempänä kuin isän alkoholiongelman. Tämä johtuu osittain ehkä myös siitä, että äidit juovat useammin itsensä humalaan kotona kun isät puolestaan kodin ulkopuolella. Humalaisen isän kotiin tuloa lapset pelkäävät, kun taas humalaisen äidin kotoa lähteminen on pelon kohteena. Äidin ja isän alkoholinkäytöllä on siis erilaisia merkityksiä lapsille. Yhteistä kokemuksille on se, että vanhemmuus koetaan heikkona ja alkoholia käyttävä äiti tai isä perheestä irrallisena. (Itäpuisto, 2005, 89.)

Holmilan ja Ilvan internetin kautta toteutettu kyselytutkimus selvittää seitsemänkymmenen noin 12–17 -vuotiaiden lasten elämää ja selviytymistä alkoholi-ongelmaisen vanhemman kanssa elämisestä. Tutkimus osoitti, että lasten kokemat haitat ovat riippuvaisia lapsen iästä, mikä selittyikin lasten itsenäisyyden kokemuksella. Nuorimmat lapset kokevat suurimpana huolena vanhempien riitelyn sekä vanhempien kyvyttömyyden huolehtia lapsista. Vanhemmilla lapsilla huoli liittyy enemmän siihen, miten vanhempien päihteidenkäyttö on vaikuttanut heidän kaverisuhteisiinsa. Lisäksi unenpuute, mahdottomuus keskittyä omaan elämään ja vastuunkanto nousivat esiin vastauksissa. (Holmila & Ilva 2010, 47–52)

4 LAPSI SELVIYTYJÄNÄ

Perhetilanne, jossa on alkoholiongelmainen vanhempi, nähdään usein lapsen elämän riskitekijänä ja välittömien tai myöhempien haittojen aiheuttajana. Lapsen elämää alkoholiongelmaisen kanssa voidaan tarkastella myös selviytymisen näkökulmasta, mikä tässäkin tutkimuksessa korostuu. Lapsella on käytössään keinoja selviytyä arjen tilanteista muun muassa valitsemansa suhtautumistavan puitteissa. Lisäksi hänellä on ympärillään eri tason suojaavia tekijöitä, jotka toimivat esteenä tai pehmentävät vanhemman alkoholiongelman vaikutuksia tukien lapsen selviytymistä.

4.1 Selviytymisteoreettinen näkökulma alkoholiongelmaisen läheisten elämään

Orfordin (1998, 128) mukaan paras tapa ymmärtää läheisten elämää alkoholiongelmaisen henkilön kanssa on selviytymisteoreettinen näkökulma. Selviytymisteoreettinen näkökulma sisältää itsestään selvänkin oletuksen, että alkoholiongelma voi olla hyvin stressaavaa sekä alkoholiongelmaiselle itselleen että hänen läheisilleen. Alkoholiongelma kaikkine siihen liittyvine piirteineen voi olla hyvin vahingollinen läheisille ihmissuhteille ja sen kanssa eläminen voi olla hyvinkin epämiellyttävää. Toinen teorian taustalla vaikuttava oletus on, että alkoholiongelmaisen läheiset tulevat "viattomina" mukaan tämän kaltaiseen kokemukseen eivätkä ole valmistautuneet selviämään elämästä alkoholiongelmaisen kanssa ja alkoholiongelman mukanaan tuomista stressitekijöistä. Kolmanneksi, alkoholiongelmaisten läheiset kohtaavat elämässään suuren määrän vaikeita elämäntilanteita. He joutuvat käsittelemään mielensisäisen kamppailun siitä, mikä perheessä on mennyt vikaan ja miten siitä voisi selviytyä.

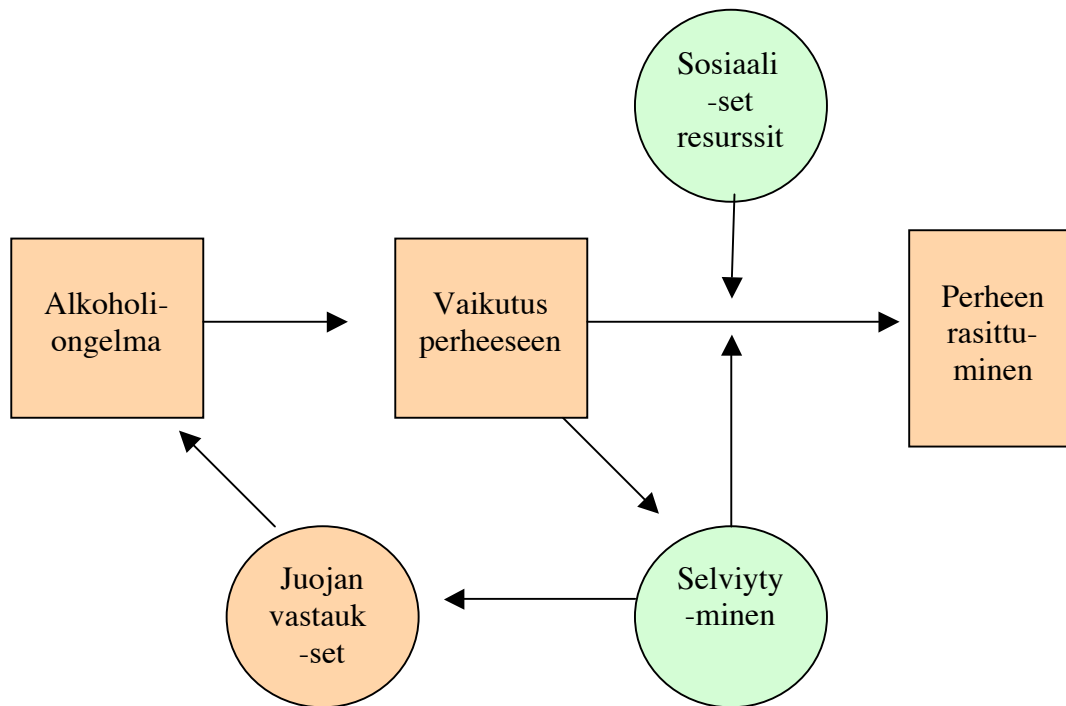
Selviytymiseksi (coping) kuvataan alkoholiongelmaisen läheisen tapaa ymmärtää ja kohdata ongelmat. Käsite sisältää tunteet, kokeillut selviytymisstrategiat, jotka nopeasti sittemmin hylätään, filosofiset aatteet (esimerkiksi: "Minun pitää seistä hänen rinnallaan, sillä kukaan muu ei sitä tee.") sekä valitut asenteet (esimerkiksi:

"En anna periksi ennen kuin..."). Jotkut selviytymismallit, jotka vaikuttavat joko alkoholiongelmaiseen, hänen läheisiinsä tai molempiin, koetaan tehokkaammaksi kuin toiset. (Orford 1998, 129.) Usein tutkimuskirjallisuudessa on esitetty selviytymisen keinoja typologian muodossa (esim. Orford & al. 2005), joka jakaa selviytymiskeinot kolmeen osaan: a) selviytyminen perustuu pyrkimykseen muuttaa tai muokata stressaavia tapahtumia tai olosuhteita, b) selviytymisen keinona on asioiden pohtiminen, pyrkien ei niinkään muuttamaan olosuhteita vaan sitä, miten itse kokee tai käsitteellistää asioita ja c) tunnepohjainen selviytyminen, jolloin keskitytään käsittelemään ongelman tuottamaa stressiä ja ahdistusta. Myös sosiaalisen tuen etsiminen on tärkeä selviytymisen keino. (Holmila & Ilva 2010, 51.)

Orford (1998, 129) pitää selviytymisteoreettisen mallinsa jatko-oletuksena sitä, että muut perheenjäsenet, ystävät, alkoholiongelmaisen ystävät, naapurit, ammattilaiset ja oma-apuryhmän jäsenet voivat auttaa alkoholiongelmaisen läheisen selviytymistä. Tuki voi olla emotionaalista, informatiivista tai materiaalista tukea. Tärkeintä on nimenomaan sellainen tuki, joka auttaa ylläpitämään alkoholi-ongelmaisen läheisen selviytymisen keinoja. Tukea antavan henkilön tulee ymmärtää ne oleelliset stressitekijät ja ongelmat, joita alkoholiongelmaisen läheinen joutuu kohtamaan. Tukea antavan henkilön tulee myös ymmärtää, että selviytymisen keinoja voi olla vaikea löytää. Hänen ei tulisi "valita puoltaan", vaan tukea alkoholi-ongelmaisen läheisen tekemiä valintoja.

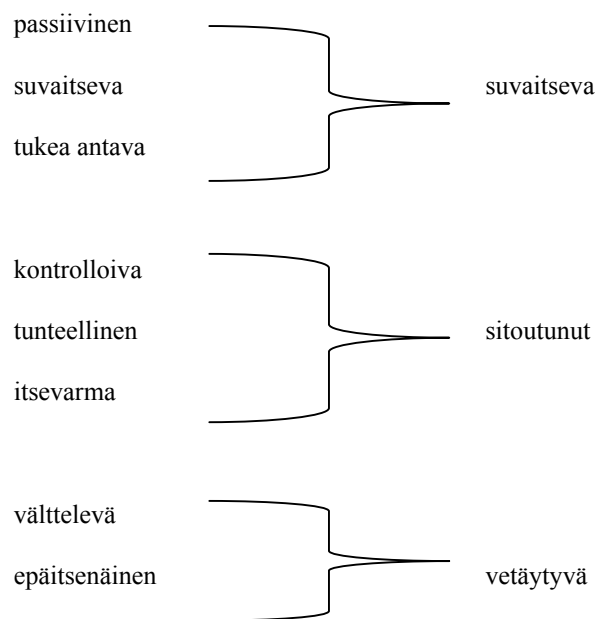
Alkoholiongelma on riski sekä alkoholiongelmaisen että hänen läheistensä terveydelle ja hyvinvoinnille. Selviytymisteoreettisen näkökulman mukaan alkoholi-ongelma on perheen sisäinen katastrofi, eikä palvele kenenkään etuja. Alkoholi-ongelmaa pidetään ongelmana sinänsä eikä niinkään merkkinä jostakin muusta perheen perustavaa laatua olevasta ongelmasta. Systemiteoreettisessa näkökulmassa pidetään alkoholiongelmaisen läheisiä osana ongelmaa, mutta selviytymisteoreettisessa näkökulmassa ongelman kohteena on alkoholiongelma. Näkökulman riskinä on alkoholiongelmaisen syyllistäminen, mutta alkoholia juovan ihmisen sijaan se kuitenkin pitää ongelmana itse alkoholin juomista. Sekä alkoholiongelmainen että hänen läheisensä voidaan nähdä ei-toivottujen riskien ja vaarojen uhreina. Alkoholi-ongelmaisen läheiset eivät ole vapaaehtoisesti etsiytyneet elämään läheisen alkoholi-

ongelman aiheuttamien stressi- ja riskitekijöiden kanssa, mutta myöskään alkoholi-ongelmainen ei ole tietten tahtoen etsiytynyt alkoholiongelmiinsa. Selviytymisteoreettisen mallin pääelementit esitetään kuviossa 3. (Orford 1998, 131)

Kuvio 3. Selviytymismalli: pääelementit (Orford 1998, 130).

Kuviossa 4 esitetään kolme alkoholi-ongelmaisen läheisen selviytymisen tapaa: 1) liiallisen juomisen sietäminen/suvaitseminen, 2) juomisen muuttamiseen sitoutuminen ja 3) juojasta vetäytyminen. Nämä kolme päätapaa jakautuvat puolestaan kahdeksaan alkoholi-ongelmaisen käytösmalliin suhteessa alkoholi-ongelmaan ja -ongelmaiseen. (Orford 1998, 130–131)

Kuvio 4. Kolme yleistä ja kahdeksan spesifimpää selviytymisen tapaa (Orford 1998, 131).

4.2 Suojaavat tekijät tukevat lapsen resilienssiä

Resilienssi tarkoittaa joustavuutta ja palautumiskykyä traumatisoivissa elämäntilanteissa. Se on yksilön myönteistä psyykkistä sopeutumista, mikä tapahtuu dynaamisena prosessina hätä- tai riskitilanteen yhteydessä. (Place, Reynolds, Cousins & O'Neill 2002, 162–163; Rutter 2007; 205.) Jotkut henkilöt selviävät hyvin koettelevista elämäntilanteista ja sellaisista kokemuksista, joiden voisi odottaa tuottavan vakavia jälkiseuraamuksia. Resilientti henkilö osoittaa hyvää vastustuskykyä ympäristön riski- ja stressitekijöitä kohtaan. *Riskitekijöinä*, jotka pahentavat vanhemman alkoholiongelman vaikutusta lapseen, pidetään muun muassa perheväkivaltaa, molempien vanhempien päihteiden väärinkäyttöä, eroa vanhemmasta ja vanhemmuuden puutetta tai sen epäjohtonmukaisuutta (Velleman & Reuber 2007, 16).

Manninen, Santalahti ja Piha (2008, 2049) kuvaavat lapsen resilienssiä vanhemman vakavan sairauden yhteydessä. Sairaus aiheuttaa lapselle stressitilanteen, jota hän omine psykologisine keinoineen tai muiden läheisten ihmisten avulla pyrkii

käsittämään ja hallitsemaan. Lapsen emotionaalinen, kognitiivinen ja sosiaalinen kehitystaso ratkaisee, miten hyvin hän selviää itse kokemuksesta, mutta selviytyminen on myös vahvasti riippuvainen muiden ihmisten antamasta tuesta. Tällöin vanhempien toimintakykyä heikentävät tekijät muodostuvat riskitekijöiksi lapsen selviämiseksi. Samanlainen tilanne on lapsen kohdalla, jonka vanhemmalla on alkoholi-ongelma.

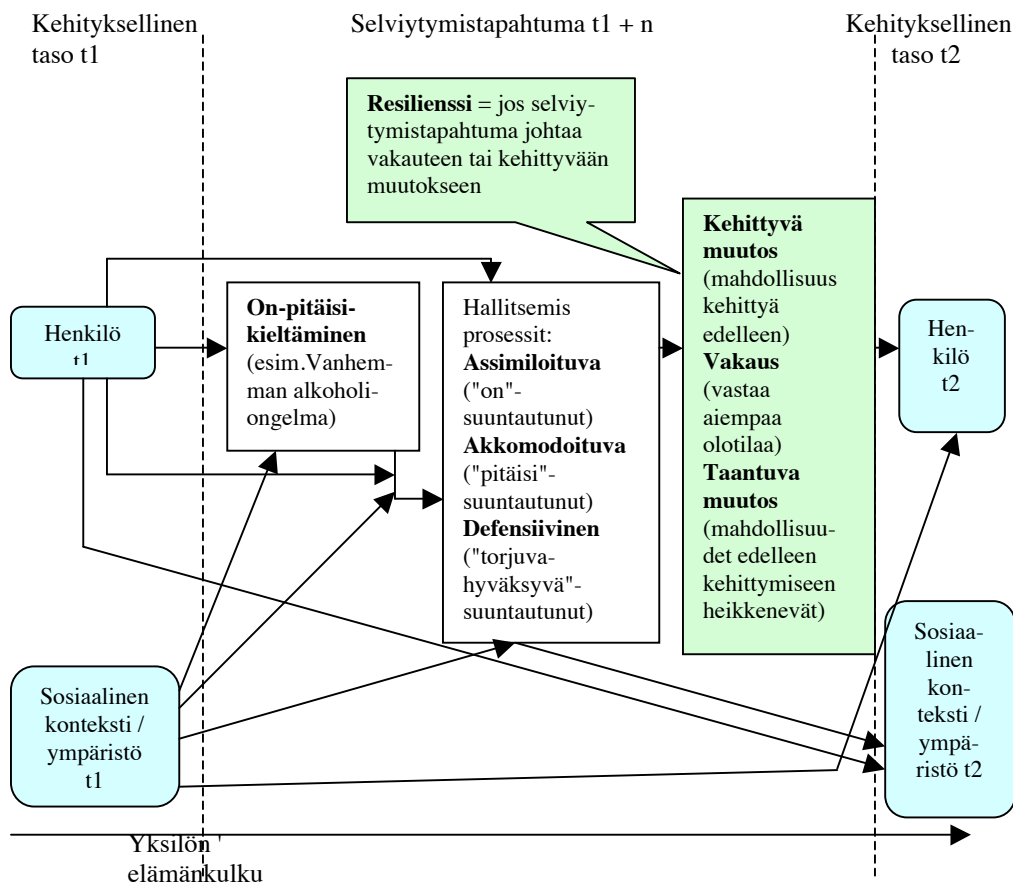
Resilienssin käsitettä voidaan tarkastella sekä yksilön että ympäristön tasolla. Se koostuu useista yksilö-, perhe- ja yhteiskuntatason *suojaavista tekijöistä*. Resilienttiä ihmistä luonnehtii kyky itsereflektiointiin, hyvä itseluottamus ja riippumattomuus sekä ongelmanratkaisukyky. Yksilötasolla suojaavia tekijöitä ovat muun muassa hyvä omanarvontunto, kyky positiiviseen vuorovaikutukseen ja korkea toiminnallisuuden taso. Näillä yksilötason suojaavilla tekijöillä on yhteys lapsen rakenteellisiin, myötäsyttyisiin ominaisuuksiin, mutta myös kehityksen aikana lähimmissä vuorovaikutussuhteissa syntyneisiin ominaisuuksiin. Täten siis lapsen synnynnäiset ominaisuudet ja vuorovaikutussuhteiden laatu ovat ratkaisevia tekijöitä siinä, millaiset valmiudet lapsella on kohdata perusturvallisuutta horjuttavia elämäntilanteita. Resilientit lapset ovat vahvasti oman elämänsä subjekteja. He saavuttavat helpommin luottamuksen siihen, että heillä on kyky hallita kokemuksiaan ja vaikuttaa niihin. (Bonanno & Mancini 2008, 371; Manninen, Santalahti & Piha 2008, 2049)

Perhetasolla suojaavina tekijöinä toimivat lämmin, yhtenäinen ja tukea antava perheen sisäinen vuorovaikutusjärjestelmä, selkeät rakenteet ja rajat sekä lapsen kokemus vahvasta siteestä vanhemman kanssa. Pysyvyydellä, ajan ja huomion saamisella ainakin toiselta vanhemmalta, vanhempien ehjällä suhteella ja perheen keskinäisellä on myös positiivisia vaikutuksia lapsen kehitykselle ja resilienssille. (Manninen, Santalahti & Piha 2008, 2049; Velleman & Reuber 2007, 16–17; Werner, 2000, 123.) Werner & Johnson (2004, 707) totesivat tutkimuksessaan, että alkoholi-ongelmaton vanhempi yksinään voi kyetä luomaan lapselle sellaisen perheilmapiirin ja tuen, mikä on tarpeen tämän kehitykselle. Mikäli vanhemmat eivät kykene luomaan tällaista perheilmapiiriä, myös muut perheenjäsenet, esimerkiksi sisarukset tai isovanhemmat, voivat sen tarjota. Myös ystävät, naapurit, opettajat tai

esimerkiksi lasten harrastusten ohjaajat voivat antaa tukea selviytymiseen. Resilienteille lapsille on ominaista hakeutua sellaisten aikuisten läheisyyteen, jotka voivat olla heille avuksi. (Manninen, Santalahti & Piha 2008, 2049; Werner & Johnson, 2004, 705–712.)

Yhteiskuntatasolla resilienssiä voidaan tukea esimerkiksi kehittämällä interventioita lasten elämän riskitilanteisiin sekä erilaisten perhe- ja lapsipoliittisten ratkaisujen kautta. Lasten peruspalvelut, kuten lastenneuvola, päivähoito, koulu vaikuttavat lisäksi kokonaisvaltaisesti suoraan lapseen hänen kehityksensä seuraamisen ja tukemisen muodossa. (Bonanno & Mancini 2008, 373; Manninen, Santalahti & Piha 2008, 2049)

Leipold ja Greve (2009, 40) esittävät laajemman näkökulman resilienssiin ja toteavat, että yksilön tasapainoisuus huomattavan epäsuotuisissa (eli resilienssiä vaativissa) tilanteissa on tulosta monista erilaisista selviytymiskeinoista (kuten sulautuminen ja mukautuminen), jotka puolestaan riippuvat henkilön persoonallisista tai tilannekohtaisista tekijöistä. Kun resilienssi nähdään joukkona erilaisia tasapainottavia selviytymiskeinoja, se tulisi ymmärtää selviytymisen ja kehityksen välisenä siltana. Resilienssin käsite edellyttää kuitenkin onnistuneen kehityksen määrittelyä. Leipold ja Greve tähdentävät, että kaikkia suotuisaa kehitystä määritteleviä malleja yhdistää se, että kehityksen tulee olla mahdollista jatkaa eteenpäin. He korostavat selviytymisen (coping), palautumiskyvyn (resilience) ja kehityksen (development) yhdistävää mallia teoreettisena välineenä ymmärtää suotuisaa kasvua (Kuvio 5). Rutter (2007, 205) huomauttaa, että riskitilanteesta selviäminen riippuu siitä, millaisia kokemuksia henkilö kokee riskille altistumisen jälkeen. Tämän vuoksi elämänkaarinäkökulma resilienssin tutkimisen yhteydessä on välttämätön.

Kuvio 5. Selviytymiskyvyn, resilienssin ja kehityksen integroiva malli Leipoldia ja Greveä (2009, 45) mukaillen.

Kuviossa 5 kuvataan, kuinka henkilön selviytymiseen riskielämäntilanteessa vaikuttaa se, miten hän suhtautuu tilanteeseen ja miten hän yrittää hallita tilannetta. Selviytymisprosessiin vaikuttaa sekä henkilön omat ominaisuudet että ympäristöstä tulevat haavoittavat ja suojaavat tekijät. Assimilaatiostrategioilla henkilö yrittää muuttaa omaa elämäntilannettaan tai omaa käyttäytymistään sopimaan paremmin hänen normatiivisiin odotuksiinsa ja tavoitteisiinsa. Akkomodaatioprosessissa kehitys on omien tavoitteiden ja käsitysten mukautumista omiin toimintamahdollisuuksiin. Assimilaatiossa henkilö säilyttää omat normatiiviset tavoitteensa, akkomodaatiossa sen sijaan omat tavoitteet ovat muutoksen kohteena. Sekä assimilaatiossa ja akkomodaatiossa selviytymisyritykset ovat tietoisia ja kontrolloituja, minkä vuoksi

niitä voidaan kutsua selviytymisstrategioiksi. Defensiivisessä selviytymisstrategiassa henkilö yrittää kieltää ongelman merkityksen tai jopa olemassaolon. Hän ei yritä muuttaa ongelmaa eikä itseään, mikä toisaalta tarkoittaa ongelmatilanteen hyväksymistä. Defenssiivinen käyttäytyminen ei ole tietoista. (Leipold & Greve, 2009, 46.) Selviytymistapahtuma saattaa mallin mukaan johtaa kehittyvään muutokseen, palautumiseen tai taantuvaan muutokseen. Resilientin henkilön katsotaan selviytyvän muutoksesta saavuttaen vakauden vaikean elämäntilanteen jälkeen tai jopa kasvaneen vaikeuksien seurauksena. Leipoldin ja Greven mallissa henkilö ja ympäristö ovat jatkuvassa vuorovaikutuksessa keskenään.

4.2.1 Lapsen omat selviytymiskeinot, kompetenssi ja toimijuus

Itäpuisto (2008, 86) huomauttaa, että lasta alkoholiongelman periytyvyydeltä ja vanhemman alkoholiongelman negatiiviselta vaikutukselta suojaavat tekijät ovat jääneet tutkimuksessa hyvin vähälle huomiolle ja niistä tiedetään toistaiseksi hyvin vähän. Selviytymisen käsitteessä ongelmallista on myös sen tuottamat konnotaatiot. Käsitehän viittaa toivottuun lopputulokseen eli selviytyneeseen, "ongelmattomaan" aikuiseen. Tästä näkökulmasta selviytyminen on lapsuutta ja lapsen toimintaa piilottava. Lapsuuden tapahtumat nähdään helposti kehitysvaiheen toteutumisenä ja aikuisuuden rakentamisena eikä itseisarvoisena toimintana jolla on merkitys jo lapsuudessa. (Itäpuisto 2005, 97.) Lapsilla tiedetään kuitenkin olevan omia selviytymiskeinoja hallitakseen elämäänsä alkoholiongelmaisen vanhemman kanssa.

Sosiaalinen kompetenssi tarkoittaa yksilön kykyä selviytyä omassa ympäristössään. Yksilöllä on kyky toimia ja valita sopiva käyttäytyminen ympäristöstä saadun tiedon perusteella omien tavoitteidensa saavuttamiseksi. Lapsuuden tutkimuksessa on noussut keskeiseksi aiheeksi kompetenssiparadigma. Kompetenssin käsitettä tarkastellaan usein aikuisuuden kriteerien kautta ja länsimaisessa kulttuurissa lapset ymmärretään rajoitetusti kompetenteiksi. Kompetenssiparadigma haluaa korostaa sitä, että myös lapset ovat toimijoita, jotka vaikuttavat omaan ympäristöönsä monimutkaisen sosiaalisen toiminnan kautta. Kompetenssin käsitteeseen liittyy läheisesti toimijuus. Toimijuus on subjektiivisuutta, mikä

puolestaan tarkoittaa sitä, että yksilö on kykenevä muokkaamaan ympäristöään ja tuottamaan oman elämänsä tapahtumia. (Hutchby & Moran-Ellis, 1998, 8; Itäpuisto 2005, 98.) Lapsuuden tutkimuksen uusi suunta näkee lapset kehittyvien, kasvavien ja oppivien yksilöiden lisäksi aktiivisina, tuottavina, kommunikoivina, ympäristöä ja kulttuuria rakentavina toimijoina sekä yhteiskunnallisina vaikuttajina. Sosiaalisen toimijan käsite kuvaa lapsen aktiivista osallistumista arkipäivän sosiaalisessa ympäristössä. (Alanen 2007, 35, 37; Lehtinen, 2009, 90.) Kun tarkastellaan lasten toimijuutta ja kompetenssia perheessä, jossa vanhemmalla on alkoholiongelma, voidaan nähdä lapsen teot ja selviytyminen uudella tavalla.

Yleisesti kuvattu tapa lapsen toiminnalle on vetäytyminen jonkun roolin taakse. Lapsi saattaa ottaa *vastuunkantajan* roolin, jolloin lapsi kantaa vastuuta esimerkiksi vanhemmistaan tai sisaruksistaan kotona ja on lojaali vanhemmilleen tilanteessa kuin tilanteessa. *Syntipukin* roolin ottanut lapsi puolestaan nähdään usein syyllisenä kaikkiin ongelmiin ja siten lapsi sylkee ulospäin koko perheen yhteisen pahan olon. *Näkymätön lapsi* sopeutuu näennäisesti ja pyrkii auttamaan perhettä olemalla mahdollisimman huomaamaton. *Hassuttelijan* roolissa oleva lapsi käyttää puolestaan huumoria selviytyäkseen eri tilanteista ja kantaa vastuuta muiden saamisesta hyvälle tuulelle. Usein roolin ylläpitäminen vie energiaa ja auttaa vetämään huomion pois todellisesta ongelmasta. Lapset piilottavat usein roolinsa alle todelliset tunteensa, turvattomuutensa ja hätänsä. Kotona omaksutut roolit vaikeuttavat lapsen sopeutumista muissa ympäristöissä, esimerkiksi kaveripiirissä, vaadittuihin rooleihin. (Holmberg 2003, 16.) Myös Peltoniemi (2003b, 170) puhuu vastaavista rooleista käyttäen hieman eri nimityksiä: *Hyperaikuinen* on perheen vastuunkantaja, yleensä esikoinen. *Syntipukki* on perheen turhautumisten ja ristiriitojen kohde. *Kadotettu lapsi* on epävarma identiteetiltään ja *Maskotin* rooli kytkeytyy yleensä perheen nuorimmaiseen, jota voidaan ylisuojella perheen ongelmilta. Peltoniemi korostaa epätavallisten roolien johtuvan siitä, että lasten on suunniteltava oma käyttäytymisensä vanhempien tekojen mukaan. Holmbergkin (2003, 16) huomauttaa, että näillä lapsilla ei ole lupaa leikkiä ja olla huolettomia - elää lapsuutta lapsen lailla. Alkoholistiperheen lasten roolit ovat osa läheisriippuvuusajatteluun kuuluvaa perhesysteemin oletusta ja myös niitä kohtaan on

osoitettu voimakasta kritiikkiä. Itäpuisto (2005, 48) korostaa, että roolit luovat käsityksen alkoholiperheiden lasten vaurioitumisesta. Roolit ovat pääasiassa negatiivisia eivätkä kuvaa mitään positiivisen toiminnan ja selviytymisen keinoa. Kuten Itäpuisto (2005, 48) huomauttaa: "Typologisoinnissa lapsi asetetaan reagoijan asemaan, ja hänet nähdään passiivisena aikuisen antaman roolin vastaanottajana. Yksilöllisten kokemusten ja ratkaisumallien mahdollisuus sen sijaan unohdetaan."

Itäpuiston väitöstutkimus osoittaa, että lapset huolehtivat itsestään suojelemalla ja rakentavat selviytymistään monissa sellaisissa tilanteissa, jotka uhkaavat heidän fyysistä ja henkistä hyvinvointiaan. Alkoholiongelmaisten vanhempien väkivaltaisuus vaatii lapselta ratkaisuja. Lapsi tietää olevansa vanhempansa heikompi, mutta kykenee siitä huolimatta estämään itseensä kohdistuvaa väkivaltaa muun muassa hiljenemällä, piiloutumalla, väistelemällä tai myötäilemällä vanhempaa. Myös henkiseltä väkivallalta lapset suojautuvat usein vetäytymällä pois vanhemman läsnäolosta. Lasten fyysinen itsesuojelu saa heidät myös huolehtimaan sellaisista asioista, jotka tavallisesti kuuluisivat vanhemman huolehdittavaksi. Lapsi huolehtii usein omasta ruokailustaan, unensaannista ja vaateuksesta silloin, kun vanhempi ei siihen kykene. Lapset voivat myös pyrkiä rajoittamaan vanhemman alkoholinkäyttöä esimerkiksi laimentamalla juomia tai kaatamalla niitä pois ja sitä kautta heikentämään vanhemman humalan haittavaikutuksia. (Itäpuisto 2005, 99–101)

Sen lisäksi, että lapset osoittavat itsesuojelua, he osoittavat toimijuuttaan ja kompetenssiaan myös hoitamalla toisia ihmisiä ja perheen asioita. Tämän toiminnan tarkoituksena on estää ja vähentää vanhemman alkoholiongelman tuottamia psyykkisiä ja fyysisiä seurauksia. Lapset tekevät usein tunnetyötä ei-alkoholiongelmaisen hyväksi. Lapset eivät esimerkiksi kerro kaikista alkoholiongelmaisen vanhemman tekemisistä toiselle vanhemmalle suojellakseen tätä. Alkoholiongelmaisten vanhempien lapsilla on Reichin, Earlsin ja Powellin (1988, 837) mukaan paremmat suhteet sisaruksiinsa kuin ei-alkoholiongelmaisten vanhempien lapsilla, mikä luultavasti johtuu siitä, että vaikeuksissa sisarukset tukevat toisiaan ja tekevät keskinäistä tunnetyötä. Tunnetyön tekeminen voi laajentua myös perheen ulkopuolelle, jos lapsi joutuu selittämään vanhempansa alkoholinkäyttöä esimerkiksi

sukulaisille. Lisäksi lapset ottavat ison roolin huolehtiessaan perheensä fyysisestä hyvinvoinnista. Lapset hoitavat pätevästi myös erilaisia tehtäviä sekä kodin sisä- että ulkopuolella, esimerkiksi kodintöitä ja koulunkäyntinsä. Yhdessä nämä tehtävät saattavat kuitenkin tuottaa lapselle taakkoja niin, että pelkästään fyysinen väsymyksen saattaa haitata esimerkiksi koulusuoriutumista. (Itäpuisto 2005, 103–105, 107.)

4.2.2 Ympäristön tuki

Omien selviytymiskeinojen lisäksi lapsen resilienssiä vahvistaa ympäristön antama tuki vaikeassa elämäntilanteessa. Tuki voi tulla lähiympäristöstä, kuten sukulaisilta tai ystäviltä, mutta myös yhteiskunnalliset tuen muodot ovat tärkeitä lapsen selviytymisen näkökulmasta.

Aiempi tutkimus osoittaa, että alkoholiongelmaisten vanhempien lapset eivät useinkaan saa riittävä tukea ympäristön ihmisiltä. Esimerkiksi Itäpuisto (2005, 91–93) havaitsi tutkimuksessaan, että vaikka lapsen lähiympäristön aikuiset ovat usein tietoisia siitä, että lapsi kärsii vanhemman alkoholinkäytöstä, ei lasta tueta. Alkoholinkäyttöön puuttumisen sijaan vaikeneminen on ensisijainen lähiympäristön reaktio. Toisaalta alkoholiongelmaiset vanhemmat saattavat tarkoituksella eristäytyä muusta lähiympäristöstä ja hakeutua vain muiden alkoholinkäyttäjien seuraan, mikä hankaloittaa lapsen mahdollisuutta edes puhua kenellekään ei-alkoholiongelmaiselle aikuiselle. Alkoholiongelmaisten vanhempien lasten elämässä vaikuttavia instituutioita ovat muun muassa koulu, sosiaaliviranomaiset ja poliisi. Myös näiden instituutioiden taholta koetaan puuttumattomuutta ja toisaalta puuttumisen seurauksia samanaikaisesti pelätään. Lapsen mielessä elää pelko lastenkotiin joutumisesta. Corkin (1990, 41–42) mukaan osa alkoholiongelmaisten vanhempien lapsista menestyy koulussa hyvin, koska koulu on heille pakopaikka kodin arjesta. Osalla puolestaan oli koulunkäynnissään suuria ongelmia ja tämä aiheutti hankaluuksia opettajan ja oppilaan välillä.

Suomessa päihdeperheiden auttamistyö on pitkään ollut hyvin perhekeskeistä. Perhekeskeisen ajattelun taustalla on systeemiteoreettinen näkemys perheestä systeeminä, joka muodostuu keskenään vuorovaikutuksessa olevista

systemin osatekijöistä, perheenjäsenistä. Yhden osajärjestelmän/perheenjäsenen kohdalla tapahtunut muutos vaikuttaa kaikkiin muihin perheenjäseniin, koska systeemi etsii aina tasapainoa osajäseniensä kesken. Mikäli jollakin perheenjäsenistä on pulmia, vaikuttaa se koko perhesysteemiin (Nousiainen 2001; Forsberg 1998, 249). Forsbergin mukaan tämä näkemys saattaa päihdetyössä kuitenkin syrjäyttää lapset. Perhekeskeisessä työskentelyssä pidetään tärkeänä, että myös lapset osallistuvat ongelmatilanteiden selvittelyyn. Lapsi ei erotu perheestään erilliseksi yksilöksi vaan on myös omine ongelmineen osa perhettä. Tämä lähestymistapa mahdollistaa liian helposti aikuislähtöinen työskentely, jossa lapsen asema on helposti alisteinen paitsi työntekijänä toimivalle aikuiselle myös hänen vanhemmilleen. (Forsberg 1998, 249, 251–252.)

Kroll (2004, 137) toteaa, että yksi avun muoto, jota lapset toivovat alkoholiongelmaisten vanhempien kanssa elämisen tueksi, on toisten samanlaisessa tilanteessa olevien lasten tapaaminen ja kokemusten jakaminen. Päihdeperheiden vertaisryhmätoimintaa on aiemmin toteutettu Suomessa muun muassa Helsingissä Karusellista kasvamaan -projektin yhteydessä. Nousiainen (2001) kuvaa toiminnan osoittaneen, että lapsilähtöisyyden tuominen perheiden kanssa työskentelyyn ei ole helppoa. Vanhempien mukanaolo on tärkeää sekä lapsen että vanhemman näkökulmasta. Lapsi ymmärtää vanhemman hyväksyvän hänen ryhmässä käyntinsä ja toisaalta vanhemmat saavat tietoa lapsen elämästä. Nousiainen kuitenkin korostaa, että aidon lapsilähtöisyyden vuoksi toiminnan pitää lähteä liikkeelle lasten tarpeiden ensisijaisuudesta ja tulee ymmärtää, että vanhemmat ovat mukana siksi, että heidän lapsensa tarvitsevat apua. Projektin päätteeksi lasten vertaisryhmätoiminnan tärkeys tunnustettiin, mutta ryhmätoiminnan lyhykestoisuutta pidettiin toiminnan heikkoutena. Lapset tarvitsevat aikaa luottamussuhteen syntymiselle ohjaajiin ja tovereihin. (Nousiainen 2001.) Vastaavanlaisia kokemuksia ja haasteita havaittiin myös tähän tutkimukseen liittyneen vertaisryhmätoiminnan toteuttamisessa.

Lasten vertaisryhmätoiminnassa keskitytään ennaltaehkäisyyn, vaikka ryhmään tulevatkin lapset, jotka ovat jo kokeneet vanhemman alkoholinkäyttöä perheessään. Se ei ole terapiaa, vaan tiettyyn riskiryhmään kuuluvien lasten auttamista niin, etteivät heidän ongelmansa syvenisi ja johtaisi muun muassa omaan

päihteiden käyttöön, mielenterveysongelmiin tai syrjäytymiseen. Lapselle on terapeutista saada jakaa kokemuksiaan omista vertaisistaan kootussa ryhmässä. Kun lapsi tietää, että myös muilla on päihderiippuvaisia vanhempia, syyllisyyden ja häpeän tunteet sekä kokemus omasta erilaisuudesta ja yksinäisyydestä vähenevät. Vertaisryhmät eivät kuitenkaan sovi tai ole riittäviä kaikille lapsille. Lapset ovat erilaisia ja tarvitsevat siksi erilaisia auttamiskeinoja, joskus myös useita rinnakkaisia tai peräkkäisiä tukimuotoja. (Holmberg 2003, 48)

5 TUTKIMUSTEHTÄVÄT JA TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

Tutkimukseen ja aineistonkeruuseen liittyvä ryhmätoiminta käynnistettiin yhteistyössä tutkimuksen taustalla vaikuttavan projektin kanssa. Tutkimusaineisto kerättiin videoiden, lapsia haastatellen ja lasten tuottamia dokumentteja tarkastellen. Fenomenologisen tutkimusorientaation tavoitteen mukaisesti pyrkimyksenä oli ymmärtää lasten kokemusta. Analyysimenetelmänä käytettiin teemoittelua. Tutkimustehtävät muotoutuivat ja tarkentuivat laadulliselle tutkimukselle ominaisella tavalla tutkimuksen teon myötä seuraaviksi:

- 1) Millaisena lapset kokevat vanhemman alkoholinkäytön, erityisesti tämän juomis- ja humalatilanteet?*
- 2) Millaisia suojautumis-/selviytymiskeinoja lapsilla on käytössään koskien vanhemman alkoholinkäytön aiheuttamia tilanteita ja tunteita? Mitä muita suojaavia tekijöitä lapsen elämässä ilmenee?*

Tutkimuksen toteutuksen yhteydessä projektin työntekijät saivat kokemusta ja tietoa siitä, miten projektissa kehitetyt materiaalit soveltuvat ryhmätoimintaan. Tämän arviointiin en kuitenkaan tutkimuksessani keskity, sillä projektin tavoitteena oli myös tehdä lapsen ääni kuuluvaksi perheessä esiintyvää alkoholiongelmia koskien ja oma tutkimukseni on osa tätä tavoitetta. Tutkimustehtävät tarkentuivat kenttätyön myötä, mikä on tyypillistä laadulliselle tutkimukselle. Ryhmätoiminnan antaman tuen arviointi oli myös alkuaan kiinnostava tutkimustehtävä, mutta koska arvelin vaikutusten näyttäytyvän hyvin monitahoisesti eri yhteyksissä ja mahdollisesti pitkällä aikavälillä, päätin jättää myös ryhmätoiminnan vaikuttavuuden tutkimisen tämän tutkimuksen ulkopuolelle ja keskittyä lapsen kokemuksen näkyväksi nostamiseen.

5.1 Ryhmätoiminta

Ryhmätoiminnan ja tutkimuksen käynnistäminen eteni ajatuksesta toiminnan tasolle syyskuussa 2008, kun kokoonnuimme tutkimuksen taustalla vaikuttavan projektin projektipäällikön sekä ryhmänohjaajaparini kanssa suunnittelemaan ryhmätoimintaa niin sen käytännöllisestä kuin tutkimuksellisestakin näkökulmasta. Ensimmäisen tapaamisen aikana hahmottelimme pääpiirteet ryhmätoiminnalle ja keskustelimme tutkimus-tehtävistä. Tämän jälkeen aloitimme ryhmän mainonnan ja asiakkaiden etsimisen. Ryhmänohjaajaparini oli yhteydessä muutamaiin perhetyöntekijöihin ja lastensuojelun sosiaalityöntekijöihin. He ehdottivat ryhmään sellaisia lapsia, joille ryhmä soveltuisi elämäntilanteen ja ajankohdan perusteella. Työntekijät keskustelivat alustavasti perheiden kanssa ryhmästä ja perheiden osoittama mielenkiintonsa ryhmää kohtaan kysyivät, saavatko antaa perheen yhteystiedot ryhmän vetäjille. Saatuaamme perheiden yhteystiedot sovimme tapaamisen kunkin perheen kanssa. Sosiaalityöntekijöiden lisäksi olimme yhteydessä myös muutamaaan koulukuraattoriin ja koulupsykologiin, mutta heidän kauttaan emme löytäneet asiakkaita ryhmään.

Sosiaalityöntekijöiden kautta saimme neljän perheen yhteystiedot. Vaikeus löytää lapsia mukaan yllätti meidät, mutta perheiden mukaantuloa rajoittivat useat käytännön seikat, kuten se, että lasten tuli asua sopivan kulkumatkan päässä ryhmän toimintatiloista. Tapasimme kunkin perheen henkilökohtaisesti. Osa perhetapaamisista järjestettiin ryhmän toimintatiloissa, osa perheiden kotona. Tapaamisissa oli paikalla lapsi ja toinen tai molemmat vanhemmat sekä ryhmänohjaajaparini ja minä. Perheiden tapaamisissa kerroimme ryhmästä sekä vanhemmille että lapsille. Esittelimme ryhmän toimintaa ja tapaamisissa käsiteltäviä asioita. Jaoimme lapselle ja vanhemmalle esittelykirjeet ryhmästä (Liite 1 ja 2). Sekä vanhemmat että lapset saivat projektissa kehitetyn lapsen kokemuksen kartoittamiseen tarkoitetun työkirjan (tunnistettavuussyistä ei liitteenä), jonka avulla vanhempien alkoholiongelmia lasten kanssa käsiteltiin. Kerroin myös ryhmässä tehtävästä tutkimuksesta ja esittelin tutkimusluvut (liite 3 ja 4) sekä vanhemmille että lapsille.

Vanhempien ja lasten tapaamiset olivat tärkeitä ryhmätoiminnan käynnistämisen näkökulmasta. Kaikki lapset vaikuttivat innokkailta osallistumaan ryhmään, kunhan olivat ensin kuulleet, mitä ryhmässä tehdään. Myös tutkimusosioon

suhtauduttiin ymmärtävästi ja osa vanhemmista jopa ylpeydellä. Perhetapaamisissa pyrimme luomaan reilun ja avoimen kuvan ryhmätoiminnasta ja korostamaan, että emme syyllistä vanhempia, vaan tahdomme auttaa lasta ja perhettä tuomalla lapsen kokemuksia näkyväksi. Tapaamisten tavoitteena oli myös sitouttaa vanhempia tuomaan lastaan ryhmään. Tutkimusluvut kerättiin jokaiselta vanhemmalta ja lapselta kirjallisesti. Kirjalliset tutkimusluvut allekirjoitettiin perheen tapaamisessa, kun päätös ryhmään osallistumisesta oli tehty. Tarpeen mukaan perhe sai lisää mietintäaikaa ennen tutkimukseen ja ryhmään osallistumista. Tutkimuslupaani olin kirjannut luvan saada havainnoida ja videoida sekä mahdollisesti myös haastatella lapsia.

Ryhmän alkamisajankohta viivästyi suunnitellusta viikolla, sillä osa lapsista tuli ryhmään mukaan vasta hyvin myöhäisessä vaiheessa. Ryhmä kokoontui viikoittain ajalla 27.10.2008 – 19.12.2008. Yhteensä varsinaisia ryhmäkokoontumisia oli 8 kertaa. Tämän lisäksi tapasin jokaista lasta kahden viimeisen viikon aikana henkilökohtaisesti lasta haastatellen. Lisäksi ennen joulua järjestimme ryhmän päättäjäiset sekä myöhemmin kevättalvella tapaamisen lapsille, jossa kartoitimme lasten ja perheiden kuulumisia ryhmätoiminnan jälkeen.

5.1.1 Tutkimukseen osallistuneet lapset

Ryhmään osallistui kaikkiaan 3 lasta: 2 tyttöä ja 1 poika. Iältään lapset ovat 7–11 -vuotiaita. Kaikkien lasten perheet ovat lastensuojelun sosiaalityön asiakkaita ja lapset asuvat biologisissa perheissään. Kaikki lapset ovat nähneet vanhempansa käyttävän alkoholia, mutta alkoholin käytön laajuus ja ajallinen esiintyvyys vaihteli perheittäin. Jollekin lapselle vanhemman runsas alkoholinkäyttö oli ajankohtainen ongelma, toisen lapsen kohdalla se taas oli jo ohitettu elämänvaihe. Joidenkin lasten vanhemmilla esiintyi myös mielenterveyden ongelmia. Tunnistettavuussyistä en voi kuvata raportissani tutkimuksen kohdejoukkoa tarkemmin.

Aikuisen näkökulmasta näiden lasten kohdalla voidaan olla eri mieltä siitä, onko heidän vanhempiansa alkoholinkäyttö varsinaisesti alkoholiongelmaista käyttöä. Ylipäätään sen määrittely, milloin alkoholinkäyttö on ongelma, on vaikeaa. Käytän kuitenkin tutkimuksessani alkoholiongelman käsitettä, sillä havaintoni lapsista ja

heidän oma määrittelynsä perheestään vakuuttavat minut siitä, että vanhemman alkoholinkäyttö on lapselle myös näiden perheiden kohdalla ongelmallista. Koska tutkimuksessa pyritään lapsen kokemuksen näkyväksi tekemiseen, on alkoholi-ongelman määrite kohdallaan kuvaamaan lapsen näkökulmaa vanhemman alkoholinkäyttöön.

5.1.2 Ryhmätoiminta etenee teemoittain

Suunnittelimme etukäteen kullekin ryhmäkokoukselle teeman. Teemat noudattivat projektissa kehitetyn työkirjan teemoja ja syvenivät kokouksien edetessä seuraavasti:

- 1) Tutustuminen, ryhmäytyminen, minä ja perheeni -esittely
- 2) Tutustuminen, ryhmäytyminen, aiheeseen virittäytyminen
- 3) Juomisesta puhuminen
- 4) Juomiseen liittyvät tapahtumat
- 5) Juomiseen liittyvät tapahtumat ja tunteet
- 6) Juomiseen liittyvät tunteet
- 7) Juomiseen liittyvät riidat ja muut perheen konfliktitilanteet
- 8) Toiveet ja turvasuunnitelma
- 9) Päättyjäiset

Teemat muokkaantuivat joiltain osin ryhmätoiminnan edetessä havaitun tarpeen mukaan. Ryhmänohjaajaparini kanssa suunnittelimme seuraavan ryhmäkokouksen viikoittain edellisen kerran lähtökodista käsin (Kokouksikohtaiset suunnitelmat: liite 5). Ryhmäkokoukset etenivät joka kerta samanlaisella rungolla. Ryhmäkerran aluksi vaihdoimme päivän kuulumiset tunnesäätilan (ks. esim. Taitto 2002) avulla ja leikimme alkuleikin, jonka tarkoituksena oli lisätä lasten vuorovaikutusta sekä siten ryhmäyttää ja luoda yhteishenkeä. Tämän jälkeen keskityimme käsiteltävään aiheeseen siihen soveltuvalla työtavalla. Työtavoina teemojen käsittelyssä käytimme muun muassa itsenäistä tehtävien tekoa, keskustelua, maalausta, tarinoita ja niistä keskustelua. Ryhmäkerrat päättyivät loppurentoutukseen,

jonka tarkoituksena oli rauhoittaa lasta ja herätellä vaikeiden asioiden käsittelyn jälkeen positiivisia mielikuvia sekä tukea omaa minäkäsitystä. Ryhmän jälkeen siirryttiin syömään välipalaa. Välipalan tarkoituksena oli myös yhteyden luominen, vapaamuotoinen yhdessäolo oli mielestämme tärkeä osa ryhmän toimintaa.

Jokainen lapsi sai omakseen projektissa kehitetyn työkirjan, jota täydennettiin vähitellen syksyn aikana. Työkirjaa säilytettiin kansiossa ryhmän kokoontumistiloissa, ja lapset saivat sen kotiin viimeisen ryhmäkerran jälkeen. Kodin ja ryhmävetäjien välillä kulki lapsen mukana reissuvihko, johon liitimme jokaisen ryhmäkerran jälkeen kirjeen (liite 6) vanhemmille siitä, mitä asiaa ryhmässä oli kullakin kerralla käsitelty. Vihko toimi myös keskustelun avaajana lapsen kotona, sillä kunkin kirjeen yhteyteen oli liitetty päivän temasta lyhyt ohje keskusteluun kotona. Lisäksi vihko tarjosi vanhemmille mahdollisuuden esittää kysymyksiä meille ryhmän vetäjille ryhmätoiminnan aikana. Olimme vanhempiin yhteydessä myös puhelimitse ryhmätoiminnan aikana sekä tapasimme heitä, kun he hakivat lapsiaan ryhmästä.

Lapset osallistuivat ryhmän päättäjäisten suunnitteluun esittäen toiveita välipalasta sekä ohjelmasta. Päättäjäiskerralla pelasimme projektissa luotua tunnetaitopeliä sekä leikimme ryhmätoiminnan aikana tutuksi tulleita leikkejä. Jaoimme lapsille heidän kansionsa sekä pienet läksiäislahjat. Päättäjäiskerran loppupuoliskolle myös vanhemmat olivat tervetulleita. Tuolla tapaamisella kerroimme vanhemmille kokemuksia ryhmästä ja ohjeistimme kansion lukemiseen yhdessä lapsen kanssa. Vanhemmat kertoivat myös, miten lapsen ryhmään osallistuminen oli näkynyt kotona. Päättäjäiskerralla eräs vanhemmista esitti idean lasten tapaamiselle myöhemmin keväällä. Näin ollen maaliskuussa ryhdyimme ryhmänohjaajaparini kanssa suunnittelemaan vapaamuotoista lasten ryhmäkertaa, jonka tarkoituksena oli kartoittaa perheiden ja erityisesti lasten kuulumisia. Kevättapaaminen järjestettiin maaliskuun lopulla. Jokainen lapsi saapui paikalle, mikä mielestäni kertoi siitä, että ryhmän uudelleen kokoontuminen koettiin tärkeäksi. Tunnelma tapaamisella oli alkujännityksen poistuttua rento ja lapset vaikuttivat hyväntuulisilta. Kuulumisten kertomisista ei meinannut tulla loppua. Jälkitapaamisella lapset täyttivät ryhmänohjaajien luoman tehtävälomakkeen, jonka

perusteella kartoitettiin lapsen kuulumisia vanhemman alkoholinkäyttöön liittyen sekä lasten ajatuksia syksyn ryhmäkerroista.

5.1.3 Ryhmätoiminnan haasteet

Haaste ryhmätoiminnan käynnistämiseksi oli lasten löytäminen ryhmään. Vaikka olimme kuulleet alueen sosiaalityöntekijöiltä, että alkoholiongelmaisen vanhempien kanssa eläviä lapsia on paljon, jäi ryhmän kokoonpano toivottua pienemmäksi. Esteenä ryhmään osallistumiselle saattoivat olla vanhempien asenne tai käytännön järjestelyt.

Ryhmätoiminnan etenemisen haasteeksi osoittautui lasten sitouttaminen ryhmään. Ensimmäisellä ryhmäkerralla paikalla oli kolme lasta. Tämän jälkeen kolme tapaamista pidimme kahden lapsen voimin. Yksi ryhmään osallistuneista lapsista jäi lopulta pois ryhmästä kokonaan lukuisten poissaolojensa seurauksena. Myös sairasteluja esiintyi. Koen ryhmäytymisen tärkeäksi osaksi rehellisen ja avoimen keskustelusuhteen saavuttamista. Heikon osallistumisen vuoksi ryhmäytymisen oli haasteellista. Jotkut lapset tapasivat toisensa ensimmäistä kertaa vasta neljännellä ryhmäkerralla, mikä varmasti vaikutti lapsen tapaan olla vuorovai-
kutuksessa ja kertoa kokemuksistaan.

Ryhmätoiminnassa oli tarkoitus auttaa ensisijaisesti lapsia, mutta jäimme pohtimaan vanhempien roolin vähäisyyttä. Nousiainen (2001) kuvaa, että vanhemman mukana olo on tärkeää lapselle, mutta myös vanhempi saa tukea vanhemmuutensa ja tietoa lapsen elämästä perheessä. Vanhempien mukanaolo jäi ryhmätoiminnassamme melko vähäiseksi. Kotiin lähetetyt kirjeet pitivät vanhemmat ajan tasalla, mutta olisin toivonut, että lapsen ja vanhemman välistä keskustelua olisi ollut enemmän. Kuitenkin luulen, että jos olisimme ottaneet vanhemmat mukaan ryhmäkerroille, lapset eivät olisi täysin avoimesti uskaltaneet kertoa kokemuksistaan.

5.2 Laadullinen tutkimus

Laadullisen tutkimuksen lähtökohtana on todellisen elämän mahdollisimman kokonaisvaltainen kuvaaminen. Kvalitatiiviselle tutkimukselle on tyypillistä muun muassa kohdejoukon suunniteltu valinta, tutkimussuunnitelman muotoutuminen tutkimuksen edetessä, ihmisten tekemä (ei niinkään mittarein tehty) aineistonkeruu todellisissa tilanteissa, induktiivinen eli aineistolähtöinen analyysi ja tutkittavien tapausten käsitteleminen ainutlaatuisina sekä siten aineiston tulkitseminen tästä näkökulmasta. (Hirsjärvi, Remes, Saajavaara 2004, 152–155.) Kiviniemi (2001, 74) mainitsee laadulliselle tutkimukselle ominaista olevan muun muassa intensiivinen tutkimuskenttään perehtyminen muun muassa osallistuvan havainnoinnin avulla sekä kohderyhmälle ominaisen ajattelutavan tavoittelu ”sisältä päin”, tutkittavien näkökulmasta. Tutkimukseni noudattaa vahvasti näitä kvalitatiivisen tutkimuksen linjauksia.

5.2.1 Fenomenologia – pyrkimys ymmärtää kokemusta

Kokemusta kuvataan ihmisen suhteena omaan elämistodellisuuteensa. Perttulan (2005, 119, 149) mukaan kokemus on ymmärtävä ja merkityksellistyyvä suhde tajuavan ihmisen ja elämäntilanteen välillä. Se on tajunnallinen tapa merkityksellistää niitä todellisuuksia, joihin ihminen on suhteessa. Perttula (2005, 123–124) jakaa ymmärtämisen erilaisiin kokemuslaatuihin, joita ovat *tunne*, *tieto*, *intuitio* ja *usko*. Nämä kokemuslaadut pitävät sisällään käsitykset, arviot, muistot, mielipiteet, kertomukset, selitykset, ennakoinnit, arvaukset ja kuvitelmat, jotka ovat myös ihmisen tapoja olla suhteessa elämäntilanteeseensa.

Tunne on ihmisen kokemuslaaduista ajallisesti ensimmäinen ja elää kaikkein vahvimmin nykyhetkessä. Tunteet eivät tarvitse muodostuakseen kieltä, käsitettä tai välttämättä edes toisen ihmisen olemassaoloa. Tunteet eivät myöskään edellytä rakentavaa ymmärtämistä. Tunteet ovat kokemuksia, jotka ilmentävät ihmisen tajunnallista suhdetta aiheeseen niin välittömänä kuin se on ihmiselle mahdollista. *Intuitio* on aiheeseensa uppoutunut ja nykyhetkeä merkityksellistävä kokemus ja

eroaa tunteesta siten, että siihen sisältyy itsetiedostuksen kyky. Itsetiedostus näkyy kokemuksellisenä varmuutena. Intuutiota ei voi kuvata kielellisesti, mutta se on todellinen ja elävä kokemus, joka usein ohjaa ihmisen toimintaa. *Tieto* on myös rakenteeltaan kokemus. Tieto rakentuu aiheesta, joka on ihmisen oman tajunnallisen rakennustyön tulosta. Tiedon tajunnallisesta luonteesta seuraa se, että tieto ei suoraan merkityksellistä tajunnan ulkopuolista elämäntilannetta, vaan siitä muodostuneita kokemuksia, jotka sisältyvät tajunnallisesti rakennettuun, idealistiseen elämäntilanteeseen. *Usko* on, kuten tieto, rakennettua ymmärtämistä ja saa aiheensa idealistisesta elämäntilanteesta. Tulevaisuus on uskon kokemuksessa epäilyksetön, siksi usko suhtautuu tulevaisuuteen tietoa huolettomammin. Tutkittaessa ihmisen kokemusta, tulee kaikki edellä mainitut kokemuksen laadut ottaa huomioon. (Perttula 2005, 124–133)

Fenomenologisen tutkimuksen kohteena on ihmisen suhde omaan elämistodellisuuteensa. Kokemus muotoutuu merkitysten mukaan, sillä kaikki ilmiöt merkitsevät yksilölle jotain. Kokemus on tuo erityinen merkityssuhde, joka yhdistää subjektin (eli kokijan) ja objektin (kokemuksen kohteen). Kokemuksellisuutta pidetään ihmisen maailmasuhteen perusmuotona ja ihmistä voidaan ymmärtää tutkimalla tätä maailmasuhdetta. (Laine 2001, 26–27; Perttula 2005, 116–117.) Fenomenologisella tutkimuksella on kaksitasoinen rakenne: perustason muodostaa tutkittavan koettu elämä esiymmärryksineen ja toisella tasolla tapahtuu itse tutkimus, joka kohdistuu ensimmäiseen tasoon. Fenomenologisen tutkimuksen tavoitteena on käsitteellistää tutkittava ilmiö eli kokemuksen merkitys. (Laine 2001, 26–29.) Tämän tutkimuksen tavoitteena on fenomenologisen tutkimuksen tavoin päästä käsiksi lasten kokemuksiin ja rakentaa näistä kokemuksista yleisemmällä tasolla ymmärrettäviä merkityksiä.

5.2.2 Etnografia osana tutkimusta

Tutkimuksen tarkoitus lapsen kokemuksen kuvaajana on yhdenmukainen fenomenologisen tutkimusmetodin kanssa. Kuitenkin, tutkimukseni muistuttaa aineiston keruu- ja käsittelytavoiltaan etnografista tutkimusorientaatiota, lähinnä käytännön syiden johdosta. Syrjäläisen mukaan etnografialle ominaista on pitkä

kenttätyövaihe, jonka aikana tutkija kokoaa aineiston pääasiassa observoinnin ja haastattelujen kautta. Tutkittavien omat kokemukset ja konteksti ovat keskeisessä roolissa, ja tutkija pyrkii ymmärtämään tapahtumien merkityksiä osallisten omasta näkökulmasta. Tutkijan rooli on täten aktiivinen ja tutkimusta muokkaava. (Syrjäläinen 1994, 68, 79.) Etnografisen tutkimusorientaation tavoin olen pyrkinyt pääsemään selville päihdeperheiden lasten elämästä kuukausia kestävä lasten kanssa työskentelyn, havainnoinnin, dokumenttien ja haastattelujen kautta. En ole kuitenkaan ollut mukana lasten perheiden elämässä, kokemusten syntymisen autenttisessa ympäristössä, mikä lienee etnografisen tutkimuksen kriteeri. Olen pyrkinyt keskittymään tutkittavien kokemuksiin ryhmässä tapahtuvan vuorovaikutuksen kautta. Oma roolini tutkijana ja refleктоiva tutkimusote ovat vaikuttaneet suuresti tutkimuksen kulkuun.

Etnografista tutkimusta kuvataan usein syklinä, jossa kysymysten asettelu, aineiston keruu ja analyysi sekä dokumentointi kulkevat jatkuvana kehänä. Kuure (1996, 24) määrittelee etnografiaa kahdessa osassa: *etno*-vaiheessa tutkija havainnoi tutkimuskohteeseen määrittelemällä kentällä ja on läheisessä vuorovaikutuksessa tutkittavan kentän kanssa. *Grafia*-vaiheessa tutkija kuvaa lukijalle havaintojaan käyttämiensä analyysimenetelmien avulla, ja vuorovaikutus on vähäistä. Kuure nimittää tiimivaiheeksi vaihetta, jossa sekä vuorovaikutus että aineiston analyysi on tiivistä. Tällainen työskentelytapa lähentelee toimintatutkimusta. Myös näiltä edellä mainituilta osin tutkimukseni muistuttaa etnografista tutkimusorientaatiota. Olen kulkenut "etnografisella kehällä" kahteen suuntaan, välillä tarkastaen kysymyksen asettelua ja aineistonkeruumenetelmiä alustavan analyysin pohjalta. Tavallaan tutkimus lähenee myös toimintatutkimusta, sillä ryhmätoiminta toimi interventiona lasten kokemuksille.

Etnografialle on ominaista tutkimuksen *tapauskohtaisuus*. Syrjälän (1994, 10–14) mukaan tapaustutkimukseksi voidaan kutsua ihmiseen, ihmisjoukkoon, yhteisöön, laitokseen, johonkin tapahtumaan tai laajempaan ilmiöön kohdistuvaa tutkimusta. Tapaustutkimus on konkreettista, elävää todellisuuden yksityiskohtaista lähikuvausta ja tulkintaa, jossa osallistujien ääni ja toiminta kuuluu ja näkyy. Tutkimusraportissani tapaustutkimukselle ominaisesti pyrin korostamaan tutkimus-

seeni osallistuneiden lasten ääntä muun muassa suorien aineistolainauksien runsaalla käytöllä. Keskityn tapaustutkimuksen tavoin yhden ryhmän läheltä tapahtuvaan tarkasteluun, jolloin esittämäni tutkimustuloksetkin koskevat tulkintoja tässä kontekstissa. Leinon (2007, 214) mukaan onnistunut tapaustutkimus tarjoaa mahdollisuuden yleistämiselle, jolloin toimiva tilanteen analyysi on enemmän kuin yksittäistapaus. Siitä muodostuu kokonaisnäkemys, josta nousee esiin yleisesti tärkeitä teemoja ja uusia tarkastelukulmia. On siis kyse tutkimuksen siirrettävyydestä laajempaan kontekstiin.

5.3 Aineistonkeruumenetelmät

Fenomenologisessa tutkimuksessa pääasiallisena aineistonkeruumenetelmänä toimii usein hyvin väljä ja avoin teemahaastattelu. Tutkittaessa kokemusta fenomenologisen psykologian näkökulmasta on tutkimusaineiston hankinta tehtävä niin, että ihminen voi kuvata kokemuksiaan täydesti ja moniulotteisesti ja siten, että tutkija ohjaa mahdollisimman vähän kertomuksen kulkua. (Lehtomaa 2005, 167, 170–171.) Tutkimukseni aineistonkeruuta rajoitti mielestäni suuresti se, että tutkimukseen osallistuneet henkilöt ovat lapsia. Lisäksi aihe, josta kokemuksia halutaan kuulla, on hyvin sensitiivinen. Siksi päädyin aineistonkeruussa etnografiseen ja jopa toimintatutkimusta lähenevään työskentelytapaan. Keräsin aineiston videoiden ryhmätapaamisia, havainnoiden sekä strukturoidun haastattelun ja lasten tuottamien dokumenttien (täytetyn työkirjan ja muiden tehtävien) avulla.

Havainnointi, joka perustui videoituihin ryhmäkokouksiin, toimi aineistonkeruussani ensisijaisena menetelmänä. Silverman (2005, 60) muistuttaa, että tutkijan tulee tarkkaan pohtia onko videointi tutkimuksen kannalta tarkoituksenmukaista, sillä videoaineiston analyysi on usein huomattavasti monitahoisempaa verrattuna esimerkiksi äänitiedostoon. Tutkijan tulee myös pitää videoinnin toteutus mahdollisimman yksinkertaisena. Yksi kamera riittää useimmassa tapauksessa. Tutkijan tulee miettiä videoinnin päätarkoitus eikä yrittääkään saada tallennettua kaikkia vuorovaikutuksen muotoja. Videoaineiston litteroin tekstitiedostoksi. Poimin videolta kaiken puheen, mutta sen lisäksi myös huomaamani

lasten eleet tai ilmeet, jotka olivat mielestäni heidän sanomansa kannalta merkityksellisiä.

Videoiden pohjalta suoritettua havainnointia lisäksi tein myös autenttisessa tilanteessa tapahtuvaa havainnointia siltä varalta, että kaikki tilan tapahtumat eivät tallennu videolle. Havainnoinnin avulla saadaan välitöntä, suoraa tietoa yksilöiden, ryhmien tai organisaatioiden toiminnasta ja käyttäytymisestä. Sen avulla päästään luonnollisiin ympäristöihin ja koska se on todellisen elämän ja maailman tutkimista, se sopii hyvin kvalitatiivisen tutkimuksen menetelmäksi. Havainnointi on aikaa vievä menetelmä, mutta sen avulla voidaan kerätä mielenkiintoista ja monipuolista aineistoa. (Hirsjärvi & al. 2004, 202–203)

Tutkijan rooli havainnoijana voi olla vaihteleva. Grönfors (1982, 87–88) esittelee neljä havainnoinnin astetta: havainnointi ilman osallistumista, osallistuva havainnointi ja piilohavainnointi. Oma roolini havainnoijana oli osallistuva. Eskolan ja Suorannan (1998, 100) mukaan osallistuvassa havainnoinnissa tutkija tavalla tai toisella osallistuu tutkimansa yhteisön toimintaan. Koska toimin havainnoijan roolin ohella myös ryhmän vetäjänä, jäivät havaintoni luonnollisestikin suppeammiksi kuin mitä ne olisivat olleet pelkkään havainnointiin keskittymällä. En pystynyt kirjaamaan havaintojani saman tien vaan kirjasin havainnot ryhmäkertojen jälkeen jokaisesta ryhmäkerrastamme tehtyyn runkoon tehtäväkohtaisesti. Pääosin havaintoni olivat aistimiani tunnelmia, ilmeitä, äänensävyjä, joiden ajattelin jäävän videokuvan ulkopuolelle. Eskola ja Suoranta (1998) varoittavat, että osallistuvassa havainnoinnissa eettiset kysymykset korostuvat ja tutkijan on tavallista tarkemmin tiedostettava tekojensa seuraukset. Tutkijan roolin vaikutusta havaintoihin sekä osallistuvasta havainnoinnista mahdollisesti aiheutuneita haittoja pohdin lisää tutkimuksen arviointi ja etiikka -osiossa.

Lasten tuottamat dokumentit avaavat lapsen maailmaa ja käsitystä aiheesta. Dokumenttiaineistot mielletään usein kirjallisiksi (esimerkiksi asiakirjat, päiväkirjat, kirjeet), mutta ne voivat olla yhtä hyvin myös visuaalisia tuotoksia (esimerkiksi piirustukset, filmit tai valokuvat). Metsämuuronen (2006, 242) huomauttaa, että kirjallisten aineistojen lukemisessa kannattaa olla kriittinen ja huomioida kirjoittajan lähtökohdat. Kuitenkin kokemuksen tutkimisessa

kirjoittajan/piirtäjän subjektiivisuus saa ja sen tuleekin olla näkyvissä. Erityisesti lasten piirustuksissa on näkyvissä sellaisia sanoittamattomia tunteita tai vaikkapa sosiaalisia suhteita, jotka eivät muussa yhteydessä tule ilmi. Visuaaliset dokumentit antavat laajan ulottuvuuden laadullisen tutkimusaineiston ymmärtämiseen ja tulkitsemiseen, mutta niitä hyödynnetään melko vähän laadullisessa kasvatus- ja sosiaalitieteen alan tutkimuksessa. (Mason 2002, 103–119.)

Läpi ryhmäkokoontumisten lapset täyttivät tutkimuksen taustalla vaikuttavassa projektissa kehitettyä työkirjaa. Osa työkirjan tehtävistä tehtiin yhteistoiminnallisesti, osa itsenäisesti suoraan työkirjaa täyttäen. Viimeisen ryhmäkerran jälkeen kopioin lasten työkirjat itselleni tutkimusaineistoksi. Lisäksi valokuvasin lasten tuottamia kolmiulotteisia töitä ja piirustuksia, joita olimme ryhmätoiminnan kuluessa tehneet. Lasten tuottamat dokumentit koostuivat siis erilaisista työkirjan tehtävistä, tarinoista, piirustuksista, askarteluista ja niistä ottamistani valokuvista.

Haastattelun avulla syvensin havainnoinnin kautta saamaani tietoa lasten kokemusmaailmasta. Syrjäläinen (1994, 86) korostaa kielellisessä vuorovaikutuksessa hankitun tiedon oleellisuutta, sillä etnografisen tutkimuksen perimmäinen tavoite on inhimillisen ymmärryksen lisääminen. Haastattelun tavoite on selvittää se, mitä jollakulla on mielessään. Haastattelu on kuin tutkijan aloitteesta lähtevää keskustelua ja hänen johdattelemaansa. (Eskola & Suoranta 1998, 86.) Lähdin haastattelemaan ryhmiin osallistuneita lapsia tarkoitukseni päästä lähemmäs niitä lapsen kokemuksia alkoholia käyttävien vanhempien kanssa elämisestä, jotka eivät syystä tai toisesta olleet nousseet esiin ryhmäkertojen aikana. Havaintojeni perusteella totesin, että vaikka ohjaajat tekivätkin paljon töitä turvallisen ilmapiirin luomiseksi, ryhmäkonteksti oli lapsille kenties sen verran turvaton tai jännittävä, ettei kovin henkilökohtaisiin kokemuksiin uskallettu mennä koko ryhmän kanssa.

Haastattelijan kysymysten kiinteyden asteen sekä haastattelijan haastattelutilanteessa tekemien jäsenysten asteen mukaan on tehty seuraavanlainen jako eri haastattelutyyppeihin: *Strukturoidussa haastattelussa* kysymysten muotoilu ja kysymystyypit ovat kaikille samat. Myös vastausvaihtoehdot ovat valmiina. *Puolistrukturoidussa haastattelussa* kysymykset ovat valmiiksi mietittyjä, mutta

niihin ei anneta valmiita vastausvaihtoehtoja. *Teemahaastattelussa* haastattelun teemat ja aihepiirit on etukäteen määriteltä. Haastattelukysymyksillä ei kuitenkaan ole tarkkaa muotoa tai järjestystä. Teemahaastattelua käytetään erityisesti arkoja aiheita käsitellessä. *Avoim haastattelu* lähentelee tilannekuvaltaan eniten keskustelua. (Eskola & Suoranta 1998, 87; Metsämuuronen 2006, 238–239.) Hirsjärven (2009, 210) mukaan haastattelu voidaan toteuttaa yksilö-, pari- tai ryhmähaastatteluna, joita voidaan käyttää tutkimuksessa toisiaan täydentäen. Myös tässä tutkimuksessa tehtiin spontaanisti pieniä ryhmähaastatteluja ryhmäkoontumisten edetessä, joihin sitten yksilöhaastatteluissa saatiin tarkemmin palata.

Käyttämäni haastattelumenetelmä sijoittui strukturoidun ja puolistrukturoidun haastattelun välille. Runkona haastatteluille toimi kunkin lapsen oma työkirja ja lapsen työkirjaan täyttämät vastaukset. Katselimme lapsen kanssa työkirjaa läpi ja muodostin syventävät kysymykseni lapsen työkirjaansa täyttämien vastausten perusteella. Haastattelu eteni siten työkirjan teemajaon pohjalta. Koin, että haastattelemisen työkirjan pohjalta toi haastatteluun sekä hyviä että huonoja puolia. Lasten näkökulmasta tällainen menettely saattoi olla perusteltua, sillä käymällä työkirjan kertaalleen läpi lapsen kanssa asiat tuli todella kuultua, käsiteltyä läpi ja haastattelu toimi siten eräänlaisena koontina ryhmäkoontumisille. Tutkimusaineiston näkökulmasta työkirjan käyttäminen haastattelurunkona aiheutti sen, että jo dokumenttiaineistossa esiintyneet asiat toistuivat ja välillä lapset olivat haluttomia tuomaan haastatteluun mukaan uusia asioita, vaikka yritin välillä viedä kysymyksiä työkirjan ulkopuolelle. Teemahaastattelu olisi saattanut aineiston kartuttamisen kannalta olla sittenkin parempi ratkaisu, mutta koska yhteistyö lasten kanssa oli haastattelujen ajankohtana loppuillaan, tunsin työkirjan läpikäymisen olevan eettisesti asianmukaisempaa uusien asioiden kaivelemisen sijaan.

5.4 Aineiston analyysi

Mäkelä (1990, 45) kuvaa kvalitatiivisen tutkimuksen kietovan tiivistä yhteen aineistonkeruun ja -analyysin. Etenkin jos tutkija kerää aineistonsa itse, hän joutuu kohtaamaan keruuvaiheeseen sisältyvät tulkintaongelmat. Lisäksi tutkijan mieleen

saattaa analyysivaiheessa palata kentältä asioita, jotka hän on aineistonkeruuvaiheessa jättänyt kirjaamatta. Syrjäläisen (1994, 89) mukaan aineiston analyysivaihe muodostaa tutkimuksen pulmakiven. Analyysi perustuu haastattelurunkoon, mutta on myös pitkälti tutkijan omaa ajattelua ja pohdintaa. Mikäli tutkijalla on vahva ennako-oletus tutkimuksen tuloksista, tulee hänen varoa, etteivät subjektiiviset ennakkokäsitykset muuta sitä aineistoa, jota hän on analysoimassa (Metsämuuronen 2006, 245).

Laadullinen analyysi koostuu usein kahdesta vaiheesta. Vastaavalla tavalla pyrin pääsemään ymmärrykseen tutkimusaineistoni sisällöstä ja lasten kokemuksesta. Ensimmäisessä vaiheessa havaintoja pelkistetään etsimällä siitä teoreettisen viitekehyksen sisällä olennaisia asioita. Lähtökohtaisesti aineistossa ajatellaan olevan esimerkkejä tai näytteitä samasta ilmiöstä, jolloin aletaan etsiä yksittäisille havainnoille yhteistä nimittäjää ja muodostetaan sääntö, joka tältä osin pätee poikkeuksetta koko aineistoon. Analyysin toinen vaihe on arvoituksen ratkaiseminen, eli merkitystulkinnan rakentaminen tutkittavasta ilmiöstä kerättyjen havaintojen pohjalta. (Alasuutari 1994, 30–37.) Myös Grönforsin mukaan (1982, 145) aineiston analysoinnissa yhdistyvät analyysi ja synteesi. Ensin tieto hajotetaan käsitteellisiksi osiksi ja synteessin avulla kootaan uudelleen tieteellisiksi johtopäätöksiksi. Kaksivaiheisesta analyysistä voidaan käyttää myös nimitystä abstrahointi: tutkimusaineisto järjestetään siihen muotoon, että sen perusteella tehdyt johtopäätökset voidaan irrottaa yksittäisistä henkilöistä tai tilanteista ja siirtää yleiselle käsitteelliselle ja teoreettiselle tasolle (Metsämuuronen 2006, 246).

Ennen analyysiin ryhtymistä on aineisto saatettava sellaiseen muotoon, että sen analysoiminen on mahdollista (Metsämuuronen 2006, 246). Litteroin videoaineistoni tekstimuotoon. Aineisto koostuu siis ryhmäkertojen videointien litteroinneista (yht. 140 sivua, fonttikoko 10, riviväli 2), lasten haastatteluvideointien litteroinneista (yht. 74 sivua), havainnointiaineistosta (yht. 18 sivua) sekä lasten täyttämistä työkirjoista (yht. 69 sivua), ryhmäkertojen aikana valokuvatuista lasten piirustuksista ja muista lasten täyttämistä lomakkeista (esimerkiksi ryhmäpalaute ja kevään tapaamisella tehty Mitä kuuluu? -tehtävälomake, yht. 12 sivua).

Aineiston analyysini alkoi jo aineistonkeruuvaiheessa. Hännikäinen-Uutela (2004, 25) kuvaa alkuvaiheen analyysia huomaamattomampana vaikutelma-analyysina, joka ohjaa myöhempää tiedonhankintaa ja tulkintaa. Suunnitellaksemme seuraavia ryhmäkokoontumisiamme teimme ryhmän ohjaajaparini kanssa tällaista vaikutelmiin perustuvaa analyysia lasten toiminnasta. Kuten Alasuutari (1994, 30–37) ja Syrjäläinen (1994, 89) kuvaavat etnografisen aineiston analyysiprosessia, minäkin aloin tehdä aineiston alustavaa analyysia jo kenttätöyövaiheessa sekä litteroidessani aineistoa tekstimuotoiseksi. Litterointivaiheessa valintaa tapahtui muun muassa siinä, kuinka tarkkaan kunkin kohdan kuvasin sen perusteella oliko sen sisältö mielestäni relevanttia tutkimustehtävieni näkökulmasta.

Järjestin litteroinnit ja muun aineiston sekä nimesin jokaiselle eri osiolla oman tunnuksen. Näitä lyhenteitä käytän raportissani myös tuloksia avatessa viitatessani alkuperäiseen aineistoon:

- Ryhmäkerrat 1-8 = RY1, RY2, RY3 jne.
- Haastattelut 1-3 = H1, H2, H3
- Työkirjat 1-3 = TK1, TK2, TK3
- Ryhmäpalaute = RPL1, RPL2, RPL3
- Kuvadokumentit: KU1, KU2, KU3 jne.
- Mitä kuuluu? -tehtävälomakkeet = MKT1, MKT2, MKT3

Litteroituani kaiken aineiston aloin kertaalleen lukemaan sitä läpi ja muodostin luokat, pääteemat, joiden perusteella aloin koodata aineistoa. Luokkien muodostamisessa lähtökohtana olivat aineistonkeruussa käytetyn työkirjan eri osiot, mutta aineistosta löytyi myös analyysin pohjaksi muita tärkeitä teemoja. Analyysin alkuvaiheessa pääteemat olivat:

- 1) vanhemman alkoholinkäyttö,
- 2) muu perhe-elämä (esimerkiksi arjen sujuminen, perheen riidat),
- 3) lapsen minäkäsitys (sisältäen esimerkiksi harrastukset, koulunkäynnin, kaverisuhteet),
- 4) avunsaanti ja
- 5) ryhmään liittyvät asiat.

Alun perin mukana oli kuudeskin ryhmä, ihmissuhteet, mutta päätin jakaa nämä asiat minäkäsityksen ja avunsaannin alle. Päädyin ratkaisuun, koska lasten kuvaamat ihmissuhteet olivat pääasiassa joko heitä auttaneita, turvallisia aikuisia tai sitten sosiaalisia suhteita ikätovereihin. Kavereiden olemassaolo määritteli paljon lasten minäkäsitystä.

Koodattuani värein nämä aineistossa esiintyvät teemat, aloin käydä läpi kutakin teemaa erikseen. "Vanhemman alkoholinkäyttö" oli luonnostaankin teemana isoin ja sen jakaminen osioihin tuntui tarpeelliselta. Pyrin jakamaan teeman sen mukaan, mitä erilaisia asioita lapset kuvaavat juomiseen liittyen. Teema jakaantui aineiston perusteella pienempiin osioihin seuraavasti:

- 1.1) Juomisen yleisyys perheissä, lapsen kuvaamat juomistilanteet,
- 1.2) juomistilanteiden syyt ja ennakointi lapsen näkökulmasta,
- 1.3) lapsen tunteet juomistilanteissa,
- 1.4) lapsen toiminta juomistilanteissa,
- 1.5) lapsen kokemus vanhemmasta humalassa ja lapsen suhde alkoholia käyttävään vanhempaan,
- 1.6) juomisen aiheuttamat riidat ja
- 1.7) juomisesta puhuminen lapsen näkökulmasta.

Kustakin aineistosta esiinnousseesta teemasta nostin esille sellaiset lapsen kokemukset, jotka esiintyivät aineistossa lukumäärällisesti useimmin tai jotka muuten tuntuivat olevan merkityksellisiä kokonaisuuden kokemisen kannalta. Näistä kokemuksista sitten pyrin löytämään erilaisia merkitysyhteyksiä, tekemään tulkintoja, joiden perusteella lapsen kokemusta voisi ymmärtää.

Vasta myöhemmin aineiston analyysiprosessin aikana huomasin aineiston jakaantuvan selkeästi kahteen osaan: lapsen kokemukseen riskitekijästä eli vanhemman alkoholiongelmasta sekä lapsen kokemukseen selviytymiskeinoistaan ja avunsaannista eli vanhemman alkoholiongelmalta suojaavista tekijöistä. Tämä aineiston pohjalta tehty havainto ohjasi tutkimustehtävien asettelua ja päätin ottaa toiseksi tehtäväksi suojaavien tekijöiden käsittelemisen sekä niiden merkityksen

tutkimisen lapsen selviytymisen ja resilienssin kannalta. Luokittelun jäsentymistä kuvaan liitteessä 7.

5.5 Tutkimuksen luotettavuus ja tutkimuksen eettinen arviointi

Tutkimuksen luotettavuus riippuu pitkälti tutkijan perehtyneisyydestä aineistoonsa ja kirjallisuuteen sekä siten kyvystä teoretisoida käsittelemiään ilmiöitä (Syrjäläinen 1994, 89). Tutkimuskirjallisuuden löytäminen oli työläs osa tutkimusta. Lapsen kokemusta käsittelevän tutkimustiedon vähyys edellytti perehtymään aiheeseen ensin hyvinkin laajasti. Pidän kuitenkin laajemman taustatiedon omaksumista, sellaisenkin, mikä ei kirjoitetussa muodossa ilmene, tutkimuksen luotettavuutta tukevana seikkana. Aiheen teoretisointi osoittautui haasteelliseksi, sillä teoreettinen käsitteistö on vasta muotoutumassa lapsen kokemusta ja vanhemman alkoholiongelmaa yhdistelevissä tutkimuksissa. Lapsen resilienssiä tarkastelevan psykologisen viitekehyksen mukaanotto aineiston analyysin pohjaksi oli ratkaiseva väline sen ymmärtämiseen, millaista lapsen elämä ja selviytyminen alkoholiongelmaisen vanhemman kanssa on.

Tutkimuksen luotettavuutta arvioitaessa on perinteisesti käytetty termejä tutkimuksen *reliaabelius* ja *validius*. Reliaabelius tarkoittaa saatujen tulosten toistettavuutta. Esimerkiksi jos samassa tutkimuskohteessa toistetaan uusi samanlainen tutkimus, tutkimustulosten tulee olla yhdenmukaisia. Validius tarkoittaa tutkimuksen pätevyyttä eli esimerkiksi mittareiden ja menetelmien kykyä mitata sitä, mitä on tarkoituskin mitata. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa tutkimuksen reliaabeliuden ja validiuden arviointi on haasteellista, sillä tutkimus on usein hyvin kontekstisidonnaista ja tapauskohtaista. (Hirsjärvi & al., 2004, 216–217.) Tässä tutkimuksessa tutkimustulokset ovat pääosin yhdensuuntaisia aikaisempien lasten kokemusta käsittelevien tutkimusten kanssa. Tutkimustuloksia vahvistavia empiirisiä havaintoja lapsen yleisestä kokemuksesta alkoholiongelmaisen vanhemman kanssa elämisestä on tehty vastaavanlaisissa lasten vertaisryhmissä myös tutkimusaineiston keräämisen jälkeen. Tutkimuksessa käytetty työkirja soveltui mielestäni hyvin lapsen kokemuksen käsittelemiseen lapsen kanssa, etenkin, kun työkirjan tehtäviä käytiin vielä yhdessä läpi lasten henkilökohtaisissa haastatteluissa. Ryhmätoiminnan vi-

deointi oli hyvä tapa tallentaa ryhmässä käydyt keskustelut. Mielestäni näillä aineistonkeruumenetelmillä saatiin kokoon tietoa, joka oli tutkimustehtävien kannalta oleellista. Syrjäläinen (1994, 100) puhuu tutkimuksen sisäisestä ja ulkoisesta luotettavuudesta. Sisäisen validiteetin pahimmat uhat ovat hänen mukaansa tutkijan vaikutukset ja väärät johtopäätökset.

Ulkoinen validiteetti voidaan selvittää tarkastelemalla tutkimuksen vertailtavuutta (comparability) ja siirrettävyyttä (translatability). Ulkoisen validiteetin uhat väistetään tutkimuksen eri vaiheiden huolellisella raportoinnilla. Myös Hirsjärven, Remeksen ja Saajavaaran (2004, 217) mukaan tutkimuksen luotettavuutta kohentaa tutkijan tarkka raportointi tutkimuksen toteuttamisesta koskien kaikkia tutkimuksen vaiheita. Olen pyrkinyt raportissani tutkimuksen kulun tarkkaan kuvailemiseen niin tutkimuksen lähtökohtien, kenttävaiheen kuin analysointivaiheenkin osalta. Tutkimuksen teemoittelu jo ryhmätoimintaan ryhtyessä ja myöhemmin analyysivaiheessa vastasi mielestäni asetettuja tavoitteita ja tutkimustehtäviä. Tutkimustehtäviin saatiin vastaukset.

Tutkimukseni luotettavuutta tukee se, että olen käyttänyt sekä menetelmäettä aineistotriangulaatiota. Menetelmätriangulaatiossa tutkimuskohdetta tutkitaan useilla eri aineistonhankinta- ja tutkimusmenetelmillä (Eskola & Suoranta 1998, 70). Fenomenologisen ja etnografisen tutkimusorientaation yhdistäminen tuo parhaimmillaan tutkittavat kohteen esille monipuolisesti ja perusteellisemmin. Eskolan ja Suorannan (1998, 69) mukaan triangulaation käyttöä voidaan perustella sillä, että yksittäisellä tutkimusmenetelmällä on vaikea saada kattavaa kuvaa tutkimuskohteesta. Ajatellaan, että yhden menetelmän käyttö antaa vain yhden näkökulman tutkittavasta kohteesta. Käyttämällä useampia menetelmiä voidaan tätä luotettavuusvirhettä korjata. Aineistotriangulaatiolla tarkoitetaan erilaisten aineistojen yhdistämistä samaan tutkimukseen (Eskola & Suoranta 1998, 69). Tutkimusaineistoni koostui lasten haastatteluista, kirjaamistani havainnoista, videodokumenteista sekä muista lasten tuottamista dokumenteista.

Perttula (1996, 88) toteaa kvalitatiivisen tutkimuksen tutkimusaineistojen, tutkimusasetelmien ja tutkittavien ilmiöiden ominaislaadun nostavan luonnostaan yksityiskohtaisuuden ja ihmisen identifioitavuuden selkeästi esille. Niiden myötä

nousee anonyymisyyden suhde tutkimuksen eettisyyteen tärkeäksi tarkasteltavaksi seikaksi. Tunnistettavuussyistä olen joutunut karsimaan pois osan alkuperäistä aineistoa ja viitetietoja esimerkiksi tutkimuksen ympärillä vaikuttavasta projektista. Työkirja, joka projektin puitteissa on kehitetty, ei ole vielä kovin laajalle levinnyt väline lasten kanssa työskentelyyn, joten sen nimen mainitseminen tässä tutkimuksessa saattaisi johtaa projektin jäljille. Projektin nimi puolestaan on jätetty mainitsematta siitä syystä, että projektin puitteissa vastaavanlainen ryhmätoiminta on vielä hyvin pienimuotoista, jolloin lasten tunnistettavuuden riski kasvaisi myös suureksi.

Tutkimuseettisesti on syytä tarkastella sitä seikkaa, että tutkimukseen osallistuneita lapsia on vain kolme. Miten siis voidaan yleistää kolmen lapsen kokemus koskemaan kaikkia alkoholiongelmaisten vanhempien kanssa eläviä lapsia? Perttula (1996, 88–89) huomauttaa osuvasti, että kvalitatiivisen tutkimuksen tavoitteena ei ole yleistää tutkimustietoa tiettyyn ihmisryhmään, joka vastaa määrättyiltä osin tutkimukseen osallistuneita, vaan tutkimukseen osallistuvat edustavat itseään. Se, mihin kvalitatiivisessa tutkimuksessa kerätty tieto voidaan yleistää, on teoria. Teoreettinen yleistäminen tarkoittaa sitä, että tutkimusaineisto kyetään jäsentämään ensin käsitteiksi ja sen jälkeen näiden välisiksi suhteiksi eli teoriaksi.

Aineistonkeruun aikana mietin usein mikä on vastuuni lasten auttajana ja toisaalta tehtäväni tutkijana. Tutkimuksen tekeminen edellytti kokemusten esiin nostamista, minkä eettistä oikeellisuutta pohdin jo ennen tutkimukseen ryhtymistä. Pelkäsin, että tutkimukseen osallistuminen nostaa esiin lasten traumat, mutta niiden jälkityöstäminen jää vähälle. Tämän vuoksi aineistonkeruuseen ryhtyessäni ja ryhmätoimintaa suunnitellessamme päätimme ottaa selviytymisen näkökulman keskeiseksi teemaksi. Korostimme myös sitä, että ryhmä etenee viime kädessä lasten ehdoilla ja että ryhmässä ei ollut pakko puhua. Aineistonkeruun jälkeen jäin pohtimaan, millaista tukea lapset olisivat tarvinneet ryhmätoiminnan jälkeen. Kuten Kaivosoja (1996, 188) huomauttaa, lapsi on osa hänestä huolta pitävää perhettä ja muuta lähiyhteisöä. Näin ollen lasta autettaessa tulee lapsi huomioida suhteessa perheeseen ja häntä auttaviin läheisiin. Auttaja ei ole koskaan pelkkä neutraali tarkkailija vaan samalla itse osa tarkkailun kohdetta. Perheen tukeminen osana lasten

vertaisryhmätoimintaa jäi tämän tutkimuksen ja ryhmätoiminnan puitteissa hyvin vähälle, mutta olisi ollut tarpeellinen lisä ryhmätoiminnan auttamistavoitteen huomioon ottaen. Haastattelujen aikana yllätyin erityisesti siitä, miten henkilökohtaisia kokemuksia lapset toivat esille esimerkiksi perheen väkivaltatilanteita koskien. Viimeisten ryhmäkertojen aikana tarkkailin hyvin paljon lasten mielialaa ja kokemukseni oli, että huolimatta jatkohoidon tarpeellisuudesta lapset eivät vaikuttaneet järkyttyneiltä. Jäin luottamaan siihen, että jo pelkkä kokemuksista puhuminen auttoi lapsia.

Eräs eettinen seikka, jota jo tutkimukseen ryhtyessäni pohdin, on ryhmätoiminnan taustalla vaikuttava käsitys vanhemman alkoholiongelmasta haittana lapsen elämässä. Vanhemman alkoholiongelma esitettiin alusta asti lapsille asiana, johon lapsen tuli saada apua. Pohdin, salliko ryhmätoiminnassa esiintyvä auttamisenäkökulma ja negatiivinen pohjavire suhteessa alkoholinkäyttöön kaikenlaiset lasten asenteet vanhemman alkoholiongelmaan. Lukuisten aiempien tutkimustulosten pohjalta, jotka todistivat vanhempien alkoholiongelman tuottavan riskejä lapsuudelle, rohkenin kuitenkin ryhtyä lasten kokemusten kartoittamiseen tällaisista lähtökohdista.

5.5.1 Aineistonkeruumenetelmien luotettavuus

En kokenut fenomenologisen aineistonkeruumenetelmän eli avoimen teemahaastattelun soveltuvan lasten kokemuksen ymmärtämiseen. Ajattelin aineistonkeruuseen ryhtyessäni lasten tarvitsevan tuekseen jotain konkreettista välinettä – olivatpa ne sitten kuvia, tehtäviä tai tarkkarajaisia kysymyksiä – päästäkseen käsiksi kokemuksiinsa ja ilmaistakseen niitä mahdollisimman monipuolisesti kirjallisesti tai suullisesti. Oman aineistoni osana toimiva työkirja oli tällainen konkreettinen väline lasten kokemusten avaajaksi. Työkirjan kautta esille tullessiin kokemuksiin sitten syvennyin lasten kanssa lisää yksilöhaastatteluissa. Lapsilähtöinen aineistonkeruun tapa tukee osaltaan lapsia koskevan tutkimuksen luotettavuutta.

Lasten kokemuksia tutkittaessa myös havainnoinnin rooli korostuu, sillä lapset eivät kykene ilmaisemaan kokemuksiaan sanallisesti niin monimuotoisesti kuin aikuiset. On siis pyrittävä lukemaan rivien välistä ja tulkitsemaan esimerkiksi ilmeitä ja asentoja, äänensävyjä ja painotuksia, myös puhumatta jättämissä. Kertoakseen

kokemuksistaan lapset tarvitsevat turvallisen ja luottamuksellisen ilmapiirin. Tämän syntymiseen puolestaan tarvitaan aikaa. Ajattelen, ettei luottamus olisi rakentunut lyhyessä haastattelutilanteessa niin vahvaksi, että lapset olisivat uskaltaneet kertoa todellisista tunteistaan. Ryhmätoiminta ja pitkäaikainen työskentely lasten kanssa avasi luottamusta puolin ja toisin vähitellen. Lisäksi koin, että pelkkä lasten haastattelemisen ilman auttamisnäkökulmaa ja pitkäaikaista ryhmätyöskentelyä olisi ollut jopa vastuutonta. Lapset olisivat jääneet vaille minkäänlaista tukea esiintuomiensa kokemusten kanssa.

Jo ensimmäisellä lasten tapaamiskerralla selostin lapsille, että videoin kaikki kokoontumisemme. Korostin sitä, että vain minä ja ryhmänohjaajaparini näemme videoidut tapaamiset. Lapset tottuivat videokameraan hyvin nopeasti. Siten en usko, että kameran läsnäolo huoneen nurkassa tuli esteeksi lasten keskusteluun osallistumiselle ja vastausten totuudenmukaisuudelle. Videoinnin huono puoli on se, että se rajaa tilan ja kuvattavan kohteen. Varmasti osa esimerkiksi lasten ilmeistä ja hiljaisesta kommunikoinnista jäi kameratallenteen ulkopuolelle. Tämän vuoksi pyrin tekemään myös havaintoja ryhmätoiminnan aikana.

Havainnoinnissa korostuu tutkijan subjektiivisuus. Havainnoinnin haitaksi muodostuu usein muun muassa se, että havainnoija saattaa häiritä tilannetta, jossa havainnoi, jopa suorastaan muuttaa tilanteen kulkua. Havainnoija saattaa myös sitoutua emotionaalisesti tutkittavaan ryhmään tai tilanteeseen, jolloin tutkimuksen objektiivisuus kärsii. Lisäksi joissain tilanteissa saattaa olla vaikea tallentaa tietoa välittömästi, jolloin tutkijan täytyy vain luottaa muistiinsa ja kirjata havainnot myöhemmin. (Hirsjärvi & al. 2004, 202–203.) Osallistuva havainnointi on luonnollisestikin subjektiivista toimintaa. Se voi olla hyvinkin valikoivaa, jolloin tutkijan ennako-odotukset suuntaavat havainnointia muiden asioiden jäädessä huomaamatta. Havainnoija itse vaikuttaa havainnoitavaan ilmiöön ja sen toimintaan havainnoinnin aikana. (Eskola & Suoranta 1998, 103.) Luulen, että havainnointini osana ryhmätoimintaa oli niin huomaamatonta, ettei se varsinaisesti häirinnyt tilanteita tai niiden kulkua. Ainoastaan muutamana kertana, kun vetäydyin pois toiminnasta ja ryhmänohjaajan roolista havainnoimaan taka-alalle, huomasin, että

lapset katselivat minua kummeksuen. He olivat tällöin jo tottuneet osallistuvaan rooliini.

Yksi havainnoinnin ongelmista on se, että erilaiset tutkijat voivat nähdä erilaisia asioita, ilmiöitä tai käyttäytymisen muotoja havainnoidessaan samaa tapahtumaa. Myös yksi tutkija voi luoda samasta asiasta erilaisen tulkinnan riippuen tapahtumakontekstista. Yksi ratkaisu luotettavuuden lisäämiseksi on tallentaa tilanteet, jotta niihin voidaan myöhemmin palata. Myös useampilaatuisten aineistojen käyttö eli aineistotriangulaatio lisää tutkimuksen luotettavuutta. (Gray 2004, 256–257.) Havainnoijan subjektiivisuutta – ainakin sen huomaamista – vähensi videokamera, joka tallensi tilanteet autenttisina ja jonka myötä tilanteisiin saattoi palata uudelleen niiden ulkopuolelta. Lisäksi toisen ryhmänohjaajan kanssa keskusteleminen ryhmäkokoontumisten havainnoinnin jälkeen antoi toisenlaista näkökulmaa ja sai pohtimaan subjektiivisuutta.

Ymmärrän, että tämän tutkimuksen aineistonkeruutapaan liittyy monenlaisia eettisiä kysymyksiä. Ryhmäkonteksti itsessään on jo yksi niistä. Kun esittelimme lapsille ja vanhemmille ryhmätoimintaa, kerroimme, että tarkoituksenamme on auttaa lasta. Ryhmätoiminnan tavoite sisälsi siten sen oletuksen, että vanhemman alkoholiongelma on lasten elämässä riskitekijä ja lasten kokemus siitä on pääosin negatiivinen. On vaikea arvioida, kuinka paljon ryhmän tavoitteiden näkyväksi tekeminen ja niiden vaikutus yksittäisiin tilanteisiin ohjasi lasten kommentteja.

5.5.2 Tutkijan rooli

Ilmonen (2001, 105, 109) kuvaa tutkijalla olevan sekä sisäisiä että ulkoisia sitoumuksia. Sisäiset sitoumukset liittyvät metodologisiin ja metodisiin valintoihin ja perusteluihin, jotka ohjaavat tutkimusta. Ulkoiset sitoumukset tarkoittavat puolestaan tutkijan kulttuurista ja tieteellistä taustaa ja sitä, minkälaisessa fyysisessä ja symbolisessa ympäristössä tutkija työskentelee. Tutkija on omalla kotikentällään useimmiten hyvin subjektiivinen tai jopa sokea. Eskolan ja Suorannan (1998, 17) mukaan tutkimuksen objektiivisuus syntyy nimenomaan oman subjektiivisuutensa tunnistamisesta. Aineistonkeruun aikana kirjasin mietteitäni ryhmäkertojen jälkeen eräänlaiseen tutkijan päiväkirjaan, jonka olin yhdistänyt osaksi havainnointi-

muistiinpanoja. Päiväkirjassa pohdin muun muassa ryhmätapaamisten kulkua ja omaa rooliani ryhmänohjaajana sekä tutkijana. Onnistumisen kokemukset ja toisaalta tutkimuksen teon aiheuttamat turhautumiset näkyvät päiväkirjassa useassa ryhmätoiminnan vaiheessa.

"Minulle jäi hyvä mieli ensimmäisestä ryhmäkerrasta. Lapset olivat hieman arkoja, mutta vapautuivat vähitellen, ja lopussa uskalsivat jo liikkua enemmän, sekä ottaa kontaktia enemmän meidän vetäjien lisäksi myös toisiinsa. (Lapsen nimi) oli melko hiljainen, mutta hänkin uskaltautui jo lopuksi puhumaan muille lapsille kysyttäessä. Tästä on hyvä jatkaa. Iloitsin (Lapsen nimi):n loppukommentista (aurinkoon liittyen), samanlainen mieli oli minullakin. "Nyt voisi nostaa auringon korkealle taivaalle." ...Kumpu tuo kokemus voisi jäädä lapsille näiden kaikkien ryhmäkertojen jälkeenkin mieleen." (Tutkijan päiväkirja/havainnointiaineisto, s. 6)

"Peli vapautti lapset! Avautuivat kertomaan juomiseen liittyvistä asioista, ja olivat kiinteässä vuorovaikutuksessa toistensa kanssa!" (Tutkijan päiväkirja/havainnointiaineisto, s. 6)

Huoli lasten motivaatiosta osallistua ryhmään on useaan otteeseen vahvasti läsnä päiväkirjan pohdintoissa. Päiväkirjasta löytyy myös kommentteja ja pohdintaa siitä, miten esimerkiksi yritin löytää ratkaisua lasten puhumattomuuteen ryhmätoiminnan alkuvaiheessa.

"Tuntui, että koko ryhmäkerta oli melko hiljainen ja meni ohi jotenkin keskittymättä. Lapset tekivät tehtäviä itsenäisesti, ja itse pääsin niihin käsiksi vasta ryhmäkerran jälkeen. Valokuvasin huolenmuovailut, jotta niihin saatetaan palata. Itse tunsin olevani alakuloinen, koska oli tullut parilta lapselta jälleen poissaoloviestejä. Etenkin (lapsen nimi):a tämä kerta olisi saattanut auttaa paljonkin ja (lapsen nimi) on ollut pois jo kolmesti." (Tutkijan päiväkirja / havainnointiaineisto, s. 11)

"Olin yllättynyt, miten hyvin lapset muistivat tarinan. Tässä kohtaa minä päätin puhua suoraan asioiden oikeilla nimillä. Se oli ehkä ihan hyvä. Minusta tuntui, että tämän jälkeen lapsetkin uskalsivat." (Tutkijan päiväkirja/havainnointiaineisto s. 8)

Eryityisesti tuon kahtalaisen roolin suhteessa lapsiin koin välillä haastavana. Olin toisaalta tutkija, jonka tehtävänä oli säilyttää tunne-etäisyys ja kerätä systemaattisesti

tietoa lapsilta, toisaalta auttava työntekijä, jonka tehtävä ja halu oli kohdata lapset huolineen sydämellä ja hellävaroen. Tutkijana tunsin vastuuta siitä, millaisella mielialalla lapset olivat esimerkiksi haastattelujen jälkeen.

Koska aihe on hyvin sensitiivinen, koin vaikeana omien tunteiden sulkemisen ulkopuolelle tutkimuksen teosta. Vaikka ajallinen etäisyys ryhmätoiminnan ja aineiston analyysin välillä auttoikin neutraalissa lähestymistavassa, olen myös kokenut työskentelyn ja aineistoon palaamisen ajoittain hyvinkin tunteita herättävänä. Olen tuntenut surua ja vihaakin lasten puolesta. Myötätunto lapsia kohtaan ilmenee monessa kohtaa tutkimusaineistoa muun muassa varovaisuutena esittää kysymyksiä. Järventie (2006, 37) kuvaa tätä seikkaa mielestäni osuvasti:

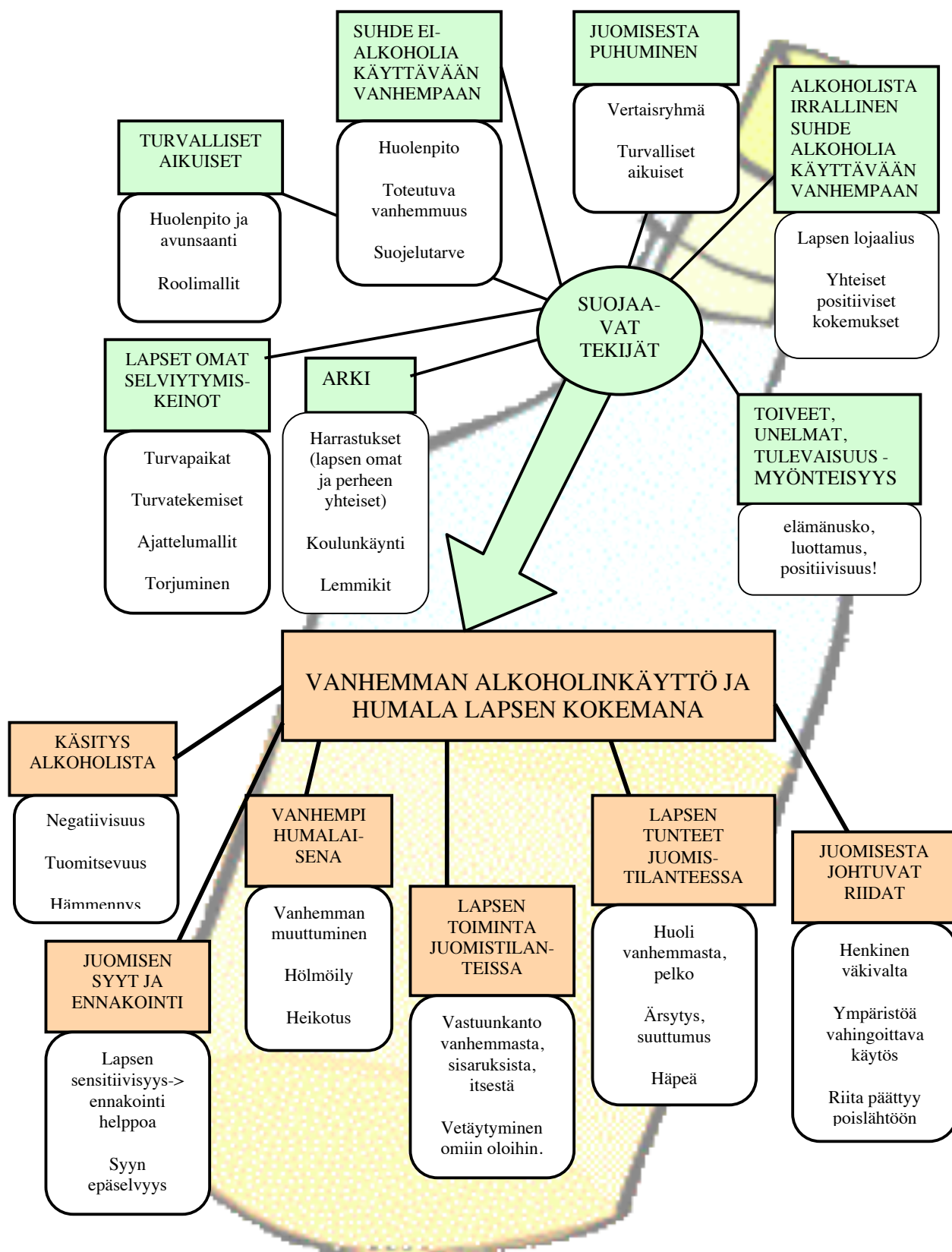
"Kuitenkin lienee niin, että kohde määrittää tutkimisen keinot. Empiirisen menetelmän keinot määräytyvät siis sen mukaan, miten kukin tutkija kaiken tietotaitonsa ja ymmärryksensä mukaan käsittää kohteensa. Mielestäni pitäytyminen näkemyksessä, että tutkija on pelkästään rationaalinen toimija, ei tee meille oikeutta ihmisinä. Haluaisin laaja-alaisemman ja monipuolisemman ihmisen konstruktion kuvaamaan tutkijoita. Valintoihimme vaikuttavat paitsi rationaalisesti tiedostamamme asiat, myös sellaiset asiat, joita emme tietoisella ajattelullamme tavoita."

Aiheen sensitiivisyys pakottaa tutkijaa ottamaan vastuuta tutkimuksestaan. Nikunen (2008, 164) huomauttaa, että sensitiivisiin aiheisiin liittyy aina myös moraalisia kannanottoja. Vaikka objektiivisuudesta puhutaan ihanteena, monet tutkimukset sisältävät itsestään selvän moraalisen kannanoton. Alkoholiongelmainen vanhempi on käsitteenä negatiivisesti latautunut myös yhteiskunnallisella tasolla. Toisaalta sensitiivinen aihe pakottaa tutkijaa tarkkailemaan omia tunnereaktioitaan ja siten tukee tutkimuksen objektiivisuutta. Olen tutkimuksessani pyrkinyt mahdollisimman objektiiviseen lähestymistapaan esittämällä myös kriittisiä näkökulmia esimerkiksi tutkimustuloksiin siitä, kuinka lapsen elämä alkoholiongelmaisen vanhemman kanssa on ennalta tuhoon tuomittu ja korostamalla suojaavien tekijöiden merkitystä lapsen elämässä – vaikka onhan termi *suojaavat tekijät* jo itsessään moraalisesti latautunut.

6 TUTKIMUKSEN TULOKSET

Analyysini ja tulosten raportoinnin taustalla on se monessakin tutkimuksessa esille noussut (esim. Werner & Johnson 2004; Itäpuisto 2005) ja resilienssiteoreettinen oletus, että vanhemman alkoholinkäyttö on riskitekijä lapsen elämässä. Tutkimuksen tuloksissa esitän, millaisena tuo riskitekijä näyttäytyy lapsen silmin. Toinen oletus on se, että lasten elämässä esiintyy asioita, jotka suojaavat lasta vanhemman alkoholinkäytön vaikutuksilta. Nuo suojaavat tekijät tukevat lapsen sopeutumista elämään alkoholiongelmaisen vanhemman kanssa ja toimivat esteenä vanhemman alkoholinkäytön välittömille sekä välilliselle vaikutukselle lapsen elämässä nyt ja myöhemmin. Näitä suojaavia tekijöitä olen pyrkinyt myös tuomaan esille aineistoni pohjalta.

Tulosten raportoinnissa pyrin nostamaan esille tutkimukseen osallistuneiden lasten näkökulmaa runsaiden aineistolainauksien käytöllä. Aineistoviitteissä esiintyvät lyhenteet "T" (=tutkija) ja "L" (=lapsi) haastatteluiden yhteydessä. Ryhmätoiminnan yhteydessä esiintyy myös lyhenne "RO" viitatessani ryhmän-ohjaajaparini puheeseen. Tunnistettavuussyistä en erittele vastauksia tarkemmin koskemaan tiettyä lasta, vaan käytän kaikista lapsista lyhennettä L. Näin menettelen myös siksi, että tahdon olla lojaali tutkimukseen osallistuneiden lasten perheille. Tutkimuslupaa pyytäessäni kerroin perheille, että en aio tutkia yhden lapsen kokemusta yhdestä tietystä vanhemmasta vaan lasten kokemuksia yhteisesti heidän vanhempiansa juomisesta. Kuvioon 6 olen koonnut tutkimukseni tulokset: lapsen kokemuksen vanhempansa alkoholiongelmasta ja elämästään tässä riskielämäntilanteessa sekä lasten mainitsemat apua antavat, suojaavat tekijät, jotka toimivat ikään kuin "pullon korkkina" riskitekijän vaikutuksille.

Kuvio 6. Tutkimustulosten koonti

6.1 Lapsen kokemus vanhemman alkoholiongelmasta ja perheen arjesta

Lapsen kokemusta vanhemman alkoholiongelmasta leimaa poikkeuksetta negatiiviset tunteet. Turvattomuus ja huolestuneisuus ovat yleisiä tunneympäristöjä, kun lapsi elää arjessa alkoholiongelmaisen vanhemman kanssa. Tutkimuksen perusteella voidaan todeta, että vanhemman alkoholiongelma on riskitekijä lapsen elämässä.

6.1.1 Negatiivinen suhtautuminen alkoholiin ja alkoholinkäyttöön

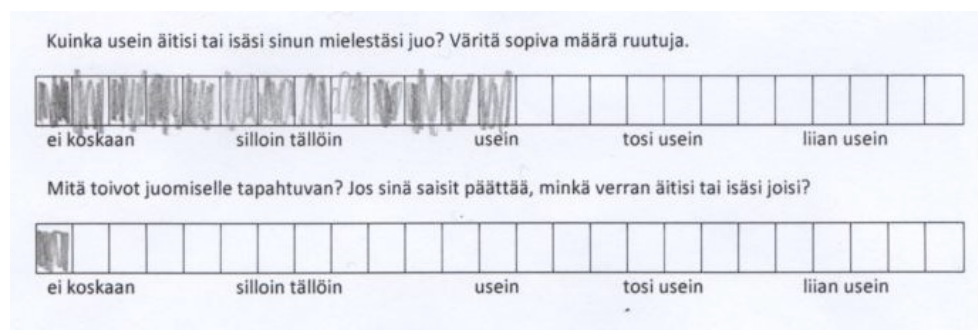
Lasten suhtautuminen alkoholiin, myös muiden kuin oman vanhemman käyttämänä, on poikkeuksetta negatiivinen. Eräs lapsi kuvaa alkoholia "turhanpäiväiseksi keksinnöksi" ja juomista "maailman surkeimmaksi ideaksi" (RY6, s. 19, r. 527–528 ja H2, s. 21, r. 578). Lasten mukaan alkoholinkäytössä ei ole mitään hyvää. Alkoholinkäyttö on lapsille hämmästyttä herättävä asia. Juomisessa lapsia ihmetyttävät muun muassa alkoholin vaikutukset: "Miten se menee päähän ja pää menee sekaisin?" (RY6, s. 20, r. 530–531).

Humalaisen ihmisen erottaa lasten mukaan käytöksestä. Humalainen aikuinen "näyttää ja kuulostaa tyhmältä sekä puhuu tyhmiä" (H3 s. 20 r. 528–535). Humalainen "pölpöttää" eikä osaa olla hiljaa ja käskee toisia. Alkoholistin erottaa lasten mukaan juomisen jatkuvuudesta. Siitä, että alkoholisti juo koko ajan eikä pysty lopettamaan. Alkoholisti juo arkisin ja viikonloppuisin. Lasten vastaukset eroavat kysyttäessä, pitävätkö he vanhempansa alkoholistina:

"T: --minkälainen ihminen on alkoholisti? Tai mistä tietää, että ihminen on humalassa? L: No ainakin siitä käytöksestä. T: Millasta se on? L: Semmosta aika, että se tekee, että se pölpöttää, että se ei osaa olla hiljaa. T: Pölpöttää? L: Niin. T: Entäs sitten, kun jos aattelee, kuitenkin se on eri asia, että jos on humalassa kuin sitten, että on alkoholisti. Mitä se sun mielestä tarkoittaa? L: Alkoholisti ehkä juo niinku melkeen koko ajan eikä pysty lopettamaan, jos ihan tavallisesti juo, että ei kamalasti juo, mutta viikonloppuisin tai sekä, tai arkipäivisin. T: Joo. Koetko sä, että sun äiti on alkoholisti? L: En!" (H2, s. 4 r. 78–79)

"T: No sitte, onks sulle tuttu semmonen sana kuin alkoholisti? L nyökkää. T: Mikäläinen ihminen on sun mielestä alkoholisti? L: Semmonen joka juo paljon alkoholia. T: Joo, ihan totta! Alkoholisti on semmonen, joka ei pysty lopettaa sitä. -- Tuntuuks susta, että sun isä on semmonen? L nyökkää voimakkaasti. Katsoo alas, suupielet alaspäin kääntyneenä. T: Vaikka se ei oookkaan vähään aikaan juonu niin paljon? L nyökkää." (H3 s. 5, r. 120–130)

Vaikka kaikki lapset eivät pidäkään vanhempaansa alkoholistina, myös oman vanhemman alkoholinkäytön kaikki lapset tuomitsevat yksioikoisesti. Asenteeseen ei vaikuta lapsen kokemus vanhemman juomisen tiheyskään, sillä vaikka osa lapsista kokee vanhempansa juovan usein ja osa vain silloin tällöin, juominen koetaan aina ongelmalliseksi ja negatiiviseksi ja sen toivotaan loppuvan täysin.

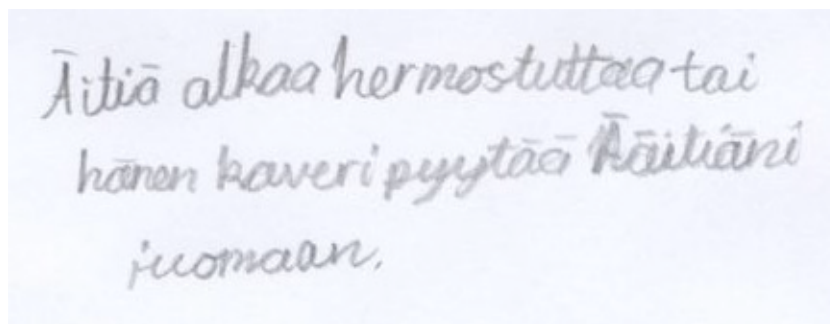
(TK3, s.5)

6.1.2 Juomistilanteiden ennakoinnin haasteet

Tutkimuksen perusteella voidaan todeta, että lapsi aistii aktiivisesti kodin ilmapiiriä ennakoidakseen vanhemman ratkeamista juomaan. Lapsen sensitiivisyys voi pidemmän päälle käydä lapselle voimille. Lapsen "tuntosarvet" ovat jatkuvasti työssä ja aktiivisina suhteessa alkoholia käyttävään vanhempaan, alkoholinkäyttöön ja kodin yleiseen ilmapiiriin. Lapsi on oppinut tunnistamaan vanhemman päihdehakuksen alkoholinkäytön alkamisen muun muassa sitä edeltävistä usein toistuneista tapahtumisista tai vanhemman olemuksesta. Erään lapsen mukaan alkoholinkäytön tunnistaa edeltä käsin siitä, että äidin kaveri tulee kylään ja houkuttelee vanhempaa juomaan. Toinen lapsi kuvaa juomista ennakoivan sen, että isä lähtee viemään roskia ja on kauan pois.

"T: Ennen kuin isä tulee humalaan, niin onko jotain sellaisia asioita, että tiiät, että nyt se alkaa juoda? L: Noo... Tota, kun se lähtee ulos viemään roskaa. T: Joo-o. Onko se pitkään viemässä roskaa? L: On joskus. T: Juoks`se siellä sillä aikaa? L: Varmaan. -- T: Tuleeks se sitten humalassa takasin? L: Ei yleensä, mutta kuitenkin mä arvaan siitä. (H3, s. 6, r.140–149)

Lapset kuvaavat vanhemman olevan usein hermostunut ja kireä ennen juomisen alkamista. Hermostuminen ilmenee lapsen mukaan esimerkiksi levottomana siivoamisena (H1, s. 12, r. 309–318). Vaikka lapset kykenevät ennakoimaan vanhemman alkoholinkäytön alkamisen, ovat juomisen taustalla vaikuttavat syyt lapsille hyvin epäselviä.

(TK1, s.10)

"T: Kertokse äiti, miks hän juo? L: Eeei... T: Joo. Mitä sä luulet, että miks hän juo? L: En mä oikein tiä." (H2, s. 5, r. 113–116)

Juomisen syistä ei ole puhuttu kotona, ja lapsi kuvaa juomisen ärsyttävän nimenomaan siksi, että sen syytä ei ymmärrä. Tutkimukseen osallistuneista lapsista kaksi vanhinta ymmärtää, että juominen ei johdu lapsesta, mutta nuorin lapsi ottaa vanhemman juomisesta helposti syyn omille harteilleen (TK3, s. 16). Lapsi ajattelee, että vanhemman alkoholinkäyttö saattaa hyvinkin johtua esimerkiksi siitä, että lapset leikkivät liian hurjasti ja kovaäänisesti, mitä vanhempi ei sitten jaksaa (RY2, s. 14, r. 370–374). Hän myös ymmärtää juomisen tuottavan vanhemmalle mielihyvää: *"Isä juo, koska hän pitää juomisesta"* (H3, s. 21, r. 555).

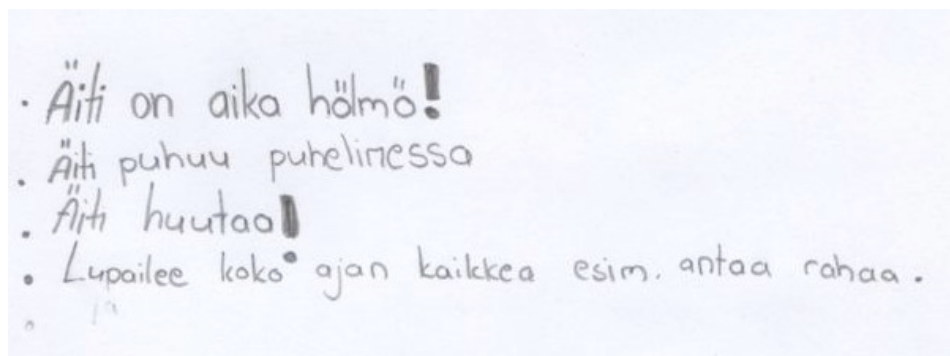
6.1.3 Hölmöilevä, humalainen vanhempi

Lapsen kuvaukset vanhemmastaan humalassa eroavat jonkin verran toisistaan. Eräällä lapsella vanhemman humalaan liittyy vahvasti se mielikuva, että "isä makaa sängyssä" (H3, s. 8, r. 199) ja "sitä heikottaa" (H3, s. 7, r. 164). Molemmat lapset, jotka kuvaavat äidin humalaa, kertovat tämän vitsailevan ja hölmöilevän paljon ollessaan humalassa (H1, s. 9, r. 248–250 ja H2, s. 6, r.156–162). Vaikka vitsailun voisi kuvitella olevan lapsesta mukavaakin, on sillä ilmeisesti hyvin negatiivinen sävy lasten kertomuksissa. Kertoessaan vanhemman vitsailusta lapset ovat haastattelutilanteessa hyvin vakavia.

Myös vanhemman puheliaisuus lisääntyy ja puheen volyyymi nousee tämän ollessa humalassa. Eräs lapsi kertoo, että hänen vanhempansa aloittaa humalassa ollessaan kavereille soittamisen. Lapset kuvaavat, että heidän vanhempansa huutavat ihmisille ollessaan humalassa. Muihin ihmisiin kohdistuva huuto on lasten mukaan kovaäänistä puhetta, "huutelua", mutta lapsiin kohdistuva huuto on usein vihaisuuden sävyttämää käskemistä (TK3, s.11 ja H2, s. 7, r. 169–172).

(TK2, s.13)

(TK2, s.11)

Vanhemmat saattavat tynnyttää juomisesta aiheutuvaa huonoa omatuntoa lupailemalla lapselle erilaisia asioita:

"T: Joo. Lupailee kaikkea? Oot tonne kirjoittanu... L: Niin, se on semmosesti, että jos se on niinku ottanu vaikka muutaman kaljan, niin sit se alkaa niinku lupailee kaikkea. T: Joo, pitääks äiti ne lupaukset, tai muistaaks se- L: Joo, kyllähän se niin- tai muistaahan se ne. T: Joo. Niin just. Voiskohan se lupailu johtua- tai mistähän se vois sun mielestä johtua? L: No ukn se kalja on mennyt tänne päähän, niin... [näyttää kädellä] Kun eihän se muuten niinku lupaile, kun sitten ku ottaa kaljaa, niin siinä sitte." (H2, s. 7, r. 173–180)

Lapsi kuvaa vanhemman humaltuneena lupaavan, että hän lopettaa juomisen (H2, s. 4, r. 104–112). Lapsi kuitenkin joutuu usein pettymään vanhemman suuriin lupauksiin. Vanhemman muuttuminen hänen humaltuessaan aiheuttaa lapsissa ihmetystä. Vanhemman erilaisuuden lapsi tunnistaa hyvin nopeasti. Lapset kuvaavat vanhemman muutosta siten, että vanhempi olisi hauskenempi jos ei joisi (H3, s. 5, r. 138) ja että vanhempi ei huutelisi muille ihmisille, mikä ärsyttää lasta.

"T: --huomaakko sä millon äiti saattaa vaikka ottaa kaljan? Huomaaks sitä jotenkin etukäteen? L: No jotenkin kyllä sen niinku huomaa... T: Mm. Mistähän sen huomaa? L: No se on, jos se on ottanu vaikka niinku yhen, niin kyllähän sen siitä huomaa, että se on vähän niinku erilaisempi." (H2, s. 6, r. 141–145)

"T: Millä tavalla sää aattelisit että äiti olis erilainen, jos äiti ei jois koskaan? L: Mmm. Noo, se ei ainakaan niinku vähän niinku huutais tai silleen. T: Huutaaks se niinku sulle vai- tai huutiko? L: Se huutelee jotain

toisille. T: Joo, onks ne niinku vihaisia huutaja vai- L: Öö, ihan tavallisia. T: Mmm. Miltä se huutelu tuntuu sinusta? L: Mmm. Ärsyttävältä." (H1, s. 5 r. 124–131)

Ainoastaan se lapsi, jonka isällä on ongelmia alkoholinkäytössä kertoo pelkäävänsä vanhempaansa tämän ollessa humalassa. Alkoholista käyttävä vanhempi on lasten mielestä turvaton vanhempi ollessaan humalassa. Lapsi ei voi tällöin luottaa vanhemman huolenpitoon täysin, vaikka vanhempi humalaisena jollain tavalla osoittaakin huolehtimista lapsesta (RY6, s. 9, r. 231–232). Vanhempi on humalaisena myös arvaamattomampi tekemisissään, joten ennakoitavuuden puuttuminen aiheuttaa lapsessa turvattomuuden tunnetta (RY6, s. 8, r. 198–199).

"T: Sä olit sinne kuitenkin kirjottanu -- että äiti kumminkin aika paljon huolehtii sinusta silloinkin kun on humalassa. L: Joo. T: Onks se silloin vähemmän humalassa? L: Joo. T: Mut sä kuitenkin huomaat, että se on ottanu, tai... L: Joo. T: No, miltä se äidin huolenpito tuntuu, kun sä kuitenkin näät, että äiti on humalassa? L: No, on se semmosesti vähän, että ei se sitä niinku- ku se on ottanu, niin ei se niinku kunnolla pysty tai jotenki... tai en mä tiiä. T: Joo. L: Mutta se on jotenki erilaista tai niinku erilaisempaa. T: Mmm. L: Ku ihan oikeesti, ku se ei oo ottanu. T: Tarkotiksä ettei kunnolla pysty niinku tekee niitä asioita vai? L: Joo, niin. T: Ja tota, mm, tuntuuks susta, että sä voit silloin lottaa siihen, tai luottaa äitiin silloin kun se on humalassa? Luottaa siihen, että se pitää teistä huolta? L: No, noo eei. T: Mmm. Joo. Sä oot kuitenkin, kun tuolla on tuo `turvallisista aikuisia` (osoittaa työkirjan kohtaa), niin oot laittanu sinne myös äidin. L: Joo. T: Tuntuuks äiti silloin turvalliselta, kun on humalassa? L: No en mä tiiä, ei varmaan, tai niin paljo, ku että se ois ihan selvinpäin." (H2, s. 12 r. 311–334)

6.1.4 Vetäytymistä ja vastuunkantoa

Kuvaamissaan vanhemman alkoholinkäyttö- ja humalatilanteissa lasten toiminta näyttää jakaantuvan vastuunkantamiseen ja vetäytymiseen. Huolehtiminen jakaantuu vanhemmasta, itsestä, sisaruksista ja kodista huolehtimiseen. Lapset kuvaavat huolehtivan humalaisesta vanhemmasta muun muassa tekemällä tälle ruokaa ja hoitamalla sängyssä makaavaa krapulaista vanhempaa (TK1, s. 13 ja RY5, s. 13, r. 336–338). Lapsi on myös siivonnut vanhemmalta kaatuneita kaljapulloja ja tehnyt muita kotitöitä vanhemman ollessa niihin kyvytön.

(TK1, s.15)

Lapset huolehtivat itsestään tekemällä esimerkiksi itselleenkin ruokaa vanhemman ollessa humalassa. Erityisesti perheen esikoislapset ottavat vastuun nuoremmista sisaruksistaan leikittämällä näitä tai muuten huolehtimalla esimerkiksi heidän nukkumaanmenostaan, kun vanhemman mielenkiinto on muualla tai hän on niin humalassa, ettei kykene hoitamaan lapsia.

"T: Millä tavalla sä oot huolehtinu sun veljestäs? L: No jos se [äiti] on niinku sammunu, niin mä pistän sen [veljen] niinku, että se menee nukkumaan ja niin. T: No ootko huolehtinu äidistäkin silloin, kun äiti on ollu sammunu tai humalassa? L: En. Jos se on niinku sammunu vaikka sohvalle tai sängylle, niin annan sen siinä sitten nukkua. -- T: No entä sitten, kun äiti on vaikka seuraavana aamuna herännyt, niin oottekste puhunu siitä illasta tai...? L: No ollaan. T: Mitä yleensä? L: Niin että, tai no, että mitä mä tein ja oon kertonu, että 'kun sä oot sammunu, niin oon pistänyt veljen nukkumaan'." (H2 s. 9 r. 222–236)

Sen lisäksi, että lapset ottavat "pienen reippailijan" roolin vanhemman humalatilanteissa, he toisinaan vetäytyvät yksinäisyyteen, esimerkiksi omaan huoneeseensa, pois ja piiloon vanhemman ja alkoholin läsnäolosta. Salassa lapset ilmaisevat pahan olonsa "itkien ja mököttäen", mutta saattavat kuitenkin olla valppaana siitä, mitä muualla kodissa tapahtuu. Lapset myös keskittyvät huoneessaan erilaisiin tekemisiin, "turvatoimintoihin", joihin palaan luvussa 7.2.1.

(TK3, s. 15)

6.1.5 Huolestuneisuudesta ärtymykseen

Voimakkain vanhemman alkoholinkäyttöön liittyvä tunne oli lasten mukaan *huoli* ja *huolestuneisuus*. Eräällä ryhmäkerralla pyysin lapsia muovailemaan, miltä heidän vanhemman juomista koskeva huolensa näyttää ja kuinka suuri se on suhteessa sydämen kokoon. Ensimmäinen lapsi kuvasi huoltaan vihaisella, säikähtäneellä ja pelokkaalla ilmeellä, joka täytti koko sydämen. Toinen lapsi kuvasi huoltaan tummana, koko sydämen täyttävänä möykkynä. Kolmas lapsi puolestaan muovaili sydämeen koiran. Myöhemmin kävi ilmi, että kotona oli peli, jossa huolia kerrottiin "huolikoiralle" ja lapsen muovailu kuvasi tätä koira.

(KU1, KU2 ja KU3)

Lapsen huoli koskee usein vanhempaa ja liittyy usein vanhemman humalassa oloon sekä siihen, mitä sen aikana tapahtuu. Lapset pelkäävät humalaisen vanhemman satuttavan itsensä (RY6, s. 19, r. 503). Eräs lapsi kertoo olleensa erittäin huolissaan äidistään tämän oksentaessa punaviiniä juhlien jälkeen taksissa, sillä lapsi luuli

punaviiniä vereksi (H1, s. 7, r. 193–203). Vain muutaman kerran lapset kertovat vanhemman alkoholinkäyttöön ja humalaan liittyvän huolensa koskevan heitä itseään tai sisaruksiaan. Eräs lapsi kuvaa huolen liittyvän joskus niihin tilanteisiin, kun äiti juotuaan alkoholia sammuu kotiin ja lapsi jää kahden pikkuveljen kanssa (H2, s. 8, r. 209–211). Huoleen liittyy läheisesti myös pelon tunne. Kuitenkin vain yksi lapsi kertoo pelkäävän vanhempansa tämän ollessa humalassa (H3, s. 8, r. 213–214). Toisetkin kuvaavat alkoholinkäyttöön liittyvän "yleistä" pelkoa siitä, että jotain pahaa voi sattua (TK1, TK2 s. 12 ja s.16).

Vanhemman alkoholinkäyttö ja humaltuminen herättää lapsessa myös ärtymystä ja suuttumusta. Ärsyttävintä juomisessa on lasten mukaan se, että "se menee päähän ja ihmisestä tulee erilainen" (H2, s. 23 s. 639). Lasta myös ärsyttää ja vihasuttaa se, että hän joutuu ottamaan vastuuta sekä vanhemmasta, sisaruksista, kodista että itsestään vanhemman ollessa humalassa. Eräs lapsi kuvaa olleensa ärtynyt auttaessaan äitiä selviytymään kotiin juhlista tai siivotessaan kotona kaatuneita kaljapulloja (H1, s. 10, r.267–268 ja H1 s. 11 r.293–296). Ärsytys ja suuttumus ovat tunteita, jotka lapsi systemaattisesti piilottaa. Kaikki lapset kuvaavat peittävänsä nämä negatiiviset tunteet alkoholia käyttävältä vanhemmaltaan. Lapsi ei aina uskalla ilmaista suuttumustaan vanhemmalle, joko suojellakseen vanhempansa tai pelätessään vanhemman reaktiota. Lapsen lojaalius vanhempaa kohtaan on hyvin ilmeinen.

"T: Ooksä ikinä ollu vihainen iskälle siitä, että se juo?L: Välillä. En mä kyllä viiti olla kovin vihainen. T: Et viiti olla kovin vihainen? Miks et viiti? L: En mää vaan halua... T: Tuntuuko, ettet uskalla vai- L: En uskalla. T: Et uskalla olla kovin vihainen? (L nyökkää) Pelottaako sua se, miten isi sitten reagoi siihen, jos sä oot kovin vihainen? (L nyökyttelee) Joo, aivan." (H3 s. 10 r. 256–263)

Vanhemman alkoholinkäyttöön liittyvää häpeää lapset tuovat esille mielestäni yllättävänkin vähän. Nuorin lapsista sanoo, ettei vanhemman juomisessa hävetä mikään (RY6, s. 19, r. 510). Vanhemmat lapset puolestaan kuvaavat, että heitä nolottaa se, millaiseksi heidän vanhempansa muuttuvat ollessaan humalassa. Aikuisesta tulee lapsen silmissä "tyhmä ja hölmö" (H2, s. 23, r. 612) ja lasta nolottaa

vanhemman puheliaisuus sekä kovaäänisyys julkisissa paikoissa (H1, s. 5, r. 130–131). Erityisesti se, jos lapsen kaverit näkevät tämän vanhemman humalassa, tuntuu lasten mielestä ikävältä (RY6 s. 19, r. 522–526).

Vanhemman alkoholinkäyttö herättää myös ihmetystä lapsessa. Lapsen mielessä ihmetystä liittyy siihen, miksi alkoholinkäyttöä ei voi vaan yksinkertaisesti lopettaa (H3, s. 19, r. 517). Alkoholin vaikutuksen alaisena vanhemman käytös saattaa muuttua arvaamattomaksi ja lapsen näkökulmasta kummalliseksi. Eräs lapsi kuvaa tällaista epäloogista tilannetta seuraavasti:

"T: Kerroppa joku tilanne, kun sä oot nähny isän humalassa. Vaikka viimeks kun oot nähnyt, niin mitä silloin tapahtu? L: Öö...en mä muista viimeks. T: Mmm. No joku tilanne, minkä muistat? L: Öö.. Kun isä käski mennä meijät hammaspesulle. T: Isi käski teijät? L: Mennä hammaspesulle päivällä. T: Päivällä. Joo, mistähän se johtu, oliko se hammaspesun aika vai- L: Ei! T: Joo. Oliks isä humalassa? L nyökkää. T: Joo. Ihmetteliksä miks se käski? L: Joo." (H3, s. 17, r. 444–452)

Lapset kuvaavat useassa juomistilanteessa liittyvässä kertomuksessaan sitä, että he jäävät yksin humalaisen vanhemman kanssa. Tämä yksinjäätminen, erityisesti jos toinen vanhempi ei tiedä, mitä tapahtuu, tuntuu lapsesta hyvin ikävältä. Lapset eivät kuvaa suoranaisesti turvattomuuden tunnetta. Kuitenkin voisi päätellä, että jos lapsi kokee, ettei voi luottaa vanhemman huolenpitoon tämän ollessa humalassa, vaan päinvastoin joutuu itse huolehtimaan vanhemmasta, myös turvattomuuden tunne on vahvasti läsnä lapsen kokemuksessa. Alla olevassa työkirjan otteessa eräs lapsi kertoo jääneensä tilanteessa yksin humalaisen vanhemman kanssa. Kokemuksen voimakkuutta kuvaa lapsen alleviivaukset ja suuret kirjaimet, jotka kertovat, että toinen vanhempi ei ollut paikalla auttamassa.

Äiti
 Kun olime Äitini Velien häissä
 silloin Äiti joi kaikkea Kaljaa
viinaa viiniä. Hän oli vieraisso
 pöydissä ja huusi silloin kun
 lähdimme isolla takkilla äiti
 oksensi pussiin ja minulla ei
 ollut selmistä päin olemas ^{toi}
 huutajaa. Isani oli silloin (töissä)
 eikä tiennyt MITÄÄN!

(TK1 s. 11)

Kaiken kaikkiaan lapsille vaikuttaa olevan melko vaikeaa tunnistaa, mistä vanhemman alkoholinkäyttöön liittyvät tunteet saavat alkunsa. Eräs lapsi kykenee sanomaan tunteistaan pääasiassa sen, että juominen "tekee surulliseksi" ja "tuntuu pahalta" (TK3 s. 16, RY5 s. 10 ja H3 s. 4, r. 100).

6.1.6 Juominen aiheuttaa riitoja

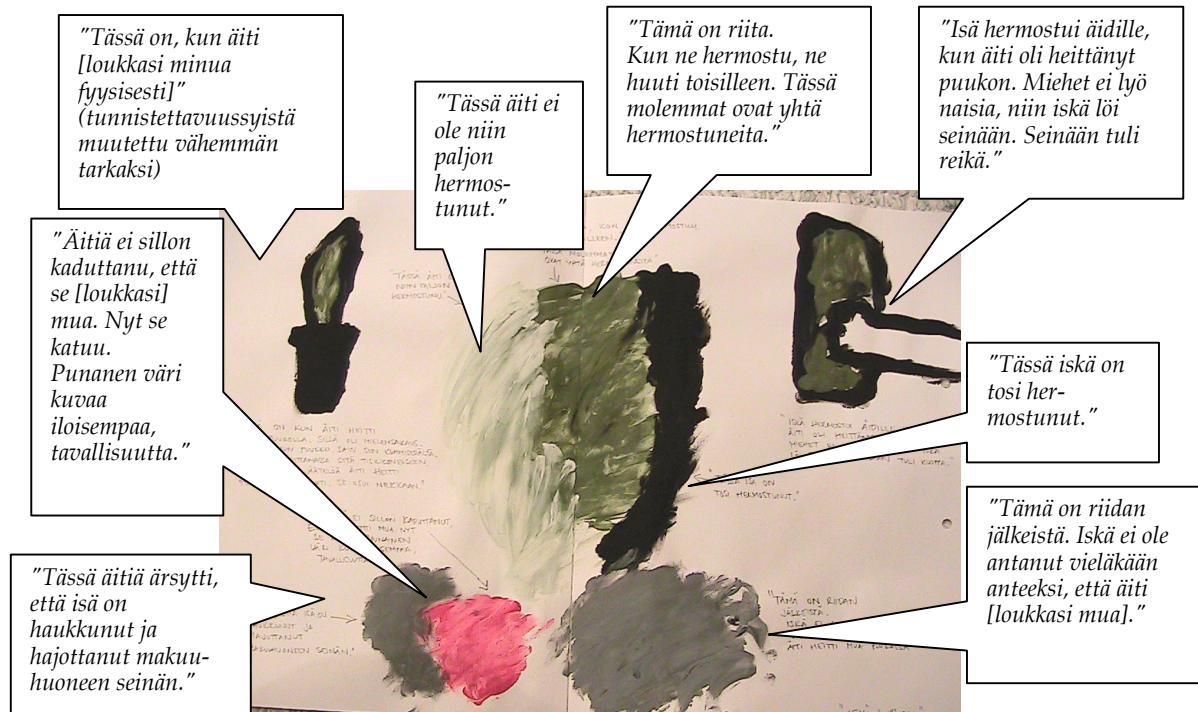
Tutkimuksen mukaan lasten kotiolut ovat hyvin usein levottomat, jännitteiset ja riitaiset. Kaikki tutkimukseen osallistuneet lapset kuvaavat, että kotona on paljon riitelyä, mitä kuvaa hyvin erään lapsen surullisella äänellä lausuttu toteamus: "Meillä vasta riidelläänkin" (PÄÄT, s. 6, 143). Osa riitelystä on lasten mielestä alkoholinkäytöstä aiheutuvaa, osa perheen muuta "tavallista" riitelyä. Lapset ovat sitä mieltä, että vanhemman alkoholinkäyttö aiheuttaa lisää riitoja kotona (TK1 ja TK2 s. 18). Pääasiassa kotona riitelevät aikuiset.

Henkinen väkivalta näyttää olevan yleistä näissä perheissä. Lapset kertovat, että riitoihin liittyy huutamista, kiroilua ja haukkumista (TK1, TK2 ja TK3, s.18). Riitatilanteissa lapset ovat myös nähneet ympäristöä vahingoittavaa käytöstä, kuten tavaroiden heittelemistä ja lyömistä sekä ovien paiskomista (TK1 ja TK3, s.18). Lapset kuvaavat, että riitatilanteissa vanhempain huutaminen pelottaa (TK3 s.18), mutta muuten riitoihin ei liity varsinaista pelkoa, enemmänkin henkistä pahaa oloa.

Lasten rooli on olla vanhempien riidoissa yleensä sovittelijana tai tarkkailevana syrjäänvetäytyjänä.

Lapset kuvaavat riitatilanteissa nähneensä myös verta ja toisen satuttamista. Eräs lapsi kuvaa joutuneensa itse osaksi vanhemman väkivaltaista käytöstä, mutta kertoo myös tämän johtuvan ennemminkin vanhemman mielenterveysongelmasta kuin itse alkoholista ja humalasta (H1, s. 14, r. 363–385). Hän kuvaa tapahtuman synnyttämää äidin ja isän välistä riitaa taitavasti piirustuksen ja siinä esiintyvien värien kautta.

"T: -- Mitäs tää musta väri kuvasikaan? L: Vihan väri. T: Tää oli vihan väri -- Sitten, entäs tää sininen? L: Ööö...surun väri. T: Joo. Tuntuuks se riita surulliselta? L: Joo. T: Joo, mikäs tää punanen oli? L: Veren väri. T: Veren väri. Ooksä nähny teillä noissa riidoissa verta? L: Vähän. T: Onks jotain sellasta tapahtunu, että on tullu verta? L: Vähäsen. T: Missä tilanteessa? Onks joku lyöny toista tai...? L: Äiti on. T: Äiti on lyöny isää? L: Niin. T: Kasvoille vai? L: Kasv- tonne noin. (Näyttää takaraivoaan.) T: Joo. Mistä äiti oli silloin vihainen? L: Juomisesta kai." (H3 s. 13 r. 326–347)

(KU5)

Anteeksiantaminen riidan päätteeksi vaikuttaa olevan näissä perheissä harvinaista. Vaikeneminen tai jonkun poistuminen, pakeneminen riitatilanteesta, on tavallisempi päätös riidalle. Erään lapsen käsityksen mukaan "riita loppuu, kun aikuiset eivät enää puhu toisilleen" (TK2, s.18) ja toisen lapsen mukaan "riita loppuu, kun joku lähtee pois" (TK1 s. 18). Anteeksiantaminen vaikuttaa kuitenkin olevan lapselle tärkeää (RY7, s. 8, r. 199–204) ja erään lapsen kotona sitä esiintyykin. Huomattavaa on, että lasten kodin riitatilanteista tekemät maalaukset sisältävät lasten mukaan myös ilon ja anteeksiantamuksen värejä, vaikka anteeksiantamus olisikin vain ajan kuluessa tapahtunut asenteenmuutos.

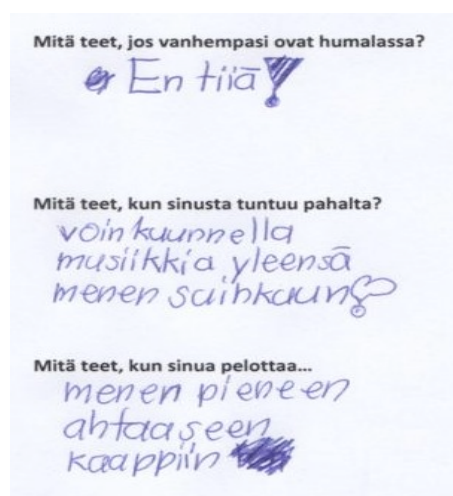
6.2. Lasta vanhemman alkoholiongelmalta suojaavat tekijät

Tutkimukseen osallistuneiden lasten perheessä vanhemman alkoholinkäyttö on normaalia perheen arkea vahvasti hämmentävä, mutta ei estävä tekijä. Näin ollen lasten elämässä esiintyy useita sellaisia tekijöitä, joiden voisi ajatella toimivan suojana vanhemman alkoholinkäytön vaikutuksia vastaan.

6.2.1 Lasten omat selviytymiskeinot

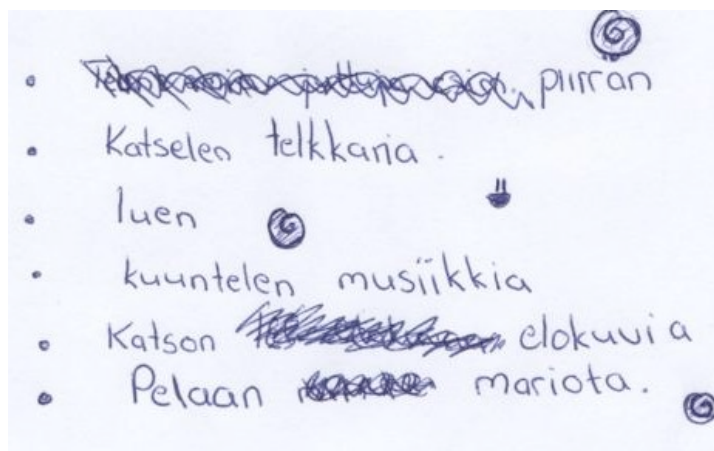
Lapset esittävät monenlaisia tapoja toimia vanhemman ollessa humalassa tai muissa tilanteissa, kun tuntuu pahalta ja pelottaa. Kaikki lapset kuvaavat oman huoneen turvapaikaksi, jonne saattaa vetäytyä pois tilanteesta, joka saattaisi olla lapselle vahingollinen. Muita turvapaikkoja ovat esimerkiksi pieni ja ahdas kaappi, suihku ja oma sänky, jossa saa vedettyä peiton yllensä. Peitto ja ahdas kaappi toimivat lapsille ikään kuin puuttuvana sylinä, joka tuo selkeät rajat ja turvan ympärille. Turvapaikkana toimivat joillakin lapsilla myös ystävien kodit ja esimerkiksi naapurit (TK2, s. 23).

"T: -- Mitä teet kun pelottaa? L1: Mä meen omaan sänkyyn ja yritän nukkua.
T: Joo, voi mennä omaan sänkyyn... L2: Mä meen peiton alle. T: Mm. L1:
Laittaa peitto silmille." (RY8, s. 11, r. 286–291)

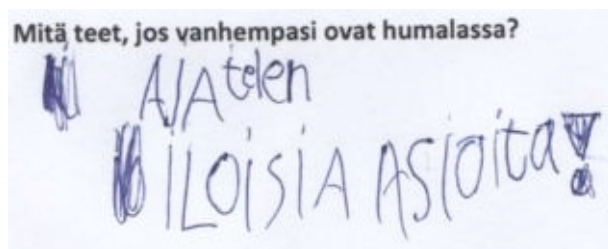
(TK1, s.23)

Turvapaikkojen lisäksi lapset kuvaavat erilaisia tekemisiä, joiden pariin he vetäytyvät vanhemman ollessa humalassa. Tällaisia lasten kuvaamia turvatoimintoja ovat esimerkiksi lukeminen, piirtely, television katselu, tietokonepelien pelaaminen ja musiikin kuuntelu.

(TK2, s. 15)

Konkreettisten tekemisten lisäksi lapsilla on käytössään myös tiettyjä psyykkisiä keinoja, joilla vanhemman alkoholinkäytön aiheuttamaa oloa voi helpottaa. Nämä keinot ovat useimmiten ajatusten ohjaamiseen liittyviä toimintatapoja. Lapset kertovat, että "voi ajatella iloisia asioita" ja "voi koittaa rauhoittua ja saada ajattelemalla pelon pois" (RY8 s. 10, r. 273–276 ja RY8 s. 12, r. 308).

(TK3, s. 23)

6.2.2 Alkoholiongelmaton vanhempi lapsen turvallisuuden lähteenä

Tutkimuksen perusteella voidaan todeta, että lapsen suhde ei-juovaan vanhempaan on keskeisin lapsen elämään turvaa ja jatkuvuutta tuovista tekijöistä. Näin on jopa silloin, kun lapsen alkoholia käyttävä vanhempi on yksinhuoltaja ja toinen vanhempi asuu kauempana. Kaikki lapset kuvaavat alkoholiongelmattoman vanhemman turvalliseksi aikuiseksi (TK 1, 2 ja 3 s.17). Ei-juovan vanhemman läsnäolo niissä tilanteissa, kun toinen vanhempi käyttää alkoholia on lapselle erittäin tärkeää.

"T: --miltäs se tuntuu, kun, jos isi on humalassa ja sä oot veljien kanssa kotona, niin miltä susta tuntuu olla silloin kotona? L: Pahalta.. Mä haluaisin koko ajan, että äiti tulee. T: Ootat että äiti tulee? L nyökkää. T: Joo. Onks äiti sitten yleensä tullu? L: Joo, se pääsee kuudelta [töistä] ja se tulee seittemältä. Sillä kestää pyöräillä." (H3 s.7 r.189–193)

Kotona asuva alkoholiongelmaton vanhempi huolehtii lasten hyvinvoinnista, mihin alkoholiongelmainen vanhempi ei kykene ollessaan humalassa. Kun ei-juovan vanhemman kyky huolehtia on heikko, esimerkiksi sairauden takia, myös lapsen turvallisuus on vaakalaudalla. Eräs lapsi kuvaa, että häntä pelottaa aina kun äiti on sairas. Eräällä lapsella alkoholiongelmattomasta vanhemmasta on tullut suuri ihannoinnin kohde. Hänen isänsä ammatti ohjaa vahvasti myös omia ammattihaaveita, hän ihanoi vahvasti isän periaatetta olla lyömättä naisia ja toisaalta tuntee isän suojelevan häntä kaikilta muilta pahoilta ihmisiltä.

Joskus aikuiset voivat satuttaa lapsia tai toisiaan tai itseään.

- Onko joku satuttanut sinua esimerkiksi lyömällä, potkimalla, tönimällä tai tukistamalla?
On. Äitini heitteli minua käsistä seinään ja hiuksista pitkin lattiaa ja heitti puukolla jalkaan
- Oletko nähnyt tai kuullut jonkun aikuisen satuttavan toista aikuista?
en perheeseeni liittyvästi
- Oletko nähnyt tai kuullut jonkun aikuisen satuttavan itseään?
en oikeastaan
- Onko joku aikuinen koskettanut sinua sellaisella tavalla tai sellaiseen paikkaan, mikä ei tuntunut mukavalta?
Ei!
- Onko joku aikuinen kosketellut sinua yksityisalueisiisi, eli sellaisiin paikkoihin, jotka yleensä jäävät uimavuvun alle?
Ei! mutta jos oisi isäni oisi hakannut sen

(TK1, s.19)

Lapsilla näyttää olevan vahva tarve varjella alkoholiongelmaisen leimalta sitä vanhempaa, joka ei käytä alkoholia suuressa määrin. Tämä käy ilmi aineistossa useaan kertaan esiintyvistä ei-juovaa vanhempaa puoltavista lasten kommentteista koskien alkoholiongelmattoman alkoholinkäyttöä:

"L: Meijän iskä, ku se otti, se otti, se joi tota..öö..tota kaljaa... mut se meidän iskällä se ei mee millään tota, se ei tuu humalaan! Kun se juo kaljaa ja kun se ei juo enempää, kuin suunnilleen ehkä.. sillä meni kerrankin kolme tuntia, kun se joi yhtä olutta, niin ja sitte kun se ei vielä, se ei juo viinaa eikä mitään, niin meijän iskä ei tuu ikinä humalaan vaikka se ottaisi." (H1, s. 9, r.240–243)

"RO: Sie oot nähny äidin humalassa, eikö niin? L1 nyökkää. RO: Ja sie [L2:lle] oot nähny isän humalassa? L2 nyökkää. RO: Joo. Ootko sie [L2] nähny äidin humalassa? L2 puistaa päätään. L2: Äiti ei juo ees kun vaan vähäse. Ihan vähäse." (RY5, s.14, r.371–375)

Myöskään raittiin vanhemman väkivaltainen käytös ei lasten silmin ole riitatilanteissa niin vakavaa, kuin alkoholiongelmaisen vanhemman. Lapsi ajattelee vanhemman väkivaltaisen käytöksen olevan pikemminkin itseä suojelevaa kuin toista vahingoittavaa.

"T: Onks jotain sellasta tapahtunu [riitatilanteissa], että on tullu verta? L: Vähäsen. T: Missä tilanteessa, onks joku lyöny toista tai-? L: Äiti on. T: Äiti on lyöny isää? L: Niin. T: Kasvoille vai? L: Kasv- tonne noin, tänne. L näyttää takaraivoaan. T: Joo. Mistä äiti oli silloin vihanen? L: Juomisesta. Kai. -- T: (osoittaa lapsen täyttämää työkirjan lausetta) Sä et oo kenenkään aikuisen nähny satuttavan toista aikuista? L puistaa päätään. T: Mutta entä sitten se, kun äiti löi isää ni- L: (keskeyttäen) Se on lyöny vaan yhen kerran. T: Niin just. Mmm. Mutta satuttiko äiti silloin isää? L: Ei. " (H3, s. 13, r. 338–347)

Alkoholiongelmattoman vanhemman suojelua on käsittääkseni myös se, että lapset haluavat tarkkaan rajata, kumpaa vanhempaa heidän ryhmässä täyttämänsä työkirja koskee eli *kenen* alkoholiongelmasta on kyse. Ryhmätoiminnan kuluessa lapset alkoivat spontaanisti kirjoittaa työkirjan tehtävien päälle otsikoita "kertoo äidistä", "isä" tai "isästä". Erään lapsen työkirjasta näitä kommentteja löytyy lähes jokaisen tehtävän päältä.

(TK1, s.0)

6.2.3 Lapsen suhde alkoholia ongelmallisesti käyttävään vanhempaan

Tutkimuksen mukaan, yhtenä lasta vanhemman alkoholiongelmalta suojaavana tekijänä voidaan pitää myös lapsen hyvää suhdetta siihen vanhempaan, joka käyttää alkoholia ongelmallisesti. Tässä erityisen tärkeää on ne positiiviset kokemukset, joita lapsella on alkoholia käyttävästä vanhemmasta. Lapset tuomitsevat vanhempansa alkoholinkäytön voimakkaasti. He myös selvästi ilmaisevat, etteivät pidä vanhemmastaan silloin, kun tämä on humalassa (RY6 s. 20 r. 540). Eräs lapsi vastaa oman äitinsä olevan pelottavin hänen tuntemansa ihminen (RY6 s. 21, r. 573–576). Kaikista alkoholinkäytön herättämistä tunteista huolimatta, lapset vaikuttavat olevan erittäin kärsivällisiä lojaaliudessaan ja rakkaudessaan alkoholia käyttävää vanhempansa kohtaan. Kaikki lapset kertovat rakastavansa alkoholiongelmaista äitiään/isäänsä. Erityisen tärkeää lapsille on yhdessä olo ja kahden keskeinen aika vanhemman kanssa silloin, kun tämä ei ole humalassa. Lasten kuvaamat hyvät muistot vanhemman kanssa olemisesta liittyvät usein johonkin tavallisuudesta poikkeavaan, iloiseen tekemiseen.

"T: -- rakastatko sä sun äitiä? L: Joo. L hymyilee. T: Siitä huolimatta, että sua ärsyttää se juominen, niin sä tykät sun äidistä. L: Joo. T: Kerropa sitten joku tilanne, jolloin sulla on ollu erityisen mukavaa tai hauskaatai hyvä olla sun äidin kanssa. L: Noo... illon esim kun me oltiin, kun (pikkuveljen nimi):a ei ollu vielä, niin me oltiin tuolla huvipuistossa, niin

oltiin siellä mun kaverin kanssa ja sitte sen äidin kanssa oltiin siellä. Niin ni, silloin oli kivaa." (H2, s. 11, r. 300–308)

"T: Rakastatko sä sun isää? L: Vähäsen. -- T: Jos sä rakastat vähäsen, niin mistä se johtuu, että sä et rakasta ihan tosi paljon? L: Kun se tota juo. Siitä mä en tykkää. -- T: Onks isi joskus kuitenkin ihan mukava? L nyökyttelee. T: Kerroppa joku muisto, millon iskä on ollu tosi mukava sulle! L: No.. mmm... Me käytiin viimeks carting-centerissä. T: Aah, niin siellä ajalemassa, isin kanssa? L nyökkää hymyillen. T: Tuntuks susta, että se oli kivaa, kun isi tota oli sun kanssa? L Nyökyttelee. T: No, mitäs sä aattelet, että rakastaako iskä sua? L nyökyttelee nopeasti. T: Joo. Rakastaako silloinkin kun juo? L kuiskaa: Varmaan." (H3, s. 11, r. 266–283)

Yhteistä kahdelle edelliselle lasten kertomukselle on muun muassa se, että lasten kuvaamissa tilanteissa voisi kuvitella myös vanhemman heittäytyneen mukaan yhteiseen leikkiin lapsen kanssa. Lapset ovat luultavasti saaneet nähdä tällöin vanhempansa iloitsevan. Iloitsevan vanhemman näkeminen on ehkä vapauttanut lapset hetkeksi huolehtijan roolista suhteessa vanhempaan. Osittain myös sen seurauksena nuo hetket ovat kenties saaneet lapsen mielessä niin erityisen merkityksen.

6.2.4 Turvallisten ihmisten verkosto

Kaikki lapset kuvaavat, että heillä on elämässään ihmisiä, joihin luottaa ja joille vanhemman juomisesta voi puhua. Erityisen tärkeitä on sukulaisten tuoma tuki lapsen elämään. Isovanhemmat, tädit ja sedät ovat toisen, alkoholiongelmattoman vanhemman lisäksi lapsen elämässä tärkeitä henkilöitä, kun lapsi kamppailee vanhemman alkoholinkäytön aiheuttamien tunteiden ja tilanteiden kanssa. Eräs lapsi kertoo juttelevansa vanhemman juomisesta mummonsa kanssa:

"T: Millasta apua mummo on sulle antanu? L: Noo, silloin kun me on vaikka puhuttu puhelimesta siitä, nii... T: Juomisesta vai? L: Niin. Ja sitten kun mä oon ollu siellä, niin sitte se on silloin puhunu siitä. T: Joo. Mitä mummo ajattelee siitä juomisesta? L: No se ajattelee, että ei siinä mitään hyvää oo." (H2, s. 13, r. 347–352)

Sisarusten kanssa oleminen helpottaa lasten mukaan oloa silloin, kun vanhempi on humalassa. Se on parempi vaihtoehto yksinolemiselle, vaikkakin sisarusten kanssa olemiseen liittyy heistä huolehtimista ja vastuunkantoa.

"L: No on se sitten niinku vähän parempaa olla jonkun kanssa kuin yksin, sillon kun äiti on humalassa." (H2, s. 10, r. 278–279)

Kaverit luovat myös turvaa lapsen elämään perheessä, jossa vanhempi käyttää alkoholia lapsen mielestä ongelmallisesti. Kaikki tutkimukseen osallistuneet lapset mainitsevat, että heillä on vähintään kaksi hyvää ystävää. Pääosin kaverit ovat koulusta. Lapset kertovat, että kavereiden luokse voi mennä, kun vanhempi on humalassa (RY8 s. 8, r. 207). Kaverit merkitsevät tutkimukseen osallistuneiden lasten elämässä lähinnä mukavaa yhdessäoloa ikätovereiden kanssa. Kaverien kanssa "hassutellaan, juorutaan ja pelataan pelejä" (TK1 ja TK2 s. 6). Lapsi tuntee iloa kavereista ja kaverit ovat niitä ihmisiä, jotka saavat lapsen nauramaan (TK1, TK2 ja TK3 s. 20). Kavereille ei kuitenkaan puhuta vanhemman juomisesta, eikä lapsi kertomansa mukaan halua sitä tuoda esille kavereiden kuullen (H3, s. 2, r. 37–41 ja H2 s. 3, r. 57–64). Kaverien merkitys näyttää siten erityisesti tämän ikäisillä lapsilla liittyvän keskustelutuen sijaan siihen, että kavereiden kanssa touhuttaessa kotiasiat ja siihen liittyvät huolet unohtuvat.

Näyttäisi siltä, että jo pelkkä tieto turvallisten aikuisten olemassaolosta tuo lapsen elämään turvaa. Eräs lapsi ei ole konkreettisesti tarvinnut naapureilta vielä apua, mutta nimeää kuitenkin naapurit turvallisiksi aikuisiksi ja kokee, että heiltä voisi saada apua tilanteessa, jolloin vanhempi on kotona humalassa (H3, s. 11, r. 301–304). Myös se, että naapureiden luokse voi tarvittaessa mennä turvaan vanhemman alkoholinkäytöltä, on lapselle tärkeää:

"T: Onko sua napurit auttanu jotenki? L: Ei oo. Kuitenki niistä on jotakin hyötyä. T: Tuntuu turvalliselta, kun ne on olemassa, niinkö? L nyökkää. RO: Niin. Voisko sinne mennä kyläilemään sillon, kun pelottaa? L: En tiiä. RO: Uskaltaisit sie mennä niitten ovelle? L: Yks kerta menin, kun isi oli kotona ja mä en uskaltanu mennä kotiin. RO: Ja menit sie sitten naapuriin? L nyökkää: Eikä mulla ollu avaimia kotiin." (RY6, s. 10, r. 256–264)

Turvallisiin aikuisiin lukeutuvat lasten mukaan myös ammattiauttajat, kuten sosiaalityöntekijät, poliisi ja opettaja (TK1, TK2, TK3 s. 17). Erään lapsen mukaan rohkeat aikuiset ovat turvallisia aikuisia (TK1, s. 17). Lapset kokevat, että näihin ihmisiin hän saattaisi luottaa vanhemman alkoholinkäyttöä koskevissa asioissa ja että heille puhuminen voisi helpottaa oloa.

6.2.5 Arkirutiinit vievät ajatukset muualle

Arki itsessään voi toimia suojaavana tekijänä lapsen elämässä. Arjen askareet vievät lapsen ajatuksia toisaalle vanhemman alkoholiongelmasta. Jokaisen ryhmäkerran alussa kysyimme lapsilta kuulumiset kuluneelta päivältä tai viikonlopulta. Lähes poikkeuksetta lasten kuulumiset olivat positiivisia, koskien koulupäivän tapahtumia, ystävyys-suhteita tai muuta perhe-elämää.

L: Mulla on tämä [puolipilvisen sään kuva]. Tää pilvi vähän tarkoittaa sitä, että mulla on ollut tänään taas se pitkä päivä. Sitten tää aurinko on siiks, kun meillä oli tänään koulussa tota, tota aerobicikiä. (RY4, s.1, r. 24–25)

Vain eräs lapsi kuvasi pariin otteeseen viikonlopun jälkeen, että on ollut "rankkaa". Toinen kerta koski hänen edellisenä yönä näkemäänsä painajaista. Toisella kerralla lapsi ei halunnut kertoa sen enempää, mihin tällä viittasi.

L: Mä otin tämmösen [puolipilvisen sään kuvan], kun mulla oli viime yö vähän rankkaa, kun musta tuntu, että mä en saanu paljon ollenkaan nukuttua ja tota... RO: Tiiät sie, miks sie et saanu nukuttua, oliko siul joku syy siihen? L (surullisesti): Mää näin pikkasen painajaisia, ääniä korvista. (RY5, s.2, r. 30–33)

Koulunkäynti on tärkeä osa tämän ikäisten lasten elämää ja minäkuvaa. Koulusta löytyvät kaverit ja koulupäivä muodostaa selkeän päivärytmin. Jokaisella tutkimukseen osallistuneella lapsella on harrastus, joka oli tärkeä puheenaihe ryhmätapaamisilla. Harrastuksesta lapset saavat iloa, itseluottamusta ja se vie ajatukset pois perheen tilanteesta.

L1: Mä oon harrastanut ennen lätkää. L2: Mä varmaan meen harrastamaan. Joko kartinkia tai sitten jääkiekkoa. Tai salibandya. RO: Oottekste isin kanssa käyny kattomassa jääkiekko-ottelua? L2: Kaks kertaa, Pari kertaa. L1: Mä oon harrastanut jääkiekkoa kuus vuotta. L2: Kuus!? RO: L1 on ollut poikien joukkueessa.

Myös perheen yhteinen ajanvietto auttaa lasta säilyttämään tasapainonsa muuten haastavassa elämäntilanteessa. Lapset kuvaavat perheen yhteisiksi tekemisiksi erityisesti erilaiset pelit ja elokuvat, joita yhdessä tehdään ja katsotaan (TK1 ja TK2, s. 5). Myös lemmikkieläimet voivat olla perheen yhteinen harrastus ja tuottavat suuresti iloa lapselle (RY2, s. 4, r. 105–107).

6.2.6 Juomisesta puhuminen helpottaa oloa

Vaikka vanhemman alkoholinkäytöstä puhuminen tuntuu välillä lapsista surulliselta, pelottavalta ja ärsyttävältäkin, kaikki tutkimukseen osallistuneet lapset kuvaavat puhumisen helpottavan oloa, jonka asia lapselle aiheuttaa (TK1, 2, 3 s. 8). Negatiivisia juomisesta puhumiseen liittyvät tunteet ovat siksi, että itse asia on negatiivisesti latautunut. Eräskin lapsi kuvaa äidin alkoholiongelmasta puhumisen olevan ärsyttävää siksi, että äidin juominen ärsyttää lasta.

"T: -- Tänne sä oot kirjottanu, että juomisesta puhuminen tuntuu ärsyttävältä, niinkun aatteliksä ett tää ryhmä, vai niinku yleensä? Tuntuuks täällä ryhmässä puhuminen ärsyttävältä? L: Eeei. Mua niinku muuten ärsyttää. T: Niin. Se juominenko ärsyttää? L: Niin, että ei siinä mitään niinku hyvää oo..." (H2 s. 4, r. 96–100)

"(Lauseenjatko -tehtävä) T: Juomisesta puhuminen tuntuu minusta... L: Ihan kivalta semmosesti, että sitä voi siitä kokemuksesta, mitä äiti tai vanhemmat on tehneet, että... (Lapsen ääni hiljenee) T: Niistä saa kertoa? L: Joo." (H2 s. 21, 568–572)

Lapsille on tärkeää saada puhua vanhemman alkoholiongelmasta muille ihmisille, ovatpa he sitten ikätovereita tai aikuisia, joihin lapset saattavat luottaa. Ennen ryhmään osallistumista lapset kertoivat keskustelleensa vanhemman alkoholiongelmasta sukulaisten sekä alkoholiongelmattoman vanhemman kanssa, eräs lapsista myös sosiaalityöntekijän kanssa (TK1, TK2, TK3 s. 8). Itse

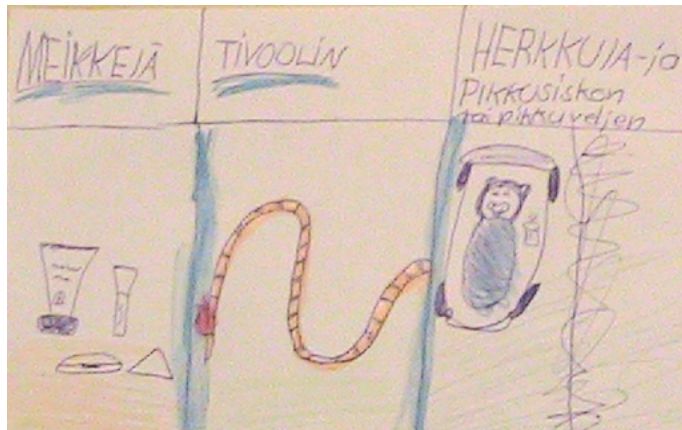
alkoholiongelmaisen kanssa keskustelua asiasta on käyty hyvin vähän. Eräs lapsi pitää isän kanssa keskustelua jopa mahdottomana, koska "isihän sitä juo" (RY3 s. 7, r. 186–187). Kaikki lapset toivovat, että keskustelua vanhempien kanssa olisi enemmän.

Lapsille on myös tärkeää tietää, että heitä tuetaan, puhuivatpa he juomisesta tai eivät. Ryhmän yhteydessä korostimme usein että vanhemman alkoholiongelmaasta saa sanoa, mitä haluaa: ei ole pakko puhua. Tämän tietäminen tuntui myös olevan tärkeää (RY1 s. 5, r. 129). Ryhmätoiminta osoitti sen, että vanhemman alkoholiongelmaasta puhuminen edellyttää lapselta vahvaa luottamusta sitä henkilöä kohtaan, kenelle hän kokemuksiaan jakaa. Lapset alkoivat puhua kokemuksistaan avoimemmin vasta kuudennen ryhmäkerran aikana ja henkilökohtaisemmin vasta kahdenkeskisissä haastattelutilanteissa. Vaikka ryhmän tuki ja lasten keskinäinen kommunikaatio jäi tässä tutkimuksessa ja siihen liittyneessä vertaisryhmätoiminnassa toivomaamme suppeammaksi, oli lasten kokemus näistä vähäisistäkin koko ryhmän kesken syntyneistä keskusteluista hyvin positiivinen:

T: Tuntuuks susta, että oot tutustunu täällä [ryhmässä] muihin lapsiin? L: Joo... T: Vaikka sillain, ei nyt varmaan niinku kauheesti oo sillain- mut kuitenkin on kuullu niitä asioita, mitä muutki on sanonu. L: Joo. T: Miltäs se on susta tuntunu, että toisilla lapsilla on ollu samanlaisia kokemuksia? L: No on se silleesti, että jos vaikka puhuttais niistä [kokemuksista], niin pystyis puhuu samoista asioista. (H2, s. 20, r. 532–538)

6.2.7 Toiveet kantavat tulevaisuuteen

Siitä huolimatta, että vanhemman alkoholinkäyttö on tutkimukseen osallistuneiden lasten elämää häiritsevä tekijä, kysyttäessä lapsilta heidän suurimpia toiveitaan, ei vanhemman alkoholinkäytön lopettaminen ole ensisijainen lasten mielessä oleva toive. Lasten toiveet ovat pääasiassa konkreettisia, omaan itseen kohdistuvia asioita. Lapset toivovat itselleen muun muassa ulkomaanmatkoja, isompaa huonetta, omaa tietokonetta, pehmeää sänkyä, moottoripyörää ja mikroautoa, meikkejä, tivoliin pääsemistä.

(KU11)

Tulevaisuuden haaveisiin lukeutuvat ammattitoiveet ja perheen perustamiseen liittyvät teemat. Lapset haluaisivat joskus olla itse vanhempia (esim. H1, s. 21, r. 580–581). Eräs lapsi uskoo vakaasti uraansa tulevana formulatähtenä (RY8 s. 16, r. 420). Luulen, että nämä ehkä arkisetkin, lähitulevaisuuteen kohdistuvat toiveet ja tulevaisuuteen sijoittuvat tavoitteet pitävät lapset kiinni arkirutiineissa ja omissa unelmissaan sen sijaan, että huomio kiinnittyisi yksinomaan vanhemman alkoholiongelmiaan. Siten ne toimivat vanhemman alkoholiongelmalta suojaavina tekijöinä lapsen elämässä. Myös mielikuvituksen maailmalla on oma suojaava vaikutuksensa, sillä lapsen unelmissa kaikki, jopa lentäminen, on mahdollista.

(KU13)

Huolimatta epävakasta kasvuolosuhteista, lapsilla on hyvä tahto perhettään ja vanhempiin kohtaan. Kaikki lapset toivovat vanhemmilleen vain hyviä asioita,

kuten apua fyysisiin ja mielen sairauksiin (H1, 23, r.616–618), töihin pääsyä ja perheen taloudellisen tilanteen kohenemista (MKT3, s.3), iloa (Kuva X), rauhaa ja helppoa elämää (MKT1, s.3).

"(Pelataan lauseenjatko -peliä) RO: -- Toivon, että äiti oppisi... L1: Noo... (mieltii) Että se pystyis opettaa ja auttamaan mua englanninkielessä. RO: Joo. -- Toivon, että äiti voisi... L2: (Miettien) Se sais silleen, että niinku, se ei niinku suris koko ajan tai silleen. Sille on tullu se siitä, kun me lähetettiin." (RY6, s. 23, r. 616–621)

Lapset toivovat vanhemmiltaan huolenpitoa, läsnäoloa (H1 s.12, r. 334–335) ja apua omaan arkeensa, kuten koulunkäyntiin (RY6 s. 23, r. 617, 638). Eräs lapsi toivoo, ettei joutuisi enää koskaan kokemaan vanhemman pahoinpitelyä (MKT1, s. 3). Kaikkien lasten toive alkoholinkäytön suhteen on se, että vanhempi voisi hillitä omaa alkoholinkäyttöä ja että se voisi kokonaan loppua. Tämän lisäksi lapset toivovat, ettei heille itselleen tai kenellekään muulle perheenjäsenelle tulisi ikinä halua juoda alkoholia tai varsinkaan alkoholiongelmia (MKT2, s.3) Lapset uskovat vakaasti siihen, että heidän vanhempansa voivat joskus lopettaa alkoholinkäytön kokonaan. Eräiden lasten kohdalla toive on jo toteutunutkin tai alkoholinkäyttö on ainakin huomattavasti vähentynyt (H1, s. 25, r, 669–671).

"T: No, mitä sä toivoisit iskälle siihen juomiseen liittyen? L: Että se ei jois enää. T: Joo, no, uskotko sä, että sun iskä vois josks lopettaa sen juomisen? L: Joo. T: -- Mikäs on sun oma isoin toive? Isoin toive? L: Ai mun? T: Joo. L: (mieltii) Ööö.. Ettei mulle tulis halua ottaa alkoholia." (H3, s. 16, r. 419–426)

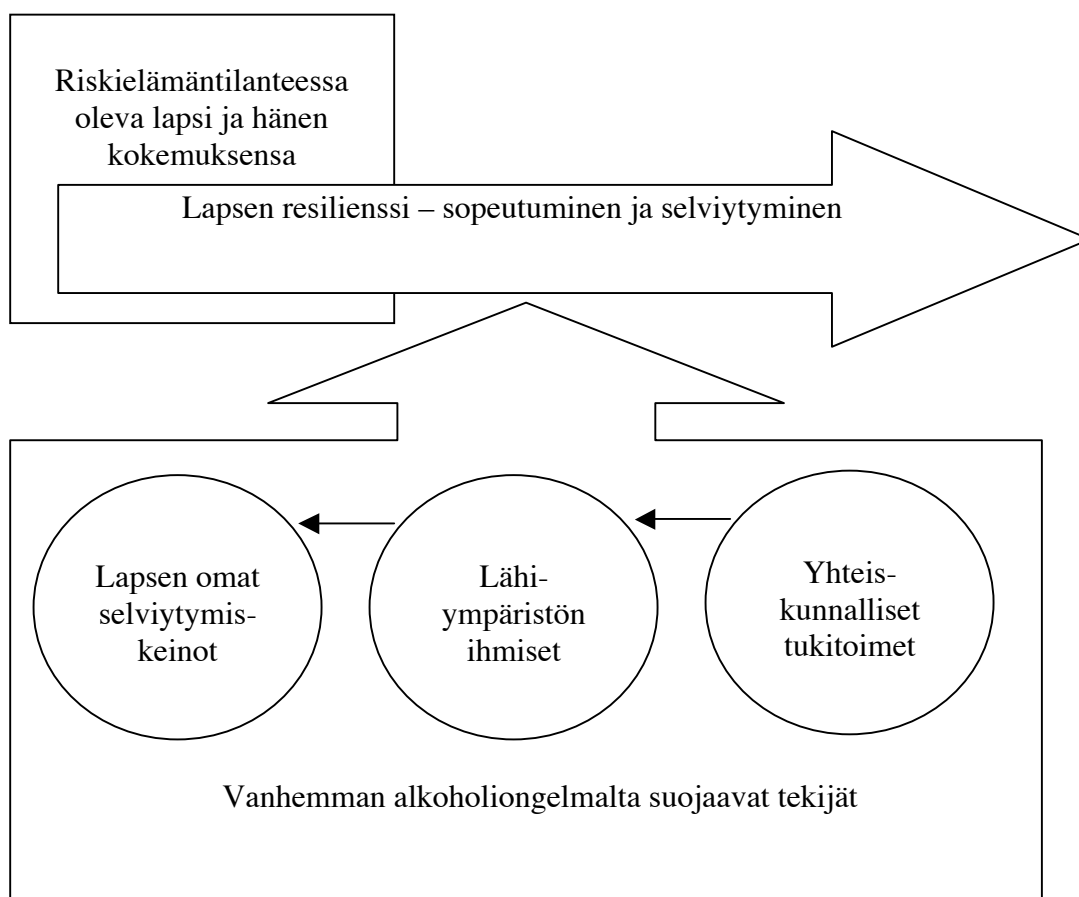
TOIVEET

- Mihin asioihin sinä toivoisit apua itsellesi?
~~JUONATTAFI~~ JENTIEDÄ
- Mihin asioihin toivoisit vanhemillesi apua?
JUOMISEN
- Mihin asioihin toivot sisaruksillesi apua?
MINÄ ENTIEDÄ
- Mitä toiveita sinulla on vanhemillesi?
ILOA

(TK3 s. 21)

7 TULOSTEN TARKASTELU JA POHDINTA

Tutkimuksen tulokset ovat pääosin yhdensuuntaisia niiden harvojen tutkimusten kanssa, joita alkoholiongelmiaisten vanhempien lasten kokemuksista on aiemmin tehty. Monet tutkimukset kuitenkin jättävät huomiotta lapsen selviytymisen keinot. Näihin suojaaviin tekijöihin on tässä tutkimuksessa kiinnitetty erityisesti huomiota. Tutkimustulosten mukaan lapsen elämässä näyttäytyy useita eri tason suojaavia tekijöitä, joiden perusteella lapsen elämään alkoholiongelmaisen vanhemman kanssa liittyy kiinteästi selviytymisen näkökulma. Nämä eri tason suojaavat tekijät vaikuttavat toisiinsa, vaikuttaen lopulta lapsen kykyyn käsitellä perheessä esiintyvää alkoholiongelmaa ja tukevat siten lapsen resilienssiä eli sopeutumista vaikeassa elämäntilanteesta (Kuvio 7).

Kuvio 7. Lapsen selviytyminen riskielämäntilanteesta

7.1 Vanhemman alkoholiongelma lapsen elämän riskitekijänä

Tutkimuksen perusteella voidaan todeta, että elämään alkoholiongelmaisen kanssa liittyy monia sellaisia seikkoja, jotka saavat vanhemman alkoholiongelman näyttäytymään riskitekijänä lapsen elämässä. Samansuuntaisia tutkimustuloksia on saatu myös aiemmin (esim. Cork 1990; Orford & Velleman 1990). Lapsen elämää sävyttävät negatiiviset kokemukset ja tunteet, joiden kanssa lapsi joutuu selviämään päivästä toiseen. Valkonen (2006, 38–53) kysyi tutkimukseensa osallistuneilta viides–kuudesluokkaisilta lapsilta hyvän vanhemman määritelmiä. Vahvimmin lasten vastauksissa nousi esiin huolehtiminen, välittäminen ja rakastaminen. Tutkimukseen osallistuneet lapset suhtautuivat vanhemman päihteiden käyttöön hyvin ehdottomasti: hyvä isä tai äiti ei saa juoda alkoholia. Tätä perusteltiin sillä, että alkoholia käyttävä vanhempi ei kykene pitämään huolta lapsestaan. Tähänkin tutkimukseen osallistuneiden lasten kokemus alkoholista ja vanhemman alkoholinkäytöstä on lähes poikkeuksetta negatiivinen ja tuomitseva. Lapset kertovat myös jääneensä vaille huolenpitoa tilanteissa, joissa vanhempi on alkoholin vaikutuksen alaisena.

Holmberg (2003, 11) huomauttaa, että lapsen hätää lisää usein se, että hän ei ymmärrä vanhempansa varsinaisesti olevan alkoholisti, vaikka tietääkin alkoholinkäytöstä. Lapsen mielikuvissa alkoholi yhdistyy helposti haisevaan ja likaiseen ukkoon. Alkoholisti on lapsen mielestä aivan erilainen kuin oma äiti tai isä, joka tekee myös kivoja juttuja ja jolla on perhe ja koti. Myös tähän tutkimukseen osallistuneet lapset kuvailivat alkoholistia aivan eri tavoin kuin omaa vanhempaansa. Lapset eivät niinkään pidä vanhempaansa alkoholiongelmaisena, mutta vanhemman humalassa oleminen nousee esille lapsen kokemuksissa pelottavana ja turvattomana kokemuksena. Itäpuisto (2005, 72) mainitseekin, että alkoholiongelmaisten vanhempien lasten kuvauksissa vanhemman alkoholinkäyttöä ei niinkään kuvata ongelmaksi, vaan humalaa ja väkivaltaa, joka siitä yleensä seuraa. Hän kuvaa myös vanhemman alkoholiongelmaista tietoiseksi tulemisen tapahtuvan pitkän prosessin aikana havahtumalla (Itäpuisto 2005, 68). Ongelmallista vanhempien alkoholiongelman nimeämisessä on se, että toisaalta lapset näyttävät reagoivan vanhemman alkoholinkäyttöön huomattava varhain ja se on heille ongelma vain satunnaisestikin

tapahtuvana humalakäyttäytymisenä. Sellainenkin alkoholinkäyttö, jota aikuisten näkökulmasta voisi pitää vielä normaalina, saattaa ahdistaa lapsia. Toisaalta lapset eivät itse nimeä vanhemman alkoholiongelmaa, vaan kuvittelevat juomisen kuuluvan asiaan.

Vanhemman alkoholinkäyttöön liittyy lasten mielessä paljon negatiivisia tunteita. Kroll (2004, 129) kokoaa lasten kokemuksia selventävien tutkimusten tuloksia. Hänen mukaansa erityisesti pelko, viha ja häpeä kuvataan toistuviksi lasten tunteiksi. Samat tunteet nousivat esiin myös tässä tutkimuksessa. Häpeä liittyy usein humalaisen vanhemman käyttäytymiseen. Mielenkiintoinen tutkimustulos on myös se, että vaikka vanhempi kuvataan usein hyväntuuliseksi humalaisena, myös se voi aiheuttaa lapsessa ahdistusta ja pelkoa. Suurin lasten mielessä vaikuttava tunne on kuitenkin huoli ja huolestuneisuus. Tutkimukseen osallistuneiden lasten kokemuksissa huoli vanhemmasta tai perheen tilanteesta on hyvin kokonaisvaltainen. Huoli kohdistuu vanhemman hyvinvointiin tämän ollessa humalassa, mutta myös ajoittain lapseen itseensä tai esimerkiksi toisen vanhemman jaksamiseen. Välillä huolta sävyttää pelko pahoista tapahtumista. Huoli saa lapsen ottamaan vastuunkantajan roolin, mikä osaltaan voi olla myös lapsen reaktio vaikeaan elämäntilanteeseen ja yritys selviytyä siitä muuttamalla ja vaikuttamalla asioihin. Lapsen parentifioituminen on yleinen ilmiö alkoholiongelmaisten vanhempien lasten kohdalla (ks. esim. Velleman & Orford 1990; Itäpuisto 2005). Tällöin lapsi unohtaa omat lapsen tarpeensa ja koittaa sopeuttaa käyttäytymisensä aikuisen tai muiden perheenjäsenten tarpeisiin.

Alkoholinkäyttöön liittyvät riidat ovat usein väkivaltaisia, minkä lapset kertovat aiheuttavan pelkoa. Myös Itäpuiston (2005, 74) mukaan väkivalta on aikuisen humalan ohella lasten elämää järkyttävä tekijä. Väkivaltaa esiintyy perheissä sekä fyysisenä että henkisenä. Kuten aikaisempiin tutkimuksiin (esim. Itäpuisto 2005) myös tähänkin tutkimukseen osallistuneet lapset pitävät väkivallan syynä tai sitä edeltävänä tekijänä alkoholia. Alkoholinkäytön lisäksi vanhemman mielen-terveysongelmat lisäävät perheessä esiintyvää väkivaltaa. Joissakin alkoholi-ongelmaisten vanhempien kokemuksia ja elämää käsittelevissä tutkimuksissa myös lasten kokema seksuaalinen väkivalta on yksi koettu haitta. Tässä tutkimuksessa sitä

ei kuitenkaan lasten kertomana esiinny ja vaikka lapsilla olisikin seksuaaliseen väkivaltaan liittyviä kokemuksia, ei ole itsestään selvää, että lapset toisivat kyseisen, henkilökohtaisen ja suurta luottamusta vaativan asian esille näin lyhyen ryhmätoiminnan puitteissa.

Jo aineistonkeruun aikana useaan otteeseen huomasin, että tunteiden nimeäminen oli haasteellista lapsille. Lisäksi lapsilla oli verbaalisesti käytössään melko suppea skaala erilaisia tunteita. Lapsen vaikeuteen nimetä tunteitaan saattaa olla syynä lapsen ikätason lisäksi myös se, että lapsi ei ole saanut kotona mallia tunteiden nimeämisestä ja ääneen sanomisesta. Alkoholiperheessä tunteiden piilottelu ja negatiivisten tunteiden kieltäminen on yleistä. Voi olla, että lapsi sopeutuu tähän toimintamalliin.

Aiemmissa alkoholiongelmiaisten vanhempien lasten kokemuksia koskevissa tutkimuksissa yksi selkeä tutkimustulos on se, että vanhemman sukupuoli määrittää lapsen kokemuksia. Itäpuiston mukaan (2005, 89) empiirisen aineiston pohjalta voidaan äidin ja isän alkoholinkäytöllä olevan erilaisia merkityksiä lapsille ja usein äidin juominen koetaan vaikeampana kuin isän. Tämä johtuu kenties siitä, että monissa perheissä äidin rooli kodin ja lasten huoltajana on merkittävä. Myös naisten alkoholinkäyttöä on kautta aikojen pidetty tuomittavampana kuin miesten, mikä on vaikeaa myös lapsille. Tämä tutkimus ei anna mielestäni riittävästi aineistoa, jonka pohjalta sukupuolisuuden kysymys voitaisiin nostaa tarkempaan keskusteluun. Aineistossa on kuitenkin viitteitä siihen, että lapsi kokee humalaisen isän uhkaavampana kuin humalaisen äidin. Lapset myös kertovat äidin kykenevän osittaiseen huolenpitoon ollessaan humalassa, kun puolestaan isä on vetäytyvämpi. Tutkittavien vähäisyydestä johtuen näen kuitenkin, että humalan kokemiseen voi vaikuttaa lukuisat muutkin tekijät kuin sukupuoli, esimerkiksi persoonallisuuden piirteet tai lapsi–vanhempi -suhteen laatu yleisemmin.

7.2 Lapsen omat selviytymiskeinot suojaavat lasta

Tutkimuksen perusteella voidaan todeta, että alkoholiongelmaisen vanhemman kanssa elävät lapset kykenevät suojelemaan itseään ja rakentamaan omia

selviytymisen mallejaan tilanteissa, jotka uhkaavat heidän fyysistä tai psyykkistä hyvinvointia. Siten tutkimus osaltaan tukee ajattelua, jonka mukaan lapsi ei ole avuton uhri vaan sosiaalisesti kompetenssi toimija suhteessa omaan perheeseensä (ks. esim. Itäpuisto 2005). Tässä tutkimuksessa lapsen toiminnan tasolla näkyvä vastaus vanhemman alkoholinkäyttöön on usein joko vetäytymistä tai vastuunkantoa. On haasteellista määritellä, onko lasten vetäytyminen pois humalaisen vanhemman läsnäolosta ongelman kieltämistä vai osa lapsen kehittämää selviytymisstrategiaa. Tähän tutkimukseen osallistuneiden lasten kohdalla pitäisin sitä osana heidän selviytymistään, sillä lapset kertovat kuitenkin sivusta tarkkailevansa vanhempansa tekemisiä, eivätkä siten kiellä vanhemman alkoholiongelmaa. Kieltäminenkin voi tosin olla osa selviytymistä, sillä kieltävä ajattelutapa saattaa luoda illuusion, että koko ongelmaa ei ole olemassa. Leipoldin ja Greven (2009, 45) selviytymiskyvyn, resilienssin ja kehityksen integroivan mallin mukaan defensiivinen suhtautuminen ei pidemmän päälle tue lapsen selviytymistä vaikeassa elämäntilanteessa.

Lapset ovat kehitelleet itselleen turvatoimintoja ja turvapaikkoja päästäkseen pois vanhemman humalan vaikutuspiiristä. Lapsilla vaikuttaa olevan useita toimintastrategioita ja myös psyykkisiä ajattelumalleja, joilla he turvaavat minäänsä. Kaikissa tutkimukseen osallistuneiden lasten kuvaamissa turvapaikoissa yhteistä on se, että paikka tuo ikään kuin selvät fyysiset rajat lapsen ympärille. Oman huoneen suljettu ovi toimii väliseinänä humalaisen vanhemman ja lapsen välillä. Pieni, ahdas kaappi tuo lapselle kenties turvaa juuri siksi, että rajat ovat hyvin lähellä ja tuntuvat konkreettisesti. Suihkussa lapsi kenties rentoutuu ja tuntee lämpimän veden kosketuksen. Sama taitaa olla myös syynä siihen, miksi peitto koetaan turvallisenä. Toisaalta se voi olla lapselle sellaisen sylin korvike, joka heiltä noissa pelottavissa tilanteissa puuttuu. Keskittymällä johonkin huolettomaan tekemiseen lapset todennäköisesti estävät itseään ajattelemasta vanhemman humalassa olemista. Siksi olen tässä tutkimuksessa nimennyt nämä lapsen tekemiset lapsen kehittämiksi *turvatoiminnoiksi* vanhemman alkoholinkäyttöön liittyviin tilanteisiin. Turvatoiminnoilla lapset joko torjuvat vanhemman alkoholinkäytön aiheuttamat negatiiviset tunteet tai sitten nämä tunteet kanavoituvat ja saavat heijastuspintaa esimerkiksi elokuvista, televisio-ohjelmista, musiikista ja peleistä. Lapsen psyyk-

kisiin selviytymiskeinoihin lukeutuvat myös lapsen tulevaisuuden toiveet ja unelmat. Ne ovat osa niitä psykologisia ajattelumalleja, jotka riskielämäntilanteessa auttavat lasta suuntautumaan tulevaisuuteen. Tähän tutkimukseen osallistuneilla lapsilla on erittäin positiivinen tulevaisuudenkuva.

Myös aktiivisen roolin ottaminen suhteessa perheeseen ja itseen vanhemman ollessa humalassa saattaa helpottaa lapsia selviytymään tilanteista. Huolehtiminen itsestä, vanhemmasta tai pienemmistä sisaruksista sekä vastuunkanto perheen muista asioista on usein huolestuneisuuden seurausta ja esimerkiksi Ackerman (1991, 49) kuvaa sen olevan lapselle vahingollista. Hänen mukaansa toisista huolehtiminen tuottaa nopeutettua kehitystä, joka taas johtaa rooliristiriitoihin. Vastuunkanto voi kuitenkin toimia lapsen minäpystyvyyttä tukevana lapsen valitsemana toimintamuotona. Lapsi kokee voivansa vaikuttaa tapahtumiin ja siten vähentämään vanhemman alkoholiongelman vaikutuksia. Tähän tutkimukseen osallistuneiden lasten kertomuksissa huolehtiminen oli toisaalta pakollista vastuunkantoa, toisaalta lapsen tapaa koittaa auttaa vanhempaa ja perhettä selviytymään tilanteista. Kuten tähän tutkimukseen osallistuneet lapset, myös muihin tutkimuksiin (esim. Bancroft & al. 2004, Holmila & Ilva 2010) osallistuneiden lasten selviytymiskeinoja ovat olleet muun muassa musiikin kuuntelu, omaan huoneeseen sulkeutuminen tai vanhemman sotkujen siivoaminen. Bancroft et al. (2004, 37) toteavat, että tätä kautta lapset saavat tärkeäksi kokemansa tunteen ympäristönsä hallinnasta.

Lapsen omiin selviytymiskeinoihin liittyy lapsen valitsema suhtautumistapa vaikeaan elämäntilanteeseen. Defensiivinen suhtautuminen ei tue lapsen selviytymistä, mutta assimilaatioon ja akkomodaatioon kykenevällä lapsella on edellytykset selvitä ja kehittyä eteenpäin elämän riskitekijöistä huolimatta (Leipold ja Greve 2009, 45). Turvalliset ihmiset auttavat lasta suhtautumaan vanhemman alkoholiongelmaan ja valitsemaan oman selviytymistapansa. Läheisien turvallisten ihmisten puoleen kääntyminen on yksi lapsen selviytymiskeinoista ja kyky hakeutua tällaisten ihmisten luokse kuvaa Mannisen, Santalahden ja Pihan (2008, 2049) mukaan lapsen vahvaa resilienssiä. Oppiakseen oikeanlaisia toiminta- ja ajattelutapoja lasten hyvinvointia uhkaaviin tilanteisiin lapsi tarvitsee tukea lähiympäristöltään.

7.3 Turvalliset ihmiset tukevat lasten minäpystyvyyttä

Orfordin coping-näkemys (1998) perustuu ajatukselle, että ympäristön ihmiset voivat joko auttaa tai haitata perheenjäsenen juomisesta kärsivien selviytymistä. Lähipiirin ihmiset voivat auttaa lasta löytämään selviytymiskeinoja ja ylläpitää niitä tarjoamalla emotionaalista, informaalista ja materiaalista tukea. Elämäntarinat koskien resilienssiä ovat opettaneet, että kompetenssi, luottamus ja huolenpito voi kukoistaa jopa hyvinkin epäsuotuisissa olosuhteissa, mikäli lapsi kohtaa ihmisiä, jotka tarjoavat heille turvallisuuden perustan luottamuksen, itsenäistymisen ja oma-aloitteisuuden kehittymiselle (Werner 2000, 130). Wernerin ja Johnsonin pitkittäistutkimus alkoholiongelmaisten vanhempien lasten elämästä Kauain saarella osoitti, että lapsen elämään läheisesti liittyvien muiden positiivisten ihmissuhteiden tuki auttaa lasta selviämään lapsuudessaan läsnä olleista riskitekijöistä silloin, kun lapsen omat vanhemmat ovat kyvyttömiä tuen antamiseen. Tutkimuksen perusteella todettiin, että niillä alkoholiongelmaisen vanhemman kanssa kasvaneilla henkilöillä, jotka olivat selviytyneet lapsuuden traumastaan hyvin ja tulleet itsevarmoiksi, luottamiskykyisiksi ja muista huolehtimaan kykeneviksi aikuisiksi ("the resilient children of alcoholics"), oli turvallisia, luotettavia ihmissuhteita kodin ulkopuolella enemmän kuin niillä, joilla oli selviytymisen ongelmia vielä 32 vuoden iässä. (Werner & Johnson 2004, 706, 717.) Myös tämän tutkimuksen perusteella voidaan sanoa, että lapsen ja perheen ympärillä olevat muut ihmiset, kuten alkoholiongelmaton vanhempi, isovanhemmat, sukulaiset, lapsen ystävät, naapurit, opettajat tai muut ammattilaiset, ovat omalla paikallaan suojaamassa lapsia vanhemman alkoholiongelman vaikutuksilta ja antavat tukea sekä turvaa lapsen elämään.

Kuten tämä tutkimus osoittaa, myös Werner ja Johnson (2004, 707–708) ovat nähneet alkoholiongelmaton vanhemman roolin lapsen elämässä erityisen tärkeäksi. Mitä enemmän alkoholiongelmaton vanhempi kykenee tuenantoon, sitä enemmän lasten elämässä on hoivaa, suojaa ja ohjausta, jota lapset tarvitsevat optimaaliseen kehitykseen. Tukea antava alkoholiongelmaton vanhempi voi luoda positiivisen perheilmapiirin, jossa on vanhemmuutta ja myönteisiä roolimalleja lapsille. Näyttäisi, että tällainen kehityssuunta toteutuu tähän tutkimukseen osallistuneiden lasten perheissä.

Mielenkiintoinen aineistosta esiin nouseva piirre on lapsen tarve suojella leimautumiselta alkoholiongelmatoita vanhempaa. Itse näen tuon suojelun osoituksena lapsen tarpeesta ylläpitää positiivista kuvaa edes toisesta vanhemmastaan. Suojelu liittyyne lisäksi siihen lojaaliuteen, jota lapsi tuntee vanhempiaan kohtaan. Lapsen suojelutarpeen taustalla voi olla myös pelko siitä, että joutuu eroon vanhemmistaan, mikäli nämä molemmat nähdään kyvyttömiksi takaamaan lapselle turvalliset elinolot. Ennako-oletukseni aineistonkeruuseen ryhtyessäni oli, että vanhemman alkoholiongelma leimaa kokonaisvaltaisesti lapsen suhdetta alkoholiongelmaiseen vanhempansa. Tutkimuksen perusteella voidaan kuitenkin todeta, että lapsi pyrkii pitämään tarkasti erillään käsityksensä humalaisesta ja raittiista vanhemmasta. Lapset ovat myös erittäin sinnikkäitä ylläpitämään sitä "hyvän vanhemman" käsitystä, jonka he rakentavat alkoholiongelman ulkopuolisesta suhteestaan vanhempansa. Näyttäisi siltä, että nimenomaan tuosta käsityksestä kiinnipitäminen silloinkin, kun "paha vanhempi" on humalassa, suojaa lapsia alkoholiongelman vaikutuksilta.

Sisaruksilla on lasten elämässä suuri rooli. Tähän tutkimukseen osallistuneet lapset kuvailevat viettävänsä aikaa sisarustensa kanssa, kun vanhempi on humalassa. Sisarukset huolehtivat toisistaan. Perheen esikoisilla sisarusten kanssa olemiseen liittyy vahvasti huolenpidon näkökulma. Ne, joilla on vanhempia sisaruksia, saavat heiltä turvaa vanhemman alkoholiongelmaa koskevissa asioissa. Isovanhemmat ja muut lähisukulaiset (esimerkiksi sedät ja tädit) voivat myös näyttäytyä lapsen elämässä sellaisina aikuisina, joilta lapset saavat sekä fyysistä että emotionaalista apua ongelmiinsa. Wernerin ja Johnsonin (2004, 710) tutkimuksessa isovanhempien huolenpito lapsia kohtaan nousi erityisen merkittäväksi suojaavaksi tekijäksi lapsen elämässä. He myös havaitsivat, että hyvin monella lapsella oli lempisetä tai -täti, joka auttoi torjumaan kotielämän aiheuttamaa traumaa. Näiltä henkilöiltä saadut neuvot esimerkiksi tulevaisuutta koskien korvasivat erityisesti nuorten kohdalla puuttuvaa vanhemmuutta. Myös tässä tutkimuksessa isovanhemmat, täti ja tädiksi nimetty henkilö esiintyvät lasten kuvauksissa turvallisina aikuisina, joiden kanssa vanhemman alkoholinkäytöstä on mahdollista puhua.

Kuten Werner ja Johnson (2004, 711) toteavat, myös tähän tutkimukseen osallistuneiden lasten kohdalla lapselle läheiset turvalliset aikuiset, vaikka eivät esiintyisi välittömästi suojaa antavina toimijoina lapsen elämässä, ovat joka tapauksessa lapselle positiivisia roolimalleja. Tämä käy ilmi muun muassa siitä, miten tähän tutkimukseen osallistuneet lapset puhuvat opettajistaan tai muista ihailemistaan aikuisista. Aikuisten myönteiset roolimallit ovat tärkeitä lapselle, jonka kuva omasta vanhemmasta on osin rikkoutunut.

Luthar, Sawyer & Brown (2006, 106–107) erottelevat riskielämäntilanteessa vaikuttavat tekijät suojaaviin, tukea antaviin ja haavoittaviin tekijöihin. Tässä tutkimuksessa oletuksena on, että vanhemman alkoholinkäyttö on lapsen kannalta ongelmallinen ja lapselle riskielämäntilanteen aiheuttava tekijä. Tutkimuksessa pyritään kuvaamaan lasten elämässä vaikuttavia suojaavia tekijöitä. Suojaavat tekijät muuttavat riskin vaikutuksia positiivisempaan suuntaan. Ne ovat tekijöitä, jotka auttavat yksilön selviytymistä ja ovat hänelle hyödyksi. Ei ole kuitenkaan itsestään selvää, ovatko suojaavat tekijät haavoittavien tekijöiden vastakohta. Kuten Luthar, Sawyer ja Brown (2006, 106) huomauttavat, on mahdollista, että suojaavat tekijät ja haavoittavat tekijät ovatkin saman asian eri näkökulmia. Myös lasten puheessa esimerkiksi alkoholia käyttävä vanhempi esiintyy alkoholinkäytön haavoittavuuden lisäksi myös turvaa ja suojaa antavana tekijänä lasten elämässä silloin, kun he ovat lapsen sellaisessa suhteessa, jossa alkoholi ei ole läsnä.

Orford (1998, 128–132), vaikka korostaakin ympäristön ihmisten tukea selviytymisessä, kuitenkin huomauttaa, että tuen saaminen ympäristöltä on käytännössä vaikeaa. Hänen mukaansa ympäristön ihmiset pikemminkin leimaavat ja tuomitsevat kuin tukevat perhettä. Myös Itäpuiston (2005, 93) aineistossa keskeiseksi huolenaiheeksi nousee se, että avun ja tuen saaminen on ollut lapsuudessa vaikeaa. Ei-alkoholiongelmaiset sukulaiset ja tuttavat ovat karttaneet perhettä etenkin silloin, kun molemmat vanhemmat juovat. Viralliset auttamisjärjestelmät eivät ole tavoittaneet edes niitä, joiden vanhempien ongelmat ovat vakavia. Lisäksi lasten yritykset puhua vanhempiensa alkoholiongelmista ja omista kokemuksistaan on torjuttu tai vaiennettu. Vain harvoilla kertojista on kokemuksia ympäristön aikuisten tuesta ja avusta. Vuoden 2009 Lasinen lapsuus -gallupissa kartoitettiin suomalaisten

herkkyyttä havaita ympärillään vanhempien päihteidenkäytöstä haittoja kokevia lapsia. Kyselyn mukaan joka kolmas tuntee lähipiirissään vähintään yhden perheen, jossa vanhemmat käyttävät liikaa päihteitä. Suurin osa tällaisia perheitä tuntevista arvioi vanhempien liiallisen päihteidenkäytön olevan haitallista perheen lasten kannalta. Viidesosa näin vastanneista ei ole itse toiminut mitenkään lapsen tilanteen helpottamiseksi. Syiksi vastaajat ilmoittivat muun muassa sen, että he eivät tunne perhettä riittävän hyvin tai että he eivät halua puuttua toisen perheen sisäisiin asioihin. (www.lasinenlapsuus.fi.) Tähän tutkimukseen osallistuneet lapset kuuluvat ilmeisesti siihen neljään viidesosaan, joka on saanut apua läheisiltään vanhemman päihteidenkäyttöä koskevissa asioissa. Lapset kertovat saavansa turvaa ja apua ei-alkoholiongelmaiselta vanhemmalta, sukulaisilta tai muilta läheisiltä aikuisilta. Tilanne ei heidän näkökulmastaan ole siten niin toivoton kuin aiempi tutkimus on osoittanut. Ryhmätoiminta osaltaan avasi lapsille mahdollisuuden vertaistukeen ja kokemustensa käsittelemiseen ammattilaisten kanssa. Lapset itse myös kokevat, että puhuminen auttaa heitä.

Sisäasiainministeriö (2007, 8) ehdottaa lasten ja nuorten syrjäytymistä koskevassa selonteossaan auttamisjärjestelmän verkostoimista yhä toimivammaksi kokonaisuudeksi. Käytännön työssä on noussut yhä selvemmin esille tarve siirtyä kapeasta sektorikohtaisesta toimintatavasta kokonaisvaltaisempaan moniammatillisempaan toimintamalliin, jossa eri viranomaiset yhdessä puuttuvat ongelmiin ja etsivät niihin ratkaisuja. Ongelmien monimuotoisuuden vuoksi niiden ratkaisemiseen tarvitaan usein moniammatillisia ratkaisumalleja. Alkoholiongelmaisten vanhempien lasten kohdalla on tärkeää, että koko lapsen lähiympäristö, lastensuojeluviranomaiset, perhe ja sukulaiset, poliisi ja opettajat toimivat samaan suuntaan lasta auttaakseen.

7.4 Jatkotutkimusehdotuksia

Käsitteenä päihdeperhe tai alkoholiperhe on mielestäni kyseenalainen. Tutkimuksessani olen käyttänyt sitä muun muassa aiempiin tutkimuksiin viitatessani, sillä se on yleisesti käytössä oleva termi. Päihdeongelma on aina henkilökohtainen, joskin se

heijastuu kaikkiin perheenjäseniin ja siksi he tarvitsevat myös apua. Päihdeperhekäsité leimaa mielestäni syyttä koko perheen. Jatkotutkimushaasteeksi voisi täten nousta myös päihdeongelmaa käsittelevien termistöjen tarkentaminen ja mahdollisesti uuden luominen. Tutkimukseeni osallistui vain kolme yksittäistä lasta tuhansien lasten joukosta, joiden kodissa juodaan ongelmallisesti. Laajempi aineistonkeruu esimerkiksi useammalta lapselta antaisi perustellumpaa ja varmempaa tietoa lapsen kokemuksesta. Tämä on haaste jatkotutkimukselle, sillä päihdeperheiden lapset tuntuvat olevan hyvin vaikeasti tavoitettavissa.

Aineistoni antoi runsaasti materiaalia ryhmätoiminnasta ja vertaistuesta alkoholia käyttävien vanhempien lasten kohdalla. Aluksi ajatuksena ollut ryhmäprosessin tutkiminen osoittautuikin liian laajaksi gradumittaan. Näin ollen tämä tehtävä jää jatkotutkimuksen haasteeksi. Olisi mielenkiintoista selvittää, millä tavalla ryhmään osallistuminen auttoi lasten perheitä ja otettiinko vanhemman alkoholin käyttö perheissä puheeksi. Mielenkiintoista olisi myös tietää, vaikuttiko ryhmätoimintaan osallistuminen lasten asenteisiin suhteessa vanhempiin tai/ja alkoholiin. Erityisen kiinnostavaa olisi tietää, millaista lasten arki perheissä on ryhmätoiminnan jälkeen ollut.

Lapsen selviytyminen on sekin vielä vähän tutkittu näkökulma. Vaikka Orfordin selviytymisteoreettinen malli ansiokkaasti kyseenalaistaa alkoholi-ongelmaisten läheisten uhrinäkemystä, on siinä mielestäni puutteita, kun tarkastellaan asiaa lasten näkökulmasta. Lasten selviytymisen keinoissa on kyllä Orfordin esittelemiä piirteitä, mutta lasten valitsema suhtautumistapa alkoholi-ongelmaiseen ja tämän alkoholi-ongelmaan ei ole niin yksiselitteinen kuin Orfordin malli antaa olettaa. Resilienssiteoria selittää osaltaan lapsen selviytymistä vaikeista riskitekijöistä, mutta lasten kohdalla en puhuisi niinkään palautumiskyvystä vaan lapsen joustavuudesta haasteellisissa elämäntilanteissa.

7.5 Lopuksi

Tutkimuksen pohjalta voidaan todeta, että lapsen elämä perheessä, jossa vanhempi käyttää alkoholia, on monella tapaa epävakaa. Siten vanhemman alkoholi-ongelma

on itsessään riskitekijä lapsen elämässä. Vuonna 2009 vietettiin lasten oikeuksien 20-vuotisjuhlavuotta. YK:n yleissopimuksessa lasten oikeuksista (1989) todetaan muun muassa seuraavasti: "Jokaisella lapsella tulee olla oikeus kotiin ja siihen rakkauteen ja turvallisuuteen, minkä se tarjoaa – tasapainoiseen ja hedelmälliseen ympäristöön, vapaana olosuhteista, jotka pyrkivät ehkäisemään hänen kehitystään." Lapsen oikeuksiin kuuluu muun muassa lasten oikeus saada hoitoa ja suojelua. Perheissä, joissa vanhemman tai vanhempien alkoholinkäyttö on edennyt ongelmalliseksi lapsi jää ilman hoitoa ja suojelua sekä luultavimmin kokee näin ollen turvattomuutta. Tämän tutkimuksen tarkoitus on tuoda näkyväksi lasten kokemusta sellaisessa perheessä elämisestä, jossa vanhemmat käyttävät lapsen mielestä ongelmallisesti alkoholia.

Itäpuisto (2005, 75; www.lasinenlapsuus.fi) korostaa, että lasten käsitystä vanhemman alkoholiongelmasta on väheksytty. Lapset kykenevät jo hyvin nuorena ymmärtämään, että vanhemmalla on ongelmia päihteiden käytössä. Tätä kautta lasten kyky havaita, tehdä päätelmiä ja vetää omia johtopäätöksiään vanhempien ongelmista nousee tärkeäksi huomion kohteeksi. Lapset joutuvat usein kantamaan suuren taakan vanhempiensa juomisesta. Lapsen kokemukset ja näkökulma asiasta voi poiketa aikuisten näkökulmista. Tietomme, käsityksemme ja luulomme ”lapsen parhaasta” eivät vastaa välttämättä sitä, mitä lapset itse ajattelevat. Jotta lapset saisivat apua joka todella toimii, on tärkeää kuulla lasten omia mielipiteitä. Lasten äänen kuulumattomuus yhteiskunnassa, päihde- ja muiden palveluiden rakentaminen aikuisten ehdoilla myös vaikuttavat siihen, ettei lasten ole yhtä helppoa saada apua kuin aikuisten. Tarkastelemalla nykyistä auttamisjärjestelmää voi havaita, ettei lapsille suunnattuja palveluita juurikaan ole. Erityisesti ammattimainen apu on harvinaista ja sekin toimii osana aikuisille suunnattuja palveluita. Tulevaisuudessa avun ja palveluiden tulisi myös vastata kysymykseen: haluammeko vain auttaa lapsia sopeutumaan aikuisten häiritsevään alkoholinkäyttöön vai asetammeko aikuiset vastuulliseksi seurauksista, joita alkoholinkäytöstämme lapsille koituu?

Erityisopetuksessa olevien lasten määrä on kasvanut viime vuosina. Eniten lisääntyi niiden oppilaiden määrä, joilla oli tunne-elämän häiriöstä tai sosiaalisesta sopeutumattomuudesta johtuvia oppimisvaikeuksia. (Opetusministeriö, 2007, 38.)

Vanhemman päihdeongelman myötä saadut kokemukset voivat tutkimusten mukaan aiheuttaa lapselle psyykkisiä, sosiaalisia ja tunne-elämän oireita (esim. Itäpuisto 2005; Kroll 2004). Alkoholiongelmaisen vanhemman lapset ovat erityistä tukea tarvitsevia lapsia, ja kuten aiemmat lapsen selviytymistä koskevat tutkimukset ovat osoittaneet (esim. Cork 1990), myös opettajalla on suuri rooli olla lapselle turvallinen aikuinen ja hyvän aikuisen malli sekä siten auttaa lasta selviytymään haastavassa elämäntilanteessa. Vanhempien päihteidenkäytöstä kärsivien lasten kanssa työskenteleviltä vaaditaan kuitenkin erityistä herkkyyttä, sillä aina lapsen oirehdinta ei näy päällepäin (Itäpuisto 2008).

Alkoholiongelmaisten vanhempien lapsien elämä ja suotuisa kasvu ei ole ennalta tuhoon tuomittu. Vornanen ja Törrönen (2001, 9–24) varoittavatkin osuvasti lasten leimaantumisesta:

”Liian lineaarisen elämäkäsityksen harhaa on syytä varoa, vaikka riskitekijöitä tunnistetaan jo lapsuudessa. Lapsuuden kokemuksista ei seuraa aina deterministisesti tietynlainen elämä, olivatpa nämä kokemukset miten haavoittavia tahansa. Ihmisillä on monenlaisia polkuja ja selviytymisen tapoja, vaikka sosiaalisten ongelmien jatkumoakin esiintyy.”

Selviytymisnäkökulma on tärkeä tarkastellessa alkoholiongelmaisten vanhempien kanssa eläneiden lasten elämää. Tutkimus osoittaa, että lapsella on käytössään erilaisia omia selviytymisen keinoja sekä ympäristön tarjoamaa tukea. Nämä suojaavat tekijät toimivat lasten resilienssiä tukevin tekijöinä eli mahdollisesti auttavat lasta säilyttämään kompetenssinsa ja psyykkisen palautumiskykynsä traumaattisen elämäntilanteen jälkeen.

Lähteet

- Aaltola J., Valli R. (toim.) 2001. Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. PS-kustannus. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Ackerman R. J. 1991. Lapsuus lasin varjossa. Lapsi alkoholiperheessä. Opas vanhemmille, ammattikasvattajille ja hoitotyöntekijöille. Suomenkos ja sovellus Teuvo Peltoniemi. A-klinikkasäätiö. Helsinki: VAPK -kustannus.
- Alanen, L., Karila, K. (toim.) 2009. Lapsuus, lapsuuden instituutiot ja lasten toiminta. Tallinna: Vastapaino.
- Alanen, L. 2007. Theorising children's welfare.
Teoksessa: Wintersberger, H., Alanen, L., Olk, T., Qvortrup, J. (toim.) Childhood, generational order, and the welfare state. Exploring children's social and economic welfare. Odessa: University press of southern Denmark, 27–44.
- Alanen, L., Bardy, M. 1991. Lapsuuden aika ja lasten paikka. Tutkimus lapsuudesta yhteiskunnallisena ilmiönä. Sosiaalhallituksen julkaisuja 12/1990.
- Alheit P. 1994. Taking the knocks. Youth unemployment and biography – a qualitative analysis. London: Cassell education.
- Alasuutari, P. 1994. Laadullinen tutkimus. Tampere: Vastapaino.
- Aromaa M., Koivusilta, L., Rautava, P., Sourander, A., Helenius, H. & Sillanpää, M. 2006. Alcohol use in families: a 15-year prospective follow-up study. *Addiction*, 101 (7), 984–992.
- Bancroft, A., Wilson, S., Cunningham-Burley, S., Backett-Milburn, K., Masters, H. 2004. Parental drug and alcohol misuse. Resilience and transition among young people. Centre for research on families and relationships, University of Edinburgh. Joseph Rowntree foundation. York: York publishing services Ltd.
- Bardy M., Salmi M., Heino T. (Toim.) 2003. Mikä lapsiamme uhkaa? Suuntaviivoja 2000-luvun lapsipoliittiseen keskusteluun. Sosiaali- ja terveystieteen tutkimuskeskus, Stakes. Raportteja 263. Saarijärvi: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Bardy M. 2003. Huoli lapsuudesta ja vanhemmuudesta.
Teoksessa: Bardy M., Salmi M., Heino T. (Toim.) 2003. Mikä lapsiamme uhkaa? Suuntaviivoja 2000-luvun lapsipoliittiseen keskusteluun. Sosiaali- ja terveystieteen tutkimuskeskus Stakes. Raportteja 263. Saarijärvi: Gummerus Kirjapaino Oy. 13–19.
- Bardy, M. 1998. Lapsi- ja aikuispolvien yhteiskunta. *Yhteiskuntapolitiikka* 63/1998, 69–73.
- Barnow, S., Schuckit, M., Lucht, M., Ulrich, J., Freyberger H. 2002. The importance of positive family history of alcoholism, parental rejection and emotional warmth, behavioral problems and peer substance for alcohol problems in teenagers: A path analysis. *Journal of Studies on Alcohol*, 63 (3), 305–315.

- Bonanno, G.A., Mancini, A.D. 2008. The human capacity to thrive in the face of potential trauma. *Pediatrics* 2008; 121; 2, 368–376.
- Chalder, M., Elgar, F.J., Bennet, P. 2006. Drinking and motivations to drink among adolescent children of parents with alcohol problems. *Alcohol and Alcoholism*, 41 (1), 107–113.
- Cork M. 1990. Unohdetut lapset. Alkoholistivanhempien lapsia koskeva tutkimus. A-klinikkasäätiön julkaisu 4. Toinen painos. Suom. Saini Lanu. Helsinki: Sahalan kirjapaino Oy. (Englannin kielinen alkuperäisteos: *The Forgotten Children* 1970).
- Duncan, A.E., Scherrer, J., Fu, Q., Bucholz, K., Heath, A.C., True, W.R., Haber, J.R., Howell, D., Jacob T. 2006. Exposure paternal alcoholism does not predict development alcohol-use-disorders in offspring: Evidence from an offspring of twins study. *Journal of studies on alcohol* 67 (5), 649–656.
- Eskola J., Suoranta J. 1998. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.
- Forsberg, H. 1998. Perheen ja lapsen tähden. Etnografia kahdesta lastensuojelun asiantuntijakulttuurista. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto.
- Forsander O.A. 1983. Alkoholien teknologia. Teoksessa: Peltoniemi, T., Voipio, M. (toim.) 1983. *Alkoholi ja yhteiskunta*. Otava ja Suomen Raittiusjärjestöjen liitto. Keuruu: Otava. 43–49.
- Gray D.E. 2004. *Doing research in the real world*. London: SAGE Publications.
- Grönfors, M. 1982. *Kvalitatiiviset kenttätutkimusmenetelmät*. Juva: WSOY.
- Hastings, J., Typpo, M. 1984. *An elephant in the livingroom*. Minneapolis: Comp. Care.
- Hellsten, T. 2003. *Virtahepo olohuoneessa*. Helsinki: Kirjapaja Oy.
- Hirsjärvi S., Remes P., Saajavaara P. 2009. Tutki ja kirjoita. 13.–14., osin uudistettu laitos. Tekijät ja kirjayhtymä Oy. Jyväskylä: Gummerus.
- Hirsjärvi S., Remes P., Saajavaara P. 2004. Tutki ja kirjoita. 10., osin uudistettulaitos. Tekijät ja kirjayhtymä Oy. Jyväskylä: Gummerus.
- Holmberg, T. 2003. *Lapset ja vanhempien päihdeongelma. Opas vanhemmille, lastensuojelun ammattilaisille ja muille lasten kanssa työskenteleville*. Helsinki: Lasten keskus.
- Holmila, M., Ilva, M. 2010. Näkymätön uhri vai pätevä toimija? Vanhempiansa päihteidenkäytöstä kärsivien lasten mielipiteitä ja selviytymiskeinoja. Teoksessa: Roine, M., Ilva, M., Takala, J. 2010. *Lapsuus päihteiden varjossa. Vanhempien päihteidenkäytöstä kärsivät lapset tutkimuksessa ja käytännön työssä*. A-klinikkasäätiön raporttisarja nro 57. A-klinikkasäätiö. Helsinki: Multiprint Oy. 47–59.
- Holmila, M., Bardy, M., Kouvonon, P. 2008. Lapsuus päihdeperheessä ja kielteisen sosiaalisen perimän voittaminen. *Yhteiskuntapolitiikka* 73 (4), 421–432.
- Holmila, M. 2003. *Läheisen ratkaisut*. Teoksessa: Holmila, M., Kantola J. (Toim.) 2003. *Pullonkauloja. Kirjoituksia alkoholistien läheisistä*. Jyväskylä: Gummerus kirjapaino Oy. 79–95.

- Holmila, M., Kantola J. (Toim.) 2003. Pullonkauloja. Kirjoituksia alkoholistien läheisistä. Jyväskylä: Gummerus kirjapaino Oy.
- Hutchby, I., Moran-Ellis, J. (toim.) 1998. Children and social competence: Arenas of action. London & Washington: The Falmer Press.
- Hutchby, I., Moran-Ellis, J. 1998. Situating children`s social competence.
Teoksessa: Hutchby, I., Moran-Ellis, J. (edit.) Children and social competence: Arenas of action. London & Washington: The Falmer Press. 7–26.
- Hännikäinen-Uutela A-L. 2004. Uudelleen juurtuneet. Yhteisökasvatus vaikeasti päihderiippuvaisten narkomaanien kuntoutuksessa. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä.
- Hänninen, V. 2004. Omaiskertomusten opettamaa.
Teoksessa: Koski-Jännes, A., Hänninen V. 2004. Läheiseni on päihdeongelmainen. Tekijät ja Kirjapaja Oy. Helsinki: Kirjapaja Oy. 104–113.
- Ilmonen K. 2001. Eräs tie diskurssianalyysiin. Esimerkkinä Chydenius –instituutin vaikuttavuustutkimus.
Teoksessa: Aaltola J., Valli R. (Toim.) 2001. Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. PS-kustannus. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy. 100–115.
- Itäpuisto M. 2008. Alkoholiongelmaisten vanhempien lapset psykologian tutkimuskohteena. *Psykologia* 2/2008, 84–94.
- Itäpuisto M. 2005. Kokemuksia alkoholiongelmaisten vanhempien kanssa eletystä lapsuudesta. Kuopion yliopiston julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet 124. Jyväskylä: Kopijyvä.
- Itäpuisto M. 2003. Vanhempien alkoholiongelma, lasten ongelma.
Teoksessa: Holmila M., Kantola J. (Toim.) 2003. Pullonkauloja. Kirjoituksia alkoholistien läheisistä. Jyväskylä: Gummerus kirjapaino Oy. 30–51.
- Itäpuisto M. Miksi lapsinäkökulma on tärkeä? <http://www.lasinenlapsuus.fi/fi-FI/lapsinakokulma/>, luettu 10.4.2010.
- Jennison, K.M., Johnson, K.A. 2001. Parental alcoholism as a risk factor for DSM-IV-efined alcohol abuse and dependence in American women: the protective benefits of dyadic cohesion in marital communication. *The American Journal of Drug ad Alcohol Abuse*, 27 (2), 349–374.
- Jääskeläinen, M., Virtanen S. 2009. Alkoholijuomien kulutus 2008. Tilastoraportti 7/2009. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
http://www.stakes.fi/tilastot/tilastotiedotteet/2009/Tr07_09.pdf, luettu 18.9.2009
- Järventie, I., Sauli, H. 2001. Johdanto
Teoksessa: Järventie, I., Sauli, H. (toim.) Eriarvoinen lapsuus. Tekijät ja Werner Söderström, Porvoo: WS Bookwell Oy. 7–17.
- Järventie, I., Sauli, H. (toim.) Eriarvoinen lapsuus. Tekijät ja Werner Söderström, Porvoo: WS Bookwell Oy,

- Järventie, I. 2006. Teorioiden ja metodien lapset: oikean ja väärän tuloksen dilemma tutkimuksessa
Teoksessa: Järventie, I., Lähde M., Paavonen, J. 2006. Lapsuus ja kasvu ympäristöt
tutkimuksen kuvia. Sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos. Tampereen yliopisto.
Helsinki: Yliopistopaino. 15–40.
- Järventie, I., Lähde M., Paavonen, J. 2006. Lapsuus ja kasvu ympäristöt – tutkimuksen kuvia.
Sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos. Tampereen yliopisto. Helsinki: Yliopistopaino.
- Kaivosoja M. 1996. Pakko auttaa. Tutkimus mielenterveyslain säätämisen heijastumisesta alaikäisten
pakkoauttamiskäytäntöihin vuosina 1991–1993. Sosiaali- ja Terveysministeriö. Helsinki.
- Kearns-Bodkin, J.N., Leonard, K.E. 2008. Relationship functioning among adult children of
alcoholics. *Journal of Studies on Alcohol and Drugs* 6/2008, 941–959
- Kiianmaa, K. 1998. Alkoholi.
Teoksessa: Salaspuro, M., Kiianmaa, K., Seppä, K. 1998. Päihdelääketiede. Kustannus Oy
Duodecim. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy. 102–113.
- Kiianmaa, K., Hyytiä, P. 1998. Päihteiden vaikutusten neurobiologinen perusta.
Teoksessa: Salaspuro, M., Kiianmaa, K., Seppä, K. 1998. Päihdelääketiede. Kustannus Oy
Duodecim. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy. 92– 101.
- Kiviniemi K. 2001. Laadullinen tutkimus prosessina.
Teoksessa: Aaltola J., Valli R. 2001. Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia
aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin.
PS-kustannut. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy. 68–84.
- Koponen, A. 2005. Katkennein siivin elämään. Sikiöaikana päihteille altistuneet lapset. Kotu-
tutkimuksia 2/2005. Helsinki: Kehitysvammaliitto ry.
- Koski-Jännes, A., Hänninen V. 2004. Läheiseni on päihdeongelmainen. Tekijät ja Kirjapaja Oy.
Helsinki: Kirjapaja Oy.
- Kroll, B. 2004. Living with an elephant: Growing up with parental substance misuse. *Child and family
social work*, 9, 129–140.
- Kuure, T. 1996. Marginaalin politiikkaa. Marginaalista murtautumisen vaihtoehdoisen strategiat.
Tampereen yliopisto, politiikan tutkimuksen laitos. Tampere.
- Laine, T. 2001. Miten kokemusta voidaan tutkia? Fenomenologinen näkökulma.
Teoksessa: Aaltola, J., Valli, R. 2001. Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia
aloittelevalle tutkijalle teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. PS-kustannus.
Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy. 26–43.
- Laine, M., Bamberg J., Jokinen P. (Toim.) 2007. Tapaustutkimuksen taito. Gaudeamus. Helsinki:
Helsinki university press.
- Lehtinen, A-R. 2009. Lasten toiminta, toimintaresurssit ja toimijuus päiväkotiympäristössä.
Teoksessa: Alanen, L., Karila, K. (toim.) Lapsuus, lapsuuden instituutiot ja lasten toiminta.
Tallinna: Vastapaino.
- Lehtomaa, M. 2005. Fenomenologinen kokemuksen tutkimus: haastattelu, analyysi ja ymmärtäminen.

- Teoksessa: Perttula, J., Latomaa, T. (toim.) 2005. Kokemuksen tutkimus. Merkitys – tulkinta – ymmärtäminen. Dialogia Oy. Tartu: Guttenberg AS. 163–194.
- Leino, H. 2007. Yleinen ongelma, yksi tapaus.
Teoksessa: Laine M., Bamberg J., Jokinen P. (Toim.) 2007. Tapaustudkimuksen taito. Gaudeamus. Helsinki: Helsinki university press. 214–227.
- Leipold, B., Greve, W. 2009. Resilience. A conceptual bridge between coping and development. *European Psychologist* 2009; Vol. 14(1), 40–50.
- Lempiäinen, K., Löytty, O., Kinnunen, M. (toim.) 2008. Tutkijan kirja. Tampere: Vastapaino.
- Lewis Harter, S. 2000. Psychosocial adjustment of adult children of alcoholics. A review of the recent empirical literature. *Clinical Psychology Review*, 20 (3), 311–337.
- Luthar, S., Sawyer, J., Brown, P. 2006. Conceptual issues in studies of resilience. Past, present and future research. *Annals New York academy of sciences* 1094: 105–115.
- Manninen, H., Santalahti, P., Piha, J. 2008. Vanhemman vakava sairaus on yksi lapsen psyykkisen kehityksen riskitekijä. *Suomen lääkirilehti* 22/2008 vsk 63, 2047–2053.
- Mason, J. 2002. *Qualitative researching*. London: SAGE Publications Ltd.
- Metsämuuronen, J. 2006. Tutkimuksen tekemisen perusteet ihmistieteissä. 3.laitos, 2. korjattu painos. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Mäkelä, K. (toim.) 1990. Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta. Helsinki: Gaudeamus.
- Mäkelä, K. 1990. Kvalitatiivisen analyysin arviointiperusteet.
Teoksessa Mäkelä, K. (toim.) Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta. Helsinki: Gaudeamus. 42–62.
- Nicholas, K., Rasmussen, E. 2006. Childhood abusive and supportive experiences, interparental violence, and parental alcohol use: prediction of young adult depressive symptoms and aggression *Journal of Family Violence*, 21 (1), 43–61.
- Nikunen, M. 2008. Tutkimusaineisto ja tunteet.
Teoksessa: Lempiäinen, K., Löytty, O., Kinnunen, M. (toim.) Tutkijan kirja. Tampere: Vastapaino. 156–167.
- Nousiainen, K. 2001. Karusellista kasvamaan. Kokemuksia lapsilähtöisestä päihdeperhetyöstä. Projektiraportti, Lomayhtymä ry. <http://www.valt.helsinki.fi/staff/kmnousia/karuselli>, luettu 7.3.2009.
- Oksanen, S. 2006. "Alkoholiongelmasta kärsivien joukossa on eniten niitä, jotka eivät koskaan ole ottaneet ryyppyäkään". Tutkimus Huoltaja-/Sosiaaliturva-lehden välittämästä alkoholiperheen kuvasta vuosina 1960–2004. A-klinikkasäätiön monistesarja ro. 55. A-klinikkasäätiö.
- Orford, J., Natera, G., Copello, A., Atkinson C., Mora J., Velleman R., Crundall, I., Tiburcio, M., Templeton, L., Walley, G. 2005. Coping with alcohol and drug problems. The experiences of family members in three contrasting cultures. London & New York: Routledge.
- Orford, J. 1998. The coping perspective.

- Teoksessa: Velleman, R., Copello, A., Maslin, J. (Ed.) 1998. Living with drink. Women who live with problem drinkers. London and New York: Longman. 128–149.
- Opetusministeriö 2007. Erityisopetuksen strategia. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2007:47. Helsinki: Yliopistopaino.
- Palmroth, A., Nurmi I. (toim.) 1996. Alttiiksi asettumisen etiikka. Laadullisen tutkimuksen eettisiä kysymyksiä. Tekijät & JYY. Jyväskylä.
- Peltoniemi, T. 2005. Suomalaisten lasinen lapsuus 1994 ja 2004. Tiimi 2/2005. 4–10.
<http://www.lasinenlapsuus.fi/File/f13b0b03-1de1-46f5-b8fd-4071cc215b97/LLgalluututkimus04.pdf>, luettu 15.1.2009
- Peltoniemi, T. 2003a. Päihdeperhe on kansanterveysongelma – Lasinen lapsuus -gallupin tuloksia. Teoksessa: Utoslahti K., Peltoniemi T. (Toim.) 2003. Pikkuaikeisia. Kirjoituskilpailun kertomuksia ja tutkimustietoa Lasinen lapsuus -hankkeesta. A-klinikkasäätiön raporttisarja nro 42. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy. 164–167.
- Peltoniemi, T. 2003b. Lapsen elämä alkoholiperheessä. Teoksessa: Utoslahti K., Peltoniemi T. (Toim.) 2003. Pikkuaikeisia. Kirjoituskilpailun kertomuksia ja tutkimustietoa Lasinen lapsuus -hankkeesta. A-klinikkasäätiön raporttisarja nro 42. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy. 168–171.
- Peltoniemi, T. 1998. Lasinen lapsuus - perustietoa päihdeperheistä. Kolmas uusittu laitos. A-klinikkasäätiö.
- Peltoniemi, T. 1983. Alkoholit ja kulttuuri. Teoksessa: Peltoniemi, T., Voipio, M. (toim.) 1983. Alkoholit ja yhteiskunta. Otava ja Suomen Raittiusjärjestöjen liitto. Keuruu: Otava 13–21
- Peltoniemi, T., Voipio, M. (toim.) 1983. Alkoholit ja yhteiskunta. Otava ja Suomen Raittiusjärjestöjen liitto. Keuruu: Otava.
- Perttula, J. 2005. Kokemus ja kokemuksen tutkimus: fenomenologisen erityistieteen tieteenteoria. Teoksessa: Perttula, J., Latomaa, T. (toim.) 2005. Kokemuksen tutkimus. Merkitys – tulkinta – ymmärtäminen. Dialogia Oy. Tartu: Guttenberg AS. 115–162.
- Perttula, J. 1996. Ihmistieteiden tiedonmuodostus ja tutkimusetiikka. Teoksessa: Palmroth, A., Nurmi I. (toim.) 1996. Alttiiksi asettumisen etiikka. Laadullisen tutkimuksen eettisiä kysymyksiä. Tekijät & JYY. Jyväskylä. 83–108.
- Perttula, J., Latomaa, T. (toim.) 2005. Kokemuksen tutkimus. Merkitys – tulkinta – ymmärtäminen. Dialogia Oy. Tartu: Guttenberg AS.
- Pitkänen, T. 2006. Alcohol Drinking Behavior and Its Developmental Antecedents. University of Jyväskylä.
- Place, M., Reynolds, J., Cousins, A., O'Neill, S. 2002. Developing a resilience package for vulnerable children. Child and Adolescent Mental Health 7;4. 162–167.
- Poikolainen, K. 1998. Päihderiippuvuuden ja haitallisen käytön diagnostiikka.

- Teoksessa: Salaspuro, M., Kiiänmaa, K., Seppä, K. 1998. Päihdelääketiede. Kustannus Oy Duodecim. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy. 74–80.
- Päihdetilastollinen vuosikirja 2008. Stakes 2009.
<http://www.stakes.fi/tilastot/tilasto-tiedotteet/2008/paihde/Paihdetilastollinen2008.pdf>
- Rangarajan, S., Kelly, L. 2006. Family communication patterns, family environment, and the impact of parental alcoholism on offspring self-esteem. *Journal of Social and Personal Relationships* 23 (4), 655–671.
- Reich, W., Earls, F., Powell J. 1988. A comparison of the home and social environments of children of alcoholic and non-alcoholic parents. *British Journal of Addiction* 83, 831–839.
- Roine, M., Ilva M. 2010. Joka neljännessä suomalaisperheessä käytetään lasten näkökulmasta liikaa päihteitä.
 Teoksessa: Roine, M., Ilva, M., Takala, J. 2010. Lapsuus päihteiden varjossa. Vanhempien päihteidenkäytöstä kärsivät lapset tutkimuksessa ja käytännön työssä. A-klinikkasäätiön raporttisarja nro 57. A-klinikkasäätiö. Helsinki: Multiprint Oy. 26–37.
- Roine, M., Ilva, M., Takala, J. 2010. Lapsuus päihteiden varjossa. Vanhempien päihteidenkäytöstä kärsivät lapset tutkimuksessa ja käytännön työssä. A-klinikkasäätiön raporttisarja nro 57. A-klinikkasäätiö. Helsinki: Multiprint Oy.
- Rutter, M. 2007. Resilience, competence and coping. *Commentary. Child Abuse & Neglect* 31. 205–209.
- Salaspuro, M., Kiiänmaa, K., Seppä, K. 1998. Päihdelääketiede. Kustannus Oy Duodecim. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Sher, K. 1997. Psychological characteristics of children of alcoholics. *Alcohol Health and Research World*, 21 (3), 247–255.
- Sher, K., Johnson, J., Jacob, T., Chassin, L. 1997. A critical analysis of COA research. *Alcohol Health and Research World*, 21 (3), 258–264.
- Shonkoff J.P., Meisels, S. (toim.) 2000. *Handbook of early childhood intervention*. Cambridge: Cambridge University Press. Second edition.
- Seppä, K. 1998. Alkoholiongelman varhaistoteaminen.
 Teoksessa: Salaspuro, M., Kiiänmaa, K., Seppä, K. 1998. Päihdelääketiede. Kustannus Oy Duodecim. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy. 54–60.
- Silverman, D. 2005. *Doing qualitative research*. Second edition. London: SAGE Publications Ltd.
- Sinclair, D. 1983. Alkoholipsykologia.
 Teoksessa: Peltoniemi, T., Voipio, M. (toim.) 1983. *Alkoholi ja yhteiskunta*. Otava ja Suomen Raittiusjärjestöjen liitto. Keuruu. 43–49.
- Sisäasiainministeriö 2007. *Vanhemmuus ja toimiva viranomaisyhteistyö. Lasten ja nuorten syrjäytymisen ennaltaehkäisyn avaimet*. Sisäasiainministeriön julkaisusarja. 45/2007.
- Syrjälä, L., Ahonen, S., Syrjäläinen, E., Saari, S. (toim.) 1994. *Laadullisen tutkimuksen työtapoja*. Tekijät ja Kirjayhtymä Oy. Helsinki: Kirjayhtymä Oy.

- Syrjälä, L. 1994 Tapaustutkimus opettajan työvälineenä.
Teoksessa: Syrjälä L., Ahonen, S., Syrjäläinen, E., Saari, S., (toim.) Laadullisen tutkimuksen työtapoja. Tekijät ja Kirjayhtymä Oy. Helsinki: Kirjayhtymä Oy. 9–66.
- Syrjäläinen, E. 1994. Etnografinen opetuksen tutkimus: kouluetnografia.
Teoksessa: Syrjälä L., Ahonen, S., Syrjäläinen, E., Saari, S. (toim.) 1994. Laadullisen tutkimuksen työtapoja. Tekijät ja Kirjayhtymä Oy. Helsinki: Kirjayhtymä Oy. 68–112.
- Söderling L. 1995. Alkoholismien aakkoset. Suomen Alfa-klinikat. Suomentanut Kati Niemi.
Alkuperäinen teos Alkoholismens Alfabet, 1993. Raahe: Raahen kirjatyö.
- Taitto, A. 2002. Huomaa lapsi. Päihdeongelma perheessä. Opaskirja lasten ja vanhempien vertaisryhmien vetäjille. Lasten Keskus / LK -kirjat. Helsinki.
- Taitto, A. 1998. Kuka minä sitten olen? Riippuvuus ja siitä toipuminen. A-klinikkasäätiön raporttisarja nro 24. Saarijärvi: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Törrönen, M. (toim.) 2001. Lapsuuden hyvinvointi. Yhteiskuntapoliittinen puheenvuoro. Vantaa: Pelastakaa Lapset Ry.
- Utoslahti K., Peltoniemi T. (Toim.) 2003. Pikkuaiikuisia. Kirjoituskilpailun kertomuksia ja tutkimustietoa Lasinen lapsuus -hankkeesta. A-klinikkasäätiön raporttisarja nro 42. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Valkonen, L. 2006. Millainen on hyvä äiti tai isä? Viides- ja kuudesluokkalaisten lasten vanhemmuuskäsitykset. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä.
- Velleman, R., Reuber, D. 2007. Domestic Violence and Abuse experienced by Children and Young People living in Families with Alcohol Problems. Results from a Cross-European Study.
- Velleman, R., Copello, A., Maslin, J. (Ed.) 1998. Living with drink. Women who live with problem drinkers. London & New York: Longman.
- Velleman, R., Orford, J. 1990. Young adult offspring of parents with drinking problems: Recollections of parents' drinking and its immediate effects. *British Journal of Clinical Psychology* 29 (3), 297–317.
- Viittala, K. 2001. "Kyllä se tommosellaki lapsella on kovempi urakka": sikiöaikana alkoholille altistuneiden huostaanotettujen lasten elämäntilanne, riskiprosessit ja suojaavat prosessit. Jyväskylän yliopisto. Lievestuore: ER-Paino Ky.
- Vornanen, R. 2001. Lasten hyvinvointi.
Teoksessa: Törrönen, M. (toim.) 2001. Lapsuuden hyvinvointi. Yhteiskuntapoliittinen puheenvuoro. Vantaa: Pelastakaa Lapset Ry. 20–40.
- Vornanen, R., Törrönen. 2001. Turvallisuus lapsen arjessa. *Sosiaalipedagoginen aikakauskirja* 2(1), 9–24.
- Watt, T. 2002. Marital an cohabiting relationships of adult children of alcoholics. *Journal of family issues*, 23(2), 246–265.
- Werner, E.E, Johnson, J.L. 2004. The role of caring adults in the lives of children of alcoholics. *Substance use & Misuse*, 39 (5), 699–720.

Werner E.E. 2000. Protective factors and individual resilience.

Teoksessa: Shonkoff J.P., Meisels, S. (toim.) 2000. Handbook of early childhood intervention. Cambridge University Press. Second edition. 115–132.

Wintersberger, H., Alanen, L., Olk, T., Qvortrup, J. (toim.) Childhood, generational order, and the welfare state. Exploring children`s social and economic welfare. Odessa: University press of southern Denmark.

www.lasinenlapsuus.fi, luettu 21.11.2009.

YK:n yleissopimus lasten oikeuksista, 1989, http://www.unicef.fi/files/unicef/pdf/LOS_A5fi.pdf, luettu 8.3.2010.

Ylikahri R. 1983. Alkoholifysiologia.

Teoksessa: Peltoniemi, T., Voipio, M. (toim.) 1983. Alkoholit ja yhteiskunta. Otava ja Suomen Raittiusjärjestöjen liitto. Keuruu: Otava. 36–42.

Liitteet

Liite 1. Aloituskirje vertaisryhmään osallistuvan lapsen vanhemmille

HEI!

XXX-PROJEKTISSA (Nimi poistettu tunnistettavuussyistä.) ALKAA 27.10.2009 LASTEN RYHMÄ, JONKA TARKOITUKSENA ON AUTTAA LASTASI KÄSITTELEMÄÄN PERHEESSÄ ESIINTYVÄN ALKOHOLIN KÄYTÖN TUOMIA KOKEMUKSIA JA TUNTEITA.

LAPSELLE ON TÄRKEÄÄ HUOMATA, ETTÄ HÄN EI OLE AINOA, JOLLA ON TÄLLAISIA KOKEMUKSIA. RYHMÄSSÄ LAPSI TAPAA JA TUTUSTUU MUIHIN LAPSIIN, JOIDEN PERHEESSÄ ON SAMANLAISIA PULMIA. ME RYHMÄN OHJAAJINA PYRIMME TUKEMAAN LASTA JA PERHETTÄNNE.

RYHMÄKOKOONTUMISISSA KÄSITTELEMME ASIOITA XXX -TYÖKIRJAN AVULLA, TEHTÄVIÄ TEHDEN SEKÄ LEIKKIEN JA JUTELLEN. JOKAISEN RYHMÄKERRAN PÄÄTTEEKSI RENTOUDUTAAN JOLLAIN LAPSEN MINÄKUVAA TUKEVALLA HARJOITUKSELLE SEKÄ SYÖDÄÄN VÄLIPALAA.

RYHMÄ ON LUOTTAMUKSELLINEN. OLEMME KUITENKIN ILMOITUSVELVOLLISIA, MIKÄLI ESILLE NOUSEE JOTAIN LAPSEN TURVALLISUUTTA UHKAAVAA TAI LASTA VAHINGOITTAVAA. LISÄKSI RYHMÄSTÄ TEHDÄÄN TUTKIMUSTA, MUTTA LASTA EI PYSTY SIITÄ TUNNISTAMAAN.

TARKOITUKSENA MME ON ENSISIJAJAISESTI ANTTA LAPSELLE MAHDOLISUUS PURKAA KOKEMUKSIAAN JA SITEN AUTTAA LASTA JA PERHETTÄNNE.

RYHMÄKERRAT OVAT MAANANTAISIN KLO 15.30 - 17.00 ALKAEN MAANANTAINA XX.XX. YHTEENSÄ RYHMÄTAPAAMISIA ON 9 KERTAA. VIIMEISELLÄ VIIKOLLA (VK 51) PIDÄMME RYHMÄKERRAN LISÄKSI PÄÄTTÄJÄISET, JOISTA ILMOITETAAN TARKEMMIN LÄHEMPÄNÄ. RYHMÄ KOKOONTUU XXX, OSOITTEESSA XXX.

LAPSET SAAVAT OMAN REISSUVIHKON, JONKA MUKANA SAATTE KUSTAKIN RYHMÄKERRASTA KIRJEEN. SIINÄ KERROTAAN TAPAAMISTEN SISÄLLÖSTÄ. VIHKOON VOITTE HALUTESSANNE YHDESSÄ LAPSEN KANSSA KIRJATA EDELLISEN KERRAN TUNTEMUKSIA SEKÄ KIRJOITTA VIESTIÄ MEILLE OHJAAJILLE, MIKÄLI JOKIN ASIA ASKARRUTTAA. MEIDÄT TAVOITTA MYÖS PUHELIMELLA p. XXX.

LAPSELLE ON TÄRKEÄÄ TIETÄÄ, ETTÄ HÄNELÄ ON VANHEMPIEN LUPA PUHUA KOKEMUKSISTAAN. TOIVOMME, ETTÄ YHDESSÄ KANNUSTAMME LASTA OSALLISTUMAAN RYHMÄÄN MAHDOLLISIMMAN AKTIIVISESTI!

YHTEISTYÖTERVEISIN, XXX ja XXX

Liite 2. Aloituskirje ryhmään osallistuvalla lapselle

HEI!

XXX-PROJEKTI JÄRJESTÄÄ LASTEN RYHMÄN, MISSÄ KÄSITELLÄÄN KODISSASI ESIINTYVÄÄ ALKOHOLIN JUOMISTA JA SITÄ, MILLAISIA AJATUKSIA SE SINUSSA HERÄTTÄÄ. (ALKOHOLILLA TARKOITETAAN MM. SIIDERIÄ, OLUTTA, KALJAA, VIINAA, VIINIÄ JA MUITA JUOMIA, JOITA JUOMALLA TULEE HUMALAAAN.)

RYHMÄSSÄ TAPAAT JA TUTUSTUT MUIHIN LAPSIIN, JOIDEN PERHEESSÄ ON SAMANTYYPPISEN TILANNE KUIN SINUN. RYHMÄSSÄ LEIKITÄÄN JA JUTELLAAN. JOKAISEN RYHMÄKERRAN LOPUKSI RAUHOITUTAAN JA SYÖDÄÄN VÄLIPALAA.

RYHMÄ ALKAA MAANANTAINA XX.XX. KLO 15.30-17 TAPAAMME YHTEENSÄ 9 KERTAA. VIIMEISEN KERRAN KOKOONNUMME MAANANTAINA XX.XX. LISÄKSI VIIMEISELLÄ VIIKOLLA PIDETÄÄN PÄÄTTÄJÄISET.

RYHMÄ KOKOONTUU XXX, OSOITTEESSA XXX.

TERVETULO A MUKAAN!
SINUA ODOTETAAN!

TERVEISIN RYHMÄN OHJAAJAT
XXX ja XXX
(PUH.XXX)

Liite 3. Tutkimuslupa vanhemmalle

TUTKIMUSLUPA

Lapsesi osallistuu syksyn ajan XXX-projektin järjestämään lasten ryhmään, jonka tavoitteena on auttaa lasta kertomaan perheessä esiintyvän alkoholin käytön herättämistä tunteista. Ryhmässä lapsi tapaa muita samanlaisessa elämäntilanteessa olevia lapsia. Ryhmästä lapset saavat tukea ja ystäviä.

Ryhmän tapaamisissa kerätään aineistoa myös erityispedagogiikan opintoihin liittyvään pro gradu -tutkimukseen, jonka ohjaajana on Anna-Liisa Hännikäinen-Uutela (myöhemmin Simo Vehmas) Jyväskylän Yliopiston Kasvatustieteen laitoksen erityispedagogiikan yksiköstä, puh.xxx.

Tutkimuksessa selvitetään **lasten omia tunteita koskien vanhempien alkoholin käyttöä** sekä mahdollisesti myös sitä, **miten lasten ryhmä auttaa lasta tunteiden käsittelemisessä. Tutkimuksen tarkoitus on auttaa lapsia** tuomalla hänen omat tunteensa ja kokemuksensa näkyviksi sekä auttaa vanhempia ja lapsen kanssa työskenteleviä henkilöitä huomaamaan mahdolliset lapsen tuen tarpeet.

Teen ryhmäkokoontumisissa muistiinpanoja ja videoin. Käytän tutkimukseni aineistona myös lasten tekemiä piirustuksia yms. Mahdollisesti myös haastattelen lapsia pienimuotoisesti, mikäli se näyttää aineiston laajuuden kannalta tarpeelliselta.

Huom! Kaikki tutkimusaineistot jäävät vain minun käyttööni ja niistä poistetaan kaikki tunnistetiedot. Lapset esiintyvät aineistossa ja tutkimusraportissa nimettöminä. Lasten, vanhempien tai mahdollisten paikkojen **nimet tai muut tiedot eivät siis tule missään vaiheessa julkisuuteen!** Lastasi koskevia tietoja käsitellään ensisijaisesti ryhmäkohtaisina, ei yksilötietoina. Tutkimusraportin valmistuttua kaikki aineistot hävitetään.

Annan mielelläni lisätietoja mieluiten sähköpostitse: xxx@jyu.fi.
Puhelimitse minut tavoittaa ryhmän toisen vetäjän, XXX:n (puh.xxx), kautta.

Terveisin,
Sanna Kaivosoja

Lapseni saa osallistua tutkimukseen. KYLLÄ ___ EI ___

Päiväys ja huoltajan allekirjoitus:

Liite 4. Tutkimuslupa lapselle

LAPSEN TUTKIMUSLUPA

OSALLISTUN XXX-PROJEKTIN
JÄRJESTÄMÄÄN LASTEN RYHMÄÄN
SYYSLUKUKAUDELLA 2008.

ANNAN LUVAN, ETTÄ RYHMÄSSÄ
KOOTTUJA TIETOJA KOKEMUKSISTANI
SAA KÄYTTÄÄ TUTKIMUKSESSA JA, ETTÄ
MINUA SAA MUUN RYHMÄN MUKANA
VIDEOKUVATA TAI MAHDOLLISESTI
HAASTATELLA TUTKIMUSTA VARTEN.

TUTKIMUKSESTA MINUA EI VOI
TUNNISTAA.

Paikka: XXX ja aika: ____ . ____ . 2008

ALLEKIRJOITUS

Liite 5. Ryhmäsuunnitelmat 1–8

1. RYHMÄKERTA – TUTUSTUMISTA, RYHMÄYTYMISTÄ, "MINÄ JA PERHEENI"

1. TUNNESÄÄTILA

Ohjaajat kyselevät kuulumisia toisiltaan ja antavat mallin tunnesäätilan käytöstä, tämän jälkeen lapset

2. RYHMÄN ESITTELY

Ryhmän tarkoitus
Videokamerasta puhuminen ja muut tutkimusasiat.

3. NIMET JA TUTUSTUMISTA LEIKEIN

Minä olen - minä pidän -leikki
Piirissä: Minä olen XXX, minä pidän musiikista, seuraava toistaa ja sanoo omansa.

Sormusleikki

Piirissä seisten. Kuljetetaan sormusta narussa keskellä olija koittaa arvata, kenen käden alla sormus on.

4. PERHEKUKKA

Perheenjäsenet terälehtin, minä keskelle, kuvia kuvaamaan henkilöitä.

5. VAPAA AIKA

Piirustustehvä työkirjasta, mikäli aikaa jää.

6. LOPPULEIKKI

Hymyn heitto

7. ILTAPALA

2. RYHMÄKERTA – RYHMÄYTYMINEN, TUTUSTUMINEN JATKUU, ORIENTOITUMINEN

1. TUNNESÄÄTILA

Millainen päivä sinulla on ollut?
Millä mielellä olet tullut ryhmään?

2. KUKKAKOLLAASIEN ESITTELY

Kukin vuorollaan kertoo kukan avulla itsestään ja omasta perheestään.
Toiset saavat esittää kysymyksiä.

3. TUTUSTUMISLEIKKI

Sormusleikki (sama kuin viime kerralla)
XXX-pelin vihreät tutustumiskortit (jos on aikaa)
Lapsi nostaa jonkun lattialla nurinpäin olevista korteista ja jatkaa lausetta.

4. RYHMÄNIMI + SÄÄNNÖT

Nimi keksitään yhdessä.
Säännöt käydään läpi keskustellen. Kirjataan pahville, joka aina ryhmässä esillä.

5. TARINA + KESKUSTELUA

Saara Laiho: Et ole yksin, pikku Kurre!

6. RENTOUTUS

Mielikuvaharjoitus tarinan avulla.
Taustamusiikki.

7. VÄLIPALA

3.RYHMÄKERTA – RYHMÄYTYMINEN, TUTUSTUMINEN JATKUU, JUOMISESTA PUHUMINEN

1. TUNNESÄÄTILA 5-10 min

Millainen päivä sinulla on ollut?
Millä mielellä olet tullut ryhmään?
Kerro samalla oma nimi ja lempiruoka?

2. TUTUSTUMISLEIKKI

Sormusleikki

3. RYHMÄNIMI + SÄÄNNÖT

Nimi keksitään yhdessä.
Säännöt käydään läpi keskustellen. Kirjataan pahville, joka aina ryhmässä esillä.

4. TARINAAN PALAAMINEN

Lapset muistelevat tarinaa.
Jutellaan yleisesti juomisesta, miksi puhuminen on tärkeää, mitä puhumisesta seuraa?

5. TYÖKIRJAN TEKO (Itsenäisesti! Tehtävistä jutellaan vasta seuraavalla kerralla.)

Juomisesta puhuminen, Ketkä juovat, Äidin ja isän juominen-osiot
Miltä tuntui tehdä?

6. RENTOUTUS

Mielikuvaharjoitus tarinan avulla.
Taustamusiikki.

7. VÄLIPALA

4.RYHMÄKERTA – JUOMISEEN LIITTYVÄT TAPAHTUMAT

1. TUNNESÄÄTILA 5-10 min

Millainen päivä sinulla on ollut?
Millä mielellä olet tullut ryhmään?
Kerro samalla oma nimi ja lempiruoka?

2. TUTUSTUMISLEIKKI

Sormusleikki (sama kuin viime kerralla)

3. RYHMÄNIMI + SÄÄNNÖT

Päätetään ryhmänimi.
Katsotaan säännöt läpi keskustellen. Allekirjoitukset.

4. TYÖKIRJAN TEHTÄVIÄ

- Viime kerran poissaolijoille Juomisesta puhuminen, Ketkä juovat, Äidin ja isän juominen-osiot (Ne lapset, jotka nämä ovat jo tehneet, voivat tehdä työkirjan tehtävän Minkälainen äiti/isä on humalassa?).
 - Pullotehtävä (kaikki tekevät)
 - Mitä asioita tapahtuu humalassa? Tilannekuvat esillä samalla ”malliksi”.
- Miltä tuntui tehdä? Käsitellään tunnesäätilan avulla.

5. HUOLEN MUOVAILU

- Minkä kokoinen on huolesi tällä hetkellä koskien perheesi kotitilannetta / vanhempien juomista?
- Miltä huolesi näyttää? Minkä muotoinen se on?
- Lapset voivat muovailla huolensa pahvisydämen päälle.
- Keskustelu: Huolet saa nyt jättää tänne ja toivottavasti tämän ryhmän avulla huolen määrä pienenee. Katsotaan lopussa uudestaan, millainen tilanne on sitten. Et ole yksin huolesi kanssa. Se on nyt näkyvä.

6. RENTOUTUS

7. VÄLIPALA

5.RYHMÄKERTA – JUOMISEEN LIITTYVÄT TAPAHTUMAT (ja TUNTEET)

1. TUNNESÄÄTILA 5-10 min

- Millainen päivä sinulla on ollut?
- Millä mielellä olet tullut ryhmään?
- Kerro samalla oma nimi ja lempiruoka?

2. LEIKKI

Sormusleikki

3. RYHMÄASIAT

Kerrataan säännöt. Loput allekirjoitukset.

4. LEIKKI

- Luetaan pätkä tarinaa orientaatioksi.
- Ohjaajat aloittavat leikin (teiping-nuket, mattoon teipataan asuinhuoneisto) perheen elämästä, tilanne kehittyä vanhempien juomiseksi.
- Lapset saavat ehdottaa, miten tilanne etenee. (Halutessaan myös leikkiä.)

KESKUSTELU:

- Leikin loputtua keskustellaan siitä, mitä leikissä tapahtui.
- Miltä lapsinukeista tuntui?
- Oliko kenellekään tuttu tilanne?

5. TYÖKIRJAN TEHTÄVIÄ

- Mitä sinä teet, kun äiti tai isä on humalassa? -tehtävä (kaikille, näytetään toisille yhtäaikaan -> jutellaan kunkin kuvasta/katsotaan löytyykö yhteisiä asioita)
- Viime kerran poissaolijoille Pullotehtävä ja Millaisia asioita tapahtuu -tehtävä. Sillä välin toisille tunteet -tehtävä (lauseiden jatkoa)

6. RENTOUTUS

Oma turvapaikka -rentoutus (Taiton kirja s. 104)

7. VÄLIPALA

6.RYHMÄKERTA – JUOMISEEN LIITTYVÄT TUNTEET

1. TUNNESÄÄTILA 5-10 min

Millainen päivä sinulla on ollut?
 Millä mielellä olet tullut ryhmään?
 Kerro samalla oma nimi ja lempiruoka?

2. LEIKKI

Läpsy

3. RYHMÄASIAT

Sanna kertoo haastatteluista lapsille.

4. TYÖKIRJAN TEHTÄVIÄ

Juomiseen liittyvät tunteet -tehtävä
 Huolenpito ja avunsaanti –tehtävä
 - Jutellaan yhdessä, mitä tunteita juominen lapsissa herättää.

5. PERHEPOLKUPELI

Sovelletaan peliä niin, että se sopii pelattavaksi lasten kesken työntekijöiden kanssa.
 Keskustellaan kuitenkin jokaisen lapsen kotitilanteesta.
 Miltä tuntui pelata?

6. RENTOUTUS

Musiikin kuuntelu, hiljentyminen. Ohjaajat kulkevat ja piirtävät lasten selkään sekä liikuttavat isoa kangasta lasten yllä.

7. VÄLIPALA

7. RYHMÄKERTA – RIIDAT

1. TUNNESÄÄTILA 5-10 min

Millainen päivä sinulla on ollut?
 Millä mielellä olet tullut ryhmään?
 Kerro samalla oma nimi ja lempiruoka?

2. LEIKKI

Läpsy. Kädet ristikkäin.

3. RYHMÄASIAT

Sanna muistuttaa haastatteluista lapsia.

4. NÄYTELMÄ

Näytellään vanhempien riitatilanne pikkunukeilla jo aikaisemmalla kerralla käytetyssä teipin-kodissa. Maalataan sormin sormiväreillä A4 paperille mitä ajatuksia riidat herättää.

5. TYÖKIRJAN TEHTÄVIÄ

Riidat-sivu

Joskus aikuiset voivat satuttaa..- tehtävä

- Jutellaan yhdessä, mitä ajatuksia tehtävät lapsissa herättää.

6. RENTOUTUS

Musiikin kuuntelu ja rauhoittuminen, ohjaajat ”maalaavat” pensseleillä lasten kasvoja ja liikuttavat isoa kangasta lasten yllä.

7. VÄLIPALA

8. RYHMÄKERTA – TOIVEET JA TURVASUUNNITELMA

1. TUNNESÄÄTILA 5-10 min

Millainen päivä sinulla on ollut?

Millä mielellä olet tullut ryhmään?

2. LEIKKI

Sormusleikki/Hymynheitto/Läpsy, lapset saavat valita.

3. RYHMÄASIAT

Sopimus työkirjan näyttämisestä.

4. TYÖKIRJAN TEHTÄVIÄ

Toiveet. Tehdään itsenäisesti.

Turvasuunnitelma. Keskustellen, etsitään yhdessä hyviä toimintamalleja eri tilanteisiin.

5. SATEENKAARI

-Maalattuun sateenkaareen liimataan lasten papereille piirtämiä toiveita.

6. RENTOUTUS

Rauhallinen musiikki taustalle ja valoa hämäämmäksi. Heijataan jokaista lasta vuorollaan viltin päällä.

7. VÄLIPALA

Päättyäisten suunnittelua..

Liite 6. Esimerkit lapsen kotiin ryhmäkerroilta lähetetyistä kirjeistä

Hei!

Tänään aloitimme ryhmän jo tutuksi tulleella tunnesäätila-tehtävällä ja sormusleikillä. Äänestimme ryhmälle nimen ja kukin lapsista sai allekirjoittaa ryhmän säännöt. Työkirjasta lapset tekivät itsenäisesti juomista käsitteleviä tehtäviä. Juttelimme myös lasten huolista liittyen perheen tilanteeseen. Lapset muovailivat oman huolensa. Lopuksi teimme mielikuvitusmatkan rentoutuen ja söimme välipalaa.

Kotona voitte jutella lapsen muovailemasta huolesta, minkä kokoinen ja minkä muotoinen se oli.

Lapselle ei ole välttämättä helppoa puhua, joten muista kiittää lasta rohkeudesta.

pvm.

Terveisin, ryhmänohjaajat

Hei!

Tänään vaihdoimme kuulumiset tunnesäätilan avulla ja leikimme viime kerralla opittua leikkiä. Aiheenamme tänään oli perheessä esiintyvät riidat, joita käsitelimme näytelmän, maalauksen ja työkirjasta tehtävien kautta. Lopuksi teimme tuntoaistirentoutuksen ja söimme välipalaa.

Kotona voitte jutella lapsen ehdoilla perheessänne mahdollisesti esiintyneistä riitatilanteista. Muistuttakaa lasta siitä, että riitoihin kuuluu myös anteeksiantaminen ja -pyytäminen.

Muistattehan lasten henk.koht. tapaamiset!

pvm.

Terveisin, ryhmänohjaajat

Hei!

Viimeinen varsinainen ryhmäkerta alkoi tunnesäätilalla ja leikillä, jonka lapset saivat itse päättää. Aiheenamme tänään oli toiveet, joita lapset piirsivät. Työkirjasta teimme tehtäviä aiheeseen liittyen, sekä turvasuunnitelman avuksi tulevaisuuden varalle. Lapset allekirjoittivat sopimuksen siitä, kenelle haluavat näyttää työkirjat ryhmän loppumisen jälkeen. Lopuksi teimme luottamusrentoutuksen ja söimme välipalaa.

Kotona voitte jutella yhdessä perheenne unelmista ja toiveista.

Päätäjäiset pidetään siis XX.XX.2008 klo 12 alkaen!

Pvm.

Terveisin, ryhmänohjaajat

Liite 7. Aineiston luokittelu

